סדר התפילה · הגדה · מפרשים

אפוד בד על הגדה של פסח

רבי בנימין דוד רבינוביץ

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אפוד בד על הגדה של פסח

רבי בנימין דוד רבינוביץ

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אפוד-בד-על-הגדה-של-פסח/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

מגיד 4
הא לחמא עניא 4
מה נשתנה 5
עבדים היינו 7
מעשה שהיה בבני ברק 9
כנגד ארבעה בנים 11
מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו 14
ארמי אבד אבי 16
עשר המכות 35
דיינו 40
פסח מצה ומרור 48
חצי הלל 53
ברך 54
שפוך חמתך 54
הלל 55
מסיימים את ההלל 55
מזמורי הודיה 63
נרצה 68
אדיר הוא 68
חד גדיא 69

מגיד

הא לחמא עניא

פסקה ג

כהא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים כו'. ר"ל כי כשיושבין לסדר ביציאת מצרים פותחין בכבודו ית"ש תחילה ומספרין לבני הבית הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, אשר ברוב כשופיהם וכחות הכו"מ לא היה עבד יכול לברוח משם, ואבותינו יצאו משם ת"ר אלף ביד רמה, כי שידד השי"ת המזל וביטל כשופיהם הרבים ובחצי הלילה בכוריהם נהרגו ופרעה שאג לך ישורון מרה זעק:

כן ישמחו המקוים לישועה אשר לא לשוא מיחלין ומקוים ליום נחמה, ומה טוב שפוך נפש לפני אל רב חסד אשר בידו הכל, יתן עוז לחלש, גם כח ליעף, מקים מעפר דל מבטח ומחסה אל כל עושי צדק והכל מידו ית' ע"ד כי ממך הכל ומידך נתנו לך, וכאשר גמל חסדו עם אבותינו כן יגמול חסדו עמנו, וזה כהא לחמא עניא כו' אשר מיציאת מצרים נודע אמונת ההשגחה ושהוא גומל טוב לעושי רצונו ומשלם לעוברי רצונו כפעלם וכרוע מעלליהם, ומי שיבחר יקריב אליו להטיבו ולהשפיע לו כל טוב, ולא כמו ההמונים שאומרים כחנו ועוצם ידינו עשה לנו החיל, כאשר ה' יצליחם בעוה"ז אם על איזה טוב אשר פעלו בעצמם (או ח"ו לאותם אשר נאמר עליהם ומשלם לשונאיו כו') ולזה כאשר אנחנו מתבוננים בענין המצה לחם עוני שאכלו אבותינו וזכו לכל טוב אם שעפ"י הטבע לא היו יכולים לצאת משם, מזה נראה שיד ה' עושה הכל יוצר אור ובורא חשך, לז"א לכל הנצבים הסירו מסוה הבושה מעל פניכם, מאחר שאמונת ההשגחה ברורה ואם כן עשיר ורש עושה שניהם ה', ולכן **כל דכפין ייתי ויכול**, ע"ד כפין עניא ולא ידע, לזאת מי שהוא רעב ואין לו מאומה ייתי ויכול, ואם כי אמרו חז"ל מאן דאכיל דלא דילי הבהיל לאיסתכולי באנפיה אבל אנחנו באנו להכרה זו שגם מה שיש לנו לא לנו הוא והכל מידו ית"ש הגיענו, לזאת יבוא ויאכל מתכא דרחמנא כמוהו כמונו, ואשר כעת המה בכור המצוקות והעניות הוא רק להטיבם למען ינחלו נחלת שדי ממרומים. **כל דצריך כו'**, ר"ל שאינו רעב רק שאין לו די מחסורו להתענג לכבוד יו"ט, ייתי ויפסח ר"ל יטול כל צרכי פסח, כי כמוהו כמונו שוים בהחיל הזה. ומדברים על לב העניים לאמר ראו נא והביטו, אם בריאה ברא ה' מאפס, אם הוציא יש מאין מלא דבר עשה מלא דבר, הלא מצער הוא להשגיב קודרים ישע לאמץ כושלים ולהקים הולכי שחוח, וזה **השתא הכא** בהסתר פנים **לשנה הבאה בארעא דישראל** תתגלה ההשגחה, ע"ד ואמר ביום ההוא על כי אין אלהי בקרבי, ר"ל שהסיר השגחתו, מצאוני הרעות. ואם אמור יאמרו

הלא גם בארץ ישראל המה עניים מוכים ומעונים בחבלי יסורין קשים מדלות וחוסר, לז"א **השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין** איש תחת גפנו ותחת תאנתו, וזה אל יתהלל עשיר בעשרו אחרי אשר לו ית' העושר והגבורה ולמען דיצבא יתננה, (וע"ד הראשונים ז"ל תרמוז ענין המצה ועשיתה על חידוש העולם, ר"ל שהוא ית"ש חידש עולמו יש מאין המוחלט מאפס. הגמור כמו שהמצה נעשית בלי התחלה, ואם שהמצה יש לה התחלה מה והוא הקמח, אכן אין ביד האדם לעשות יש מאין המוחלט ודי שלא תעשה מהתחלה המיוחדת אליו, מכל זה נתברר לנו שהקב"ה הוא חידש העולם ובידו הכל מעניש ומשכיר, וכאשר נקבע אמונה זו בלבבנו אז נזכר לשנה הבאה להיות בארעה דישראל ולהיות בני חורין.

או יאמר **השתא הכא לשנה הבאה כו'**. ע"ד מאמר החכם אין גאולה כגאולת השכל, ואין גלות כגלות כל מי שאין משתלם במושכליו, ובן חורין נקרא כאשר החומר נכנע אל השכל תחת היות השכל נכנע אליו קודם לכן, ע"ד מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון. וחיוב על האדם שיראה להוציא שכלו מגלות פתיות החומר, וז"ש השתא הכא במצולות תהומות התאוה הנלוית אל הגוף, לשנה הבאה בארעא דישראל אשר הפליגו חז"ל במעלת החכמה שמצויה שם, וכי נקל הוא שם לעלות במעלת תהלות חכמה ודעת ויראת ה' ית"ש, וממילא השתא עבדי, השכל משתעבד אל החומר והכסיל בחושך הולך ורק תאותיו לדרוך על במתי ההצלחות הזמניות, לשנה הבאה בני חורין מגלות הסכלות והפתיות, ואז נבין פעולות הבורא ית"ש, וע"ד ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, ר"ל שלא יהיה מהצורך לנסים ושידוד הטבע להכיר גדולותיו יתב' כמו קי"ס רק אפילו יהיו המים מכסים לים נבין גדולתו:

מה נשתנה

פסקה ב

ולזה שואל הבן **מה נשתנה הלילה הזה כו'**, ר"ל שלכל אלו הטעמים היוצאים לנו מענין אכילת מצה לחם עוני, ומהראוי לבלתי יסורו מלבבנו כל ימי חיינו אף רגע א' ולמה נקבע הלילה הזה דווקא להעקרים הגדולים הללו, וזה שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, ואם כ"כ עושה סימן התפעליות בנפש כאשר נצוינו ע"ז היה לנו לעשות סימן בכל עת ורגע, ומפני מה הותר לנו כל השנה לאכול חמץ ומצה, ואם תאמר שהעיקר הוא לעשות זכר לשעה ראשונה שהולידה האמונה הטהורה ההיא, לזה שואל שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות כו', ומה הוראת המרור שאנו אוכלין בלילה הזה דווקא. ואם תאמר להזכיר המרירות שסבלנו בא"מ, הלא אז"ל במדרש משל למלך שנשא מטרונא

ממד"ה ועברו עליה גלים עד שלא נכנסה אצלו א"ל אל תזכרי כל הגלים שעברו עליך אלא אותו יום שנמלטת מהם עשי שמחה בכל שנה, וא"כ זכר המרירות וגלי הצרות שעברו עלינו מה לנו להזכיר (וע"ד מלך בו"ד שכותב בספר דברי הימים הנצחון והגבורה שגבר על אויביו והיה לטוטפות נגד עיניו, אבל הימים שגברו אויביו עליו מכסה אותם ומסתירם שלא יזכרו עוד בשמם, ואדרבא ענש יענש מי שיעלה זכרם על שפתיו) ואם מצינו אשר כסגנון שנצטוינו לעשות זכר לזכרון הצלחתנו, כן נצטוינו מפי הקבלה לזכור ימי שפלותנו ולצום ולהתענות, א"כ מדוע עוד עושים אנחנו ב' דברים שבכל הלילות אין אנו מטבילין כו' ועכשיו מטבילין ב' פעמים, ושבכל הלילות אין אנו צריכים הסיבה ועכשיו הסיבה דוקא, ובלי ספק מזקנינו נתבונן הכל בטוב טעם ודעת, ורצוננו לידע הכל על בוריה:

א"י **מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות כו'**. בפסחים קט"ז ע"א אר"נ לדרו עבדיה עבדא דמפיק ליה מריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא מאי בעי לאודויי ולשבוחי, א"ל פטרתן מלומר מה נשתנה פתח ואמר עבדים היינו, מצינו דציותה התורה זכר לסוכות, רק מצוה אחת לישב בסוכה, ושבועות זכר למתן תורה, ובזה לחוד סגי, ולמה בחג המצות העמיסה זכירות הרבה מצה ומרור טבול והסיבה, וגם חכמים תקנו עקירת השולחן ב' פעמים כדי שירגיש התינוק וישאל, מכ"ז מוכח דכוונת התורה הואיל ובלילה הזה עשה לנו נסים ונפלאות והוציאנו מעבדות לחירות, ואלו לא הוציא כו', ע"כ בדין לאודויי ולשבוחי, לזה ציותה התורה מצה ומרור והסיבה, כדי לספר כל דבר ודבר בפרוטרוט, ומזה מוכח שאף מי שיודע מצוה עליו ג"כ לספר, וזה שמתחיל מה נשתנה הלילה הזה כו', בד' דברים מצה ומרור טיבול והסיבה, הלא בחדא סגי אלא ע"כ משום דעבדים היינו כו' נטויה, ולזה מהראוי אפילו כולנו חכמים כו', וזה כוונת התורה בריבוי המצות בלילה הזה, וחכמים סמכו להכפיל בטבול ובעקירת השולחן כדי שירגיש התינוק וישאל ולהשיב לו תשובה מוכחת על השאלה מה נשתנה, וזה מאז"ל בעי לאודויי ולשבותי ליה, היינו דלא די בזכירה לבד רק בעי לאודויי ולשבחא ליה, היינו לספר בכל שבח ובכל ריבוי שביכולתו, וזה שפיר אמר ר"נ כיון דהשתא היא הסברא לחייב לספר ביצי"מ, וא"צ להביא ראיה מן התורה, א"כ פיר פטרתן מלומר מה נשתנה, פתח ואמר עבדים היינו. ובזה ימצא החכם תשובה, כי כבר מבואר שאלת החכם ותשובתו, לכן בכפלו חכם מה הוא אומר אין לו צורך לכפול עבדים היינו לתשובתו שכבר אמר, ורק הוסיף ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח: ר"ל מלבד מה שאמרת לו

עבדים היינו, אף זאת אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין בו, ר"ל הרבה מן המצות שהם חוקים:

עבדים היינו

פסקה ב

ואמר **עבדים היינו לפרעה במצרים**, באופן שהיציאה שלנו היה נמנע מכל צד אם מבחירתנו והשתדלותנו בחריצות, לז"א בעל הפסיקתא עבדים היינו, ר"ל מרצוננו, וע"ד ירא ה' וישפוט, הב' לפרעה מלך מצרים מלך קשה, ע"ד ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ברוב כשפיו ומזל טלה העוזר לו לבלתי צאת משם עבד, הג' במצרים ע"ד מאז"ל כרועה השומט העובר ממעי הבהמה, הללו עוע"ז כו', וזה גרם שגם מצד ההשגחה היינו רחוקים מגאולה, וסיפר הכתוב שעכ"ז הפליא ה' חסדו ולא כעונותינו גמל עלינו ובזרועו החזקה ובידו הנטויה דחה כל הסבות והמונעים נגד מזל טלה שהיה השפעתו על מצרים שלא יצא עבד משם, ויוציאנו ה' אלהינו משם ושידד המזל כי הוא מכינס והוא משדדם, ונגד בחירת פרעה הרעה אמר ביד חזקה, ר"ל החזיק ידו על פרעה במכות גדולות והכניע לבבו, ע"ד כלה גרש יגרש כו', ואם להוציאם בלבד היה כח בידו להוציאם ע"י כמה דרכים, אם שיניע לב פרעה לשלחם כי לב מלכים ושרים בידו ית', או באופן מאה"כ ואולם שלחתי את ידי כו' ותכחד מן הארץ, ומה לו להשי"ת להרבות אותות ומופתים ומכות שונות שעי"ז יצאו, התירוץ להטיב לנפשותינו הטבה תכליתית שע"י מכות פרעה ורבות מופתיו באנו לתכלית אמונה בהכרת נפלאותיו, ע"ד למען שתי אותותי אלה בקרבו ולמען תספר באזני בנך וב"ב, וע"ד וירא ישראל את היד הגדולה כו', ויאמינו בה' כי אחר שראו עניני מוחשיות כאלו נתחזק לבם באמונתו ית"ש: **וזהו** ויתן ה' אותות ומופתים גדולים ונוראים במצרים בפרעה ובכל ביתו, לעינינו, למען נראה ראיה מוחשית ויתחזק אמונתנו בו ית"ש שגבר עלינו חסדו כ"כ, ולבד שגמל עלינו להצילנו מהנזק בגאולתנו מיד פרעה, אבל גם כוונתו להטיב עמנו טובה עולמית, ולהכניסנו לא"י, וזה ואותנו הוציא משם זה הרחקת הנזק, ומלבד זה גם ריבוי הטובה למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו, לז"א ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו וב"ב כו', ר"ל כי ראה ית"ש כי אם לא יוציאנו משם באותו פרק שכבר היינו במ"ט ש"ט הרי אנו אבודים לגמרי עד דורות עולם, לכן הקדימנו ברחמיו המרובים לכנוס עמנו לפנים משה"ד להוציאנו משם בלי שום הכנה ואתערותא דלתתא, כי אלו לא הוציא אבותינו משם הרי היו נאבדים כל נפשות ישראל והרי אנו ובנינו וב"ב משועבדים כו', ולכן כל מה שאנחנו רואים בעצמנו איזה מדריגה הלא תחשב על טובת

ה' שהקדימנו בטובתו באותו זמן כי אלולא הגאולה משם מעולם לא זכינו ליכנס תחת כנפי השכינה, אם כן אפי' כולנו חכמים כו', מצוה עלינו לספר ביציי"מ, ר"ל גודל הפלגת הנס ע"ז האופן לכנס עמנו לפנים משוה"ד אשר לא היה כזאת מעלם, וא"כ הגם שמן הראוי שלא תמוש מפינו שבח לאל על כל הטוב אשר גמלנו שזכינו לחכמה ותבונה, ולא להניח הקרוב ולתפוס מה שהיה בזמן רחוק, לז"א אפילו כולנו חכמים כו', כי המסובב לכל הטוב ההוא הוא רק גאולת מצרים כו', כי אחרי אשר באנו בצלו ית"ש נקל הוא לנו להשיג כל השלימות, ע"ד המדרש לבליוסטוס שגדל בפלטין של מלך אמר לו שאל מה אתן לך, אמר הבליוסטוס אם אשאל כסף וזהב הוא נותן לי אבנים טובות ומרגליות נותן לי אלא הריני שואל בתו של מלך והכל בכלל, כן אף שעכשיו זכינו למדריגות גדולות יותר, חכמה תבונה זקנה, נמצא מהראוי להלל וליתן שבח והודיה על אלו המעלות הנכבדות, אך התירוץ הוא אמת כי היום כשאנחנו תחתיו ממילא זכינו לכל הטוב, כיון שבתו היא התורה אצלנו, אבל בהיותנו בארץ מצרים שהיינו מגואלי' בחומר ובלבנים, הללו עוע"ז כו'. ועכ"ז קפץ לגאלנו, זה הטובה היותר גדולה אצלנו, ע"ד אתי מלבנון כו' לזאת כל המרבה לספר ביציי"מ ה"ז משובח, ולזה הביא מעשה בר"א שהיו כולם חכמים ונבונים וזקנים והיו מספרים ביציי"מ כו', ר"ל שיהו יורדים לעומק הנס:

או יאמר ואפילו כלנו חכמים כו', ר"ל חכם נקרא שיודע מה שקיבל מאבותיו ורבותיו שהכל ממנו ית', ונבון שמבין בעצמו סדר ההשתלשלות הנסים והנפלאות מהסיבה הראשונה ע"ד ודעת לנבון נקל, יודעים את התורה ר"ל שבהתרה כלול כל פרטי הדברים דצח"מ ומה שהיה ומה עתיד להיות, עכ"ז מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, או מצד המצוה שאנחנו מצווים ע"ז, או מצד הענין בעצמו. או אפי' כולנו חכמים קורין תורה משנה והלכה, או עדיף מזה שאנחנו נבונים ומבינים דבר מתוך דבר או אפי' יודעים התורה אליבא דהלכתא מצוה עלינו שיבטל החכם מקריאת התורה והנבון מענינו ופלפולו ולאסוקי שמעתתא כדי לספר ביציאת מצרים:

וכל המרבה לספר ביצ"מ ה"ז משובח, י"ל ע"ד צחות וקרוב לשמוע, שמאז הוציאנו ה' ממצרים התחיל להנהיגנו בהנהגה למעלה מדרך הטבע, שאז היתה תחלה להנהגה זאת, לזאת יכונה בשם י"מ, וכל אשר יקרה לאדם סיבה מסיבות שונות וניצל נקרא ע"ש יצ"מ, וכמו שאנו אומרים ועל נסיך שבכל יום עמנו, וכן כל יחיד ויחיד כשיתבונן על ההנהגה הנהוגה אצלו מחיתו ופרנסתו וכל קורותיו בג' אלו בני חיי ומזונא, יראה בעיניו כי הכל בסוד אלוה מההנהגה העליונה אשר נתנה לנו למורשה מעת יצ"מ. אך לא כל אדם שוה בזה, יש שמכיר ההנהגה הזאת פעם א' בשנה או בחדש ושארי מקריותיו תולה

בהנהגת הטבע, אך השרידים הדבקים בה' עד שההשגחה העליונה דבוקה בהם בכל עת ורגע ע"ד אני לדודי ודודי לי. וע"ד זוה"ק צדיקיא כי היכי דמתדבקין ביה אוף הכי איהו אתדבק בהון, ועז"א ואפילו כלנו חכמים כו' מצוה עלינו כו' וכל המרבה, ר"ל שמרבה להביא כל ענייניו ואף מה שזכה לחכמה כו' תחת סיפור הנהגה הנסיית וההשגחה ה"ז משובח. והנה ידוע שאנו מחוייבים להודות לה' גם על הנהגת הטבע, ע"ד מאז"ל כל שלא אמר שחרית יוצר המאורות וערבית מעריב ערבים עליו הכ"א ואת פועל ה' לא יביטו, וכמה טובות מטיב ה' דרך הטבע כי לא עביד קוב"ה ניסא לשיקרא כ"ז שהנהגת הטבע תספיק. ולזה מביא מעשה בר"א כו', הגיע זמן ק"ש של שחרית. ר"ל כבר הגיע הזמן להודות לה' ע"ד הטבע כנ"ל, וע"ז מביא אמר ראב"ע כו', עד שדרשה בן זומא, ר"ל לא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות ר"ל בגלות שאז הנהגה הנסיית נסתרת, ע"ד אין בעה"נ מכיר בניסו, ואינו דומה להנהגת יצ"מ שהיה אז הנהגה גלויה ומפורסמת, ע"ד ובני ישראל יוצאים ביד רמה, וה' הולך לפניהם, והיה סברתו של ראב"ע שאין שייך להזכיר יצ"מ בגלות, עד שדרשה בן זומא, מרבוי כל ימי חייך להביא הלילות, דהיינו במשך הגלות, אף שאין הנהגה הנסיית בהירה בשחקים, עכ"ז היא הסבבת אופניה מעמנו בסתר המדרגה לוטה במעשטה הטבע עד שתתהפך עמנו בכל עת ובכל רגע להצילנו מכל המקריים העוברים עלינו, וחכמים ג"כ מודים לו רק שס"ל שלזה לא צריך רבוי כלל אדרבה הן הן גבורותיו להציץ עלינו מחרכי הטבע, ע"ד הנה זה עומד אחר כתלנו, וזה יותר גדול מנסים גלוים שבמצרים, רק אומרים החכמים שהרבוי בא לרבות ימות המשיח, שאז יהיה שע"מ עיקר ויצ"מ טפל, והכל מטעם שיצ"מ התחילה ההנהגה הנסיית להתגולל עמנו:

מעשה שהיה בבני ברק

פסקה א

מעשה ברבי אליעזר ור"י כו' קריאת שמע של שחרית, לכאורה סותר א"ע שאומר בעבור זה כו' מונחים לפניך, הרי דאין הזמן גרמא לספר ביציא"מ רק עד אחר זמן אכילת מצה, ולמ"ד עד חצות גם הגדה אינה רק עד חצות, וכן מבואר בפסחים ובמגלה דגם ההלל שאחר בהמ"ז מחוייב לגמור עד חצות (רמ"א בא"ח תע"ז ס"א) א"כ איך אמר דמצוה לספר כל הלילה, אך דבאמת ניחא דבשלמא בק"פ שהקפידה התורה בגזירת הכתוב שלא לאכול רק עד חצות לזכרון ועברתי בא"מ, וה"נ על מצות ומרורים הדין כך הוא, וה"נ ההלל שהוא עבורו אינו אלא עד חצות בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך, אבל בענין סיפור גדולות ונפלאות שנעשו במצרים והטובות שעשה הש"י ביציאה זו, באמת

אין הז"ג עד חצות דווקא והמצאה כל הלילה, וע"ז אמר וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, ומביא ראיה מר"א ור"י כו' רבותינו כו' הגיע זמן קריאת שמע ש"ש, והרי ראב"ע ס"ל דפסח מדאורייתא עד חצות (ברכות ט'), ובז ניחא מאמר המגיד ארב"ע הרי אני כו' כל ימי חייך הלילות, דלכאורה הרי ענין זה מדבר בכל השנה לענין פ' ציצית בלילה, ומה ענין זה לסיפור יצי"מ בליל פסח שבפירוש צותה התורה להזכיר יציאת מצרים באותו הלילה, ולפמ"ש ניחא דראבע גופא בא להוכיח דמצוה באותו הלילה לספר ביציאת מצרים אף עד אחר חצות, ושלא נימא כיון דחזינן דלא הקפידה התורה להזכיר יציאת מצרים בכל השנה רק ביום ולא בלילה רק דאותו הלילה שהוציא ה' אותנו חייבה לספר גם בלילה, וא"כ תפסת מועט תפסת שלא לספר רק דומיא דציותה בזכירת עשיית הפסח היינו עד חצות דווקא, לז"א ומביא מה שאמר ראב"ע מה שדרש ב"ז כל ימי חייך לרבות הלילות שאף בכל השנה מצוה לספר ביצ"מ בלילה, וא"כ כיון דיצי"מ אין הזמן גרמא דוקא בלילה זה, א"כ ממילא בלילה הזה מצוה להרבות בספור יצי"מ אף כל הלילה וכל המרבה הרי זה משובח:

פסקה ב

אראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות כו'. והנה בגמרא משמע שלא היה רק בן י"ח שנה וכמאז"ל שם ניקום לרבי אליעזר בן עזריה כו'. היינו דאר"א הרי אני כבן שבעים שנה, ולא בן ע', ואם כן מאי רבותא שלא קיפח לחביריו ועדיין היה רך בשנים, והענין ע"ד הגמרא בסוטה כ"ב אמר ר"ה מ"ד כי רבים חללים הפילה זה תלמיד חכמים שלא הגיע להוראה ומרוה ועצומים כל הרוגיה זה תלמיד חכם שהגיע להוראה ואינו מורה, ועד כמה עד ארבעין שנין, ופי' התוס' מיום שהתחיל ללמוד ולא מיום שנולד מדקאמר בפ"ק דע"א ולא נתן לכם לב לדעת מכאן דלא קאים אינש אדעתיה דרביה עד ארבעין שנין וזה היה ממתן תורה, ולכאורה קשה מהא מעשה דראב"ע גופא שהש"י סייעו לאותו מעשה ונעשה לו נס זה, ובמדרש ילקוט במשלי דרש כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגי' זה העוסק בתורה שלא לשמה, וכן נמי בגמ', ופליגא אדרבא דאמר רבא לעולם יעסוק אדם בתו"מ אפי' שלא לשמה שמתוך של"ש בא לשמה, וכן בפסחים הנותן סלע לצדקה בשביל שיחיה בני ה"ז צדיק גמור שמתוך שלא לשמה בא"ל וע"ש תוס', ואמר בירושלמי טעם שסילק הש"י שכרן של עושי מצוה כדי שיעשו באמונה ולא משום שכר, ולמ"ד שכר מצוה בעוה"ז איכא ס"ל מתוסף של"ש בא"ל וכההוא דפסחים הנ"ל, ונ"מ בהא דאין מזכירין יצי"מ בלילות ולמען תזכור את יום צאתך מא"מ כל ימי חייך ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות, וחכ"א כל לרבות

ימות המשיח, א"ל ב"ז והלא עתידין שלא להזכיר יצי"מ לימות המשיח שנאמר לא יאמר עוד חי ה' אשר העלה כו', וע"ש בחידושי הרשב"א דנ"מ בהא אי מצות בטילות לע"ל, דאם לא יזכירו הרי רוב מצות התורה תלוי ביצי"מ כמו תפילין ומועדים ושבת וכיוצא, והיינו כמ"ד היום לעשותם ולא למחר, אבל למ"ד לא יבטלו לע"ל ומ"ש היום לעשותם לומר דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא רק למחר לקבל שכרן. ולפ"ז ניחא אראב"ע הרי אני כבן ע' שנה, מוכח שהסכים הש"י ועשה לו נס זה, וקשה הא בענין תלמיד שהגיע להוראה דווקא מ' שנה כדיליף מולא נתן לכם כו', וצ"ל דאין כוונת המקרא על ת"ח שלא הגיע להוראה אלא אעוסק בתורה של"ש ולא אמרינן מתוך של"ש ב"ל, וש"מ שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וע"כ לא זכיתי שתאמר יצי"מ בלילות, דהא לפ"ז מוקמי האי כל ימי חייך לימות המשיח ומ"ש היום לעשותם לא לדיוקא אתי ולא למחר לעשותם, אלא היום לעשותם ומחר לקבל שכרם, אבל כל ימי חייך לימות המשיח קאי, לכן לא זכיתי שתאמר יצי"מ בלילות. אמנם האמת יורה דרכו דל"ק מראב"ע, דע"כ צ"ל מופלג שאני וכן משני בגמרא והא רבא דאורי כי אמרינן בשוין (וכ"א ביו"ד) והיא גופא אתי הקב"ה לאשמעינן בנס זה, דאתי כמ"ד כי רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע כו', וראב"ע הגיע להוראה כאינש אחרינא בן ע' שנה לכן עשה לו הש"י נס זה, להורות דהוא כת"ח אחר כבן ע' שנה שיעמידוהו לנשיא:

כנגד ארבעה בנים

פסקה א

ברך המקום כו', ר"ל שכל מה שאנו משבחין ומתארין אותו ית"ש הכל מצד שברא העולם שהוא כביכול מקומו ש"ע, וזהו ברוך המקום, ר"ל יתברך מצד שהוא מקומו ש"ע, ואולי יחשוב איש כי בא עד תכונתו מפאת עולמו שברא שע"ז מכנה אותו בשם מקום, לז"א ברוך הוא לשון נסתר, ר"ל מצד עצמותו הוא נסתר ונעלם, ורק מצד בריאת עולמו מכירין אנחנו אותו קצת ע"ד ממעשיו הכרנוהו, ועוד הכרה יש לנו בו י"ת מצד התורה הקדושה ע"ד דרשו ה' ועוזו, ר"ל ע"ד הדרוש אם תרצו לדרוש אותו ית"ש, אזי, ועוזו תוכלו להשיגו מצד התורה שנקראת עוז, ועכ"ז בקשו פניו תמיד, ר"ל עצמותו ית"ש לא תשיגהו גם מצד התורה רק תבקשוהו תמיד, כי תכלית הידיעה שלא נדעך, וגם זכרו נפלאותיו אשר עשה מופתיו כו', ר"ל ע"י מופתיו ונפלאותיו ג"כ תשיגו מקצת גדולתו ית"ש, וזה ברוך כו', ר"ל הרשות נתונה לנו לברכו שנתן תורה לעמ"י, ר"ל מפאת התורה, וגם ע"י התורה לא נוכל להשיגו, לז"א תיכף ברוך הוא בלשון נסתר, ר"ל שגם אחרי שברא העולם וגם נתן התורה עכ"ז הוא נסתר ונעלם, וכן כל הברכות כולם בלשון נוכח

ונסתר, ברוך אתה, נוכח, אשר קדשנו, נסתר, בשני בחי' אלו, מצד מהותו יתעלה מכל הרהור ורעיון, ומצד פעולותיו מלא כל הארץ כבודו, ויש לנו הכרה בו, וזה אתה הוא ה' לבדך, ר"ל אלו שתי בחי' נוכח ונסתר מי יתואר בו, רק אתה לבדך:

פסקה ב

חכם מה הוא אומר מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה כו', ר"ל דהנה חכם נקרא היודע מיני מצות התורה, רק איזה חכם הלומד מכל אדם, לחקור ולידע אולי איזה דבר מצוה נעלמה ממנו לעשותו, אבל באמת אין לחקור על עיקר המצות למצוא טעם, דהוא משום זה שהוציא אותנו, ורק אדרבה ההוצאה שהוציא אותנו הוא עבור מה שקבלנו עלינו מצות לעשותם, ע"ד היה ר' מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים, והגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו, שנאמר ואת עירם ועריה, ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנאמר מתבוססת בדמיך בשני דמים, ואומר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו כו'.

פסקה ג

אבל מי שאין רצונו לעשות מצוה אשר אין נראה לו טעם לעשותו זהו רשע גמור, ולזה שפיר פי' המגיד בשאלת החכם שאין כוונתו לשאול טעם המצות, רק שואל מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אתכם, היינו שיגידו לו כל המצות אשר צוה ה' למען יעשה גם הוא יהיה מה שיהיה בין עדות ובין חקים ומשפטים, היינו בין שיש בו טעם ובין שאין בו טעם, את הכל יעשה, אבל בשאלת הרשע שאמר מה העבודה הזאת לכם היינו שרואה שעובד רק שואל שיגידו לו טעם המצוה לעשותו ומשמעות דבריו שאם אין בו טעם אין חפצו לעשות המצוה, ע"ז ישיב לו שאינו כן רק אדרבא בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים היינו שבזכות שקבלנו עלינו לעשות המצוה גאל ה' אותנו, לפ"ז לפי דעת הרשע שלא היה חפץ במצוה רק מה שיש טעם לדבר לא היה לו זכות להגאל, ואלו היה שם לא היה נגאל:

פסקה ד

תם מהו אומר מה זאת, ר"ל לגבי גדולתו ית"ש מה זאת שאנו מזכירין יצי"מ ועושים זכר לזה, הלא גדול כבודו יותר ויותר, וע"ז התשובה כי בחוזק יד הוציאנו, ר"ל שהעביר המשפט, ע"ד אני ה' אוהב משפט, נצח רחימו דבנוהי לרחימו דמשפט, וזה קשה אצלו ית"ש מבריאת העולם, ועדיין לא היינו ראוים להגאל ע"פ המשפט, וזה ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו, ר"ל שהעביר המשפט:

פסקה ה

ושאינו יודע לשאול את פתח לו. לטעת בלבו שלא יחשוב שמעשה אבותינו בידינו בעבודת הש"י ואין טעם באיסור אכילת חמץ ומצות אכילת מצה שמבואר בגדולי קדמונינו שמורה להשבית היצה"ר ולהגביר היצ"ט לתורתו ומצותיו. אלא שאבדו במצרים אמונתם כשהיו להם מאבותיהם והיו שטופים בע"ז כמו המצרים, ורק בעבור זה שקבלנו עלינו מאז והלאה להשבית החמץ והשאור שהוא היצה"ר ולהגביר כח הקדושה שע"ז תרמוז המצה, עשה ה' לי, ר"ל הש"י בעצמו ברוב חסדיו בצאתי ממצרים:

א"י כי הנה נמצאים ד' כתות, א' החסידים המאמינים שכל הענינים הבאים על האדם הם מהשי"ת לבדו והכל בצדק ומשפט ולטוב לנו. כת הב' האומרים שח"ו מאתו ית' תצא הרעות בכיון, וברא את אדם לנקמה ממנו. כת הג' תמימים באמונתם אבל צועקים מפני מה צדיק וטוב לו כו', ואינם מבינים משפטי ה'. כת הד' מאמינים במציאותו ית' אבל לא יבינו בהשגחה ולפי דעתם המקרה עושה הכל ומקרה אחד כו', וזה א' חכם שיודע שהכל במשפט ישר, וא' רשע שכופר ככת הב', ואחד תם ככת הג' מה זאת, ואחד שאינו יודע לשאול ככת הד'. וזה חכם מהו אומר מה העדות כו' להעיד שמצדנו לא היינו ראויים לנס והאל ית"ש פסח לרחם עלינו, הלא מהראוי להבין זה מעצמו שהכל ממנו ית"ש, ומי הקדימני כו', לזה משיבין לו ואף אתה כו' אפיקומן, ר"ל אמת בכל הנסים א"צ לעשות זכר גדול כזה בפה דבור ומעשה, נפש ר"נ, אחרי שכבר נכנע מזל טלה ראש המזלות היה נקל שיעשה לנו נס קי"ס ושארי ושארי נסים, אך עיקר היה הלילה הזה שנכנע המזל, וזה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, כמו שתכלית הסעודה וסופה הוא הק"פ ככה תכלית כל הנסים הוא נסי יצי"מ שנכנע מזל טלה. רשע סובר שהש"י פועל הרעות לכך שואל מה העבודה הזאת שמורה על חמלה ורחמים לכם, אחר שהוא פועל הרעות, ולזה משיבין לו אלו היה שם לא היה נגאל, שכפי סברתו שהש"י כביכול פועל רע, בלי ספק שהוא לא היה נגאל, והיה מקבל הרע ולא הטוב. תם מהו אומר מה זאת כו', הוא מהכת הצועקים למה צדיק ורע לו כו' לכ"א מה זאת מפני מה היה הגלות בלא חטא ועון, ואמרת אליו כי בחוזק יד כו', ר"ל שהרוחנו עי"ז לזכות לאמונתו ית"ש, ע"ד וייראו העם את ה' כו' ע"י חוזק ידו ית"ש. ושאינו יודע לשאול, שתולה הכל במקרה אתה פתח לו עיניו ותראה להבינו משפטי ה' ותאמר לו בעבור זה הדעה הנפסדת עשה ה' לי בצאתי ממצרים, הכל בהשגחתו ית' בעצמו ע"ד ועברתי אני ולא מלאך כו' כדי שיתברר עיקר השגחה ולא תבא במקרה שום דבר כמאז"ל אין אדם נוקף אצבעו כו':

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו

פסקה א

מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו כו'. ר"ל שרוצה להסביר מה שיקשה על מה שמספרים גודל הנסים של יצי"מ מה הכריח להש"י להכניסם בצרה זו, לז"א מתחלה עוע"ז היו אבותינו והיה הכל תערובות טוב עם רע, ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו שרצה לקרב אותנו מובדלים רק טוב ואקח את אביכם אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען, היינו שבזה הגירות התחיל להוציא נ"ק מהטומאה, וארבה את זרעו דהוא ישמעאל, ואתן לו את יצחק, ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו, היינו שעדיין לא נגמר הדבר על ידם, ואתן לעשו את הר שעיר ויעקב ובניו ירדו למצרים שיגמר שם הדבר, לכן ברוך שומר הבטחתו ברוך הוא שהקב"ה חשב את הקץ לעשות כמו שאמר לאברהם אבינו כו', היינו שביציאתם ממצרים יצאו נקי מבלי סיג כנ"ל, והיא שעמדה לאבותינו ולנו היינו בכדי להוציא נ"ק צריך להיות כפוף ומיצר מן העומדים עליו בכל דור ודור, כי אף שיצאו נקיים ממצרים מ"מ פגמו אח"כ בעגל והקב"ה מצילנו מידם:

ועוד י"ל שהקב"ה חישב את הקץ, ר"ל כמו כשגובין חוב מאיש שאינו אמיד ואף אם לא היה מסלק לא היה ג"כ תרעומות עליו אחר שהוא דחוק מאוד, ואם המלוה איש טוב מצרף לו כל הטובות שקיבל ממנו לסך המגיע לו וכל המעות אף רעות, הכל בכדי להקל החוב שיהא מסולק, וזהו שחישב הקץ לעשות, ר"ל לתקנו (כמו ובן הבקר אשר עשה) כמה שאמר לאברהם אבינו, ר"ל מזמן שאמר לא"א שנאמר ידוע תדע כו' ואח"כ יצאו ברכוש גדול. ובזה נבין מאז"ל (ברכות) דבר נא באזני העם אמרי דבי ינאי אין נא אלא לשון בקשה כו'. והענין דלכאורה קשה למה צוה הקב"ה לשאול ממצרים כסף וזהב בדרך שאלה לקיים הבטחתו, היד ה' תקצר להכריחם שיתנו לישראל ברצונם כמו שהכריחם שישלחו לישראל לחירות, אלא שהקב"ה כוונתו לשלם מכ"מ, ועיקר הכוונה היה שירדוף פרעה אחריהם ויטביעם בים, כמו שגזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, לכן נתן ה' מקום להטעותם ע"ד משגיא לגוים ויאבדם, ולכן אלו היה מכריחם שיתנו להם מעצמם לא היה להם שום מקום לטעות שירדפו אחריהם, אבל השתא דלקחו דרך שאלה הפך לבו לחזור לסורו ולכפור בה' ולומר שקצרה ח"ו יד ה' להכריחו שיתן להם בעצמו, דאל"כ לא היו לוקחים דרך שאלה כיון שלא היה בדעתם לחזור, ולכן המתין עד שבאו האיקטורין ששלח עמהם ומחמת זה נהפך לבו לכפור בה' ורדף אחריהם, והנה גם לישראל בעצמם הוקשה להם הדבר הזה, אמאי צוה ה' שיקחו מהם דרך שאלה שהיא מדה מגונה ליקח ברמאות, ומחמת זה חשבו ג"כ שעדיין לא הגיע קץ האמת

של ארבע מאות שנה, ולכן לא הוכרחו ליתן מעצמם לישראל, וחשבו שהגזירה היתה אם יהיו ישראל תחת ידם ת' שנה אז ואח"כ יצאו ברכוש גדול, חלף עבודתם שיתנו להם המצרים, אבל עכשיו שאין המצרים נותנים, א"צ להשלים הת' שנה, ומזה הטעם לא הכריחם ה' שיתנו מעצמם, ועי"ז שחשבו שעדיין לא הגיע קץ האמת, היה להם מקום לישראל לטעות בכל עת צרה לשוב למצרים שיראו שלא יגיע להם כמו שהגיע לבני אפרים, וע"ד בעל מעשי ה' שכל התלונה שהיה במדבר לשוב למצרים היה מטעם הזה, אבל האמת היה שזה קץ האמת, והטעם של השאלה הוא כטעם הראשון שכתבנו, ומחמת שהיא מידה מגונה לכן ביקש ה' ממשה שיבקש מישראל שישאלו מחמת טעם הראשון. ולפ"ז נתקיים דבור ה' ואח"כ יצאו ברכוש גדול, העיקר לא בדרך רמאות, היינו בביזת הים שלקחו כדין ומנהג כל הלוחמים שבוזזין שלל, אבל השאלה היה שלא יאמר כו', ואח"כ יצאו לא קיים בהם, שמשמע ואח"כ יצאו ממצרים תומ"י לא קיים בהם, רק הוכרחו להמתין עד ביזת הים, ולפ"ז מתורץ קושיא ראשונה ושניה, ואין להקשות אחרי שאם לא היו שואלין לא היה רודף אחריהם, וא"כ הדרא קושיא לדוכתא אף בלא אמירת הצדיק, האיך היה נתקיים דבור ה', וי"ל דאה"נ שאף שאם לא היו שואלין מהם היה נותן ה' לפרעה מקום לטעות שירדוף אחריהם ויתקיימו דבריו ואח"כ יצאו ברכוש גדול, מזה הסברא גופא לא הכריחם ה' שיתנו להם חלף עבודתם, ועי"ז יבואו לידי כפירה כמ"ש, אבל שלא יאמר אותו צדיק, לכן ביקש שישאלו דלא היה יכול להכריחם שיתנו מעצמם מחמת הטעם הא', ולכן אי לאו משום שלא יאמר לא היו מצווים שישאלו והיו יוצאין בלא רכוש, ופרעה כיון שהיה רואה שיצאו ריקם היה בא לילדי כפירה והיה רודפם, ובביזת הים היה נתקיים דבר ה', אך מחמת אותו צדיק ביקש שישאלו, דלפי דברי ה' אף בים נתקיים ואח"כ יצאו, דעיקר יציאתם לחירות היה בים, שאז הכניע השר של מצרים ע"ד וירא ישראל את מצרים מת, ופירשו דהיינו שר של מצרים, והשתא ניחא שאמרו ישראל הלוואי שנצא בעצמנו, שהם חשבו שהטעם של השאלה הוא כמ"ש בטעם הב', לכן לא רצו ליקח מהם כלום כדי שיהיה יציאתם יציאה גמורה אף שהוא קודם ת' שנה כמש"כ. והשתא שפיר דומה להמשל הוציאנו היום, ר"ל שתוציאנו לחירות גמור אם אין אנו לוקחים כלום שאז הגזרה על ת' שנה כמ"ש, משא"כ אם אנו לוקחין רכושם אף שהוא דרך שאלה שמא עי"ז לא תהא יציאתנו חירות גמור, ובאמת היה חירות גמור, והשאלה היה מחמת טעם הראשון. ולפ"ז ניחא מה דקאמר משום משאוי, דכיון דא"ל משה דעיקר הקיום של רכוש גדול יהיה בים, לכן אמרו למה אנו נוטלין עכשיו המשאוי ממילא יתנו לנו כל רכושם בים, לז"א וישאילום בע"כ. ולפמ"ש

עיקר החירות היה בים ואז נתקיים ברכוש גדול דרך כבוד וחירות כנהוג בעת המלחמה, משא"כ במצרים לקחו דרך רמאות, לכן בקשו שיהא עיקר החירות תיכף, ואף שעיקר החירות בים, לכ"א שלע"ע לא יקחו כלום, ואפשרי להקדים החירות כמ"ש לפי סברתם, והשתא שפיר דומה למשל ודו"ק. (וחוץ לדרכינו יבואר מאמר אין נא אלא לשון בקשה כו', וחקרו הראשונים ליתן טעם לבקשה זו שיקחו רכוש גדול, ומה"ת לא יאבו קחת. אך רצה הקב"ה להודיע אמונת ישראל. דידוע שבמקום שיש מגפה רח"ל סכנה גדולה לקחת מהם מאומה, והנה שלח ה' מגפה במצרים אין בית כו', וחשש הש"י אולי יהיה מורך בלבם לקחת מהם מאומה. לז"א דבר נא לשון בקשה כו' דבזה יהיה קדוש ה', שכל כך בטוחים במאמרו שלא יאונה להם שום רע, וזה ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל (תהילים ק"ה:ל"ז) ות"י לאתדנא עם מצראי לאתקטלא, ר"ל דבשאר מגפות בהם לא ינקה, וכאן היו בהשגחה דוקא למצראי, וזה שבקש מהם וישאלו וימאינו בו שלא יכשלו, וזה ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל, ולא איתדנו עם מצראי לאתקטלא):

פסקה ה

והיא שעמדה לאבותינו ולנו כו'. ר"ל היציאה ממצרים עמדה לאבותינו ולנו, שלא נזוז מאמונתנו בהקב"ה ית"ש ע"י פירסום גדולתו ושינוי טבעי דצח"מ, והמופת לזה שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותנו, ר"ל כליה נקרא שנשכח שם הדבר לגמרי, היינו שנשליך מעלינו עול קדשו ית"ש ולא יזכר שם ישראל עוד, והקב"ה מצילנו מידם, ר"ל במה שעשה כל הנסים הללו דומה כאלו כל פעם מצילנו מידם:

ארמי אבד אבי

פסקה ב

ועז"א צא ולמד מה בקש לבן הארמי גו'. ולכאורה מה עשה לבן הארמי ליעקב, אך לבן רצה להטעות את יעקב אחרי כו"מ לדעות כוזבות, שהדין הוא לעקור הכל כמשפט עיר הנדחת (ואעפ"י שלא היו אז ד' מיתות אך דין ד' מיתות לא בטלו) ולבן ע"י התרפים שלו רצה להדיח ולהטעות את יעקב, וזהו שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן ביקש לעקור את הכל. ולכך,

פסקה ג

וירד מצרימה אנוס ע"פ הדבור כו'. בכדי שיראו כל העולם אותות ומופתים ולא ילכו אחרי ההבל, א"כ לסיבה זו היה אנוס ומוכרח לירד מצרימה ששם שורש ומקור הכשפים, ועכ"ז לא הועילו להם להנצל מידו ית"ש. ולסיבה זו ויגר שם ולא השתקעו רק עד יגיעו הימים יראו אותות ומופתים, וז"ש ויאמרו אל פרעה כו':

פסקה ד

במתי מעט כמ"ש בשבעים נפש כו'. ר"ל שהש"י משלם מכ"מ ואחרי שכל עיקר מגמתו של יעקב אע"ה היה להגדיל שמו ית' בעולם ולפרסם אלהותו בכדי שיבואו אליו מאפסי ארץ, כן פרע לו הש"י להגדיל שמו, שהלא במתי מעט ירדו אבותיך כו', ועתה שמך ה' אלהיך ככוכבי השמים לרוב, במעלה, וגם לרוב בכמות, ועוד הגדיל שם ישראל ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצויינין שם במצות מילה ושבת ושלא פסקה ישיבה מאבותינו במצרים, ר"ל שמשם זכו להיות מצויינין, וזהו ויהי שם לגוי גודל במעלה, וגם עצום בריבוי, כמו עם עז, שנאמר ובנ"י פרו וישרצו כו'. והוסיף ואמר עוד הגדיל חסדיו ית"ש,

פסקה ו

ורב כמ"ש רבבה כצמח השדה נתתיך. ר"ל מה צמח אינו יונק אלא מהקרקע, ככה הזמין להם ב' סלעים והיו יונקים מהם ע"ד ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור, והיו יונקים מהקרקע כצמח השדה, וזה גם כן היה סיבה ותרבי, כי כשהתינוק יונק מאמו אינה מקבלת הריון עד שיגמל הנער, לא כן אם ינק מהקרקע. וזהו ותרבי בכמות, ותגדלי באיכות, ר"ל בגדולה ומעלה באופן שהיה להם רבוי בנים וכבוד וגדולה. ותבואי בעדי עדיים, ר"ל שלקחו ממצרים כלי כסף וזהב, והכל לא מפאת ההכנה שלהם שהיו במצרים, רק שדים נכונו, ר"ל ע"ד מדרש שני שדיך, אלו משה ואהרן, (ואולי רמז נגד ב' הכתרים שזכר מהר חורב אחד נגד נעשה ואחד נגד נשמע), אבל אתה בעצמך, הללו עוע"ז והללו עוע"ז, וזהו ושערך צמ שמורה על מותריות שהתאוו, ומבאר ואומר ואת מצד עצמך ערום ועריה מחכמה ומע"ט, ועי"ז היה ההכרח ליתן להם ב' מצות, וזהו ואעבור עליך כו' מתבוססת בדמיך, ר"ל בדם פסח ודם מילה, ולזה ואומר לך בדמיך חיי, ע"ד בנים אתם לה' אלהיכם, וזה כוונת המדרש. לבבתיני אחותי כלה, אמר הקב"ה במצרים היה לכם לב אחד, ונתתם לי ב' לבבות, לבבתיני באחת מעיניך בדם פסח ובדם מילה, באחד ענק מצורניך זה משה המיוחד וגבור שבשבטיך. ולכאורה יפלא א' איך יתכן לאדם ליתן מה שאין לו, ואם לא היה להם כ"א לב אחד האיך נתנו שנים, ב' באחת מעיניך, בדם פסח ודם מילה, הרי אלו שתים, ואיך אמר באחת מעינוך, ג' שדרשו באחד ענק זה משה, ולמה חיסר לאהרן הלא נאמר במדרש החודש הזה לכם הה"ד אלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ (זכריה ד' י"ד) מלמד שהיה הקב"ה חזור ובמקש באיזה זכות לגאול את ישראל ולא מצא אלא זכות משה ואהרן, הה"ד אלה שני בני היצהר, משל למלך שבקש לישא אשה, אמרו לו עניה היא זו ואין לה אלא ב' נזמים בלבד כו', כך אמר הקב"ה דיין לישראל שיגאלו בזכות משה ואהרן, לכך נאמר ויאמר ה' אל משה ואהרן בא"מ לאמר החודש הזה לכם. נמצא זכות שניהם

היה, ולמה לא מזכיר אלא אחד באחד ענק. והענין שהוקשה לבעה"מ כפל לבבתיני ב' פעמים ועוד שהפסיק בינתים באחותי כלה לבבתיני, לזה דרשו אמר הקב"ה לב אחד היה לכם במצרים, ע"ד מדרשם ז"ל זאת קומתך דמתה לתמר, ב' יצרים רעים הם, יצר ע"ז ויצר זנות, ומצינו שהיו גדורים במצרים בזנות ע"ד גן נעול אחותי כלה. נמצא היו מגודרים בלב אחד הוא יצה"ר של זנות, וע"ד אחת היתה ופרסמה הכתוב שלומית בת דברית כו', אבל לב הב' של ע"ז לא רצו לפרוש מע"ז, ע"ד ולא שמעו למשה מקוצר רוח ומעבודה קשה, ופירש"י שהיה קשה להם לפרוש מע"ז, והנה אז"ל צדיקים לבם ברשותם, להטות לבבם לעבודת ה' ולא לתור אחרי לבבם, ורשעים הם ברשות לבם ע"ד עין רואה ולב חומד, והנה לב אחד היה להם ר"ל הלב של זנות היה בידם שהיו גדורים מעריות כנ"ל, אבל לב הב' לא היה בידם שהיו קשורים בע"ז, אבל ביציאתם ממצרים ע"י מס"נ של הטלה נתנו לו ב' לבבות, היינו שהשליכו גם הע"ז, וזה נרמז בכתוב עצמו, לבבתני נתתם לי ב' לבבות, ר"ל דהיינו יצה"ר של זנות שכבר היה לכם במצרים, אך יצה"ר של ע"ז שהייתם זרים להמקום ועכשיו נעשית אחותי שנתאחו לי וכפרו בע"ז כדכתיב למען אחי ורעי, נוסף על לב הב' שהוא זנות, וע"ז אמר כלה כדכתיב גן נעול אחותי כלה שנגדרו בזנות, ובא לפרש איך זכו למדרגה זו ללבבו בב' הלבבות, עז"א באחת מעיניך, ע"ד עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו, ונאמר עיני ה' אל צדיקים ואזניו אל שועתם, והענין ע"ד מאז"ל אין לבריה אצל בורא כלום מטעם מי הקדימני ואשלם לו, לכך באברהם ארז"ל קיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא נתנה, לכך נאמר בו התהלך לפני והיה תמים, שלא היה צריך סעד, ואצל נח את האלהים התהלך נח, ודרשו שהיה צריך סעד, ע"ד בא לטהר מסייעין לו, נמצא נחשב מעשה המצוה אל ה' ע"י סיוע בהתחלת המצוה ובסוף לאל גומר עלי, והמצוה נקראת על מי שגומרה, והנה ההבדל בין המבקש חוב מבע"ח למבקש מתנה, אינו ניכר כי אם בערך דבורו, אם בנחת או בהרים קול, והשי"ת מודד לאדם מכ"מ, ע"ד ואני אוהבי אהב. וזה העובד ע"מ לקבל פרס זה מסתכל להשי"ת בב' עינים, ר"ל שהם מצפים למתן שכר בעין אחת, ועין השניה לעבודת השם, והקב"ה מסתכל בהם ג"כ בב' עינים, עין א' מדת הדין לעיין אם מגיע להם שכר, ועין ב' מדת הרחמים שתשאר להם לעוה"ב. וזה עיני ה', ר"ל מסתכל בב' עינים מדה"ד ומדה"ר, לאיזה צדיקים, לאותם שאזניו אל שועתם לא בתורת חנינה, אבל עין ה', ר"ל מדה"ר לבד אל יראיו למיחלים לחסדו, ר"ל שאינם מבקשים כלום בזכות מעשיהם, רק מתנת חנם, אלו אינם מסתכלים להשי"ת כי אם בעין אחת, למלאות רצונו ית' לבד, לזאת בקשתם בקל נמוך כמבקש מתנה, וזה אל תעש תפלתך קבע, ר"ל חוב ע"ד וקבע

את קובעיהם נפש, אלא רחמים ותחנונים לפני המקום, כמדת העובד לה' מאהבה ויודע שאין לו חובות על הש"י, אבל העובד ע"מ לק"פ הוא כגובה חובו וצועק בקול, כי יסתכל בב' עינים. והנה העובד מאהבה אין שום מקטרג כאשר ישיג מה' טובה וחנות ע"ד עד הנה עזרונו רחמיך כו' ואל תטשנו ה"א לנצח. ר"ל כי לא בשביל מעשינו נתת עזרתה לנו כי אם בשביל רחמך ולא עזבונו חסדיך, כמו שעוזרים לעני רק מצד הרחמים, לזאת אל תטשנו לנצח, וזה מצד שהוא עובד מאהבה ע"כ אין לקטרג עליו. לז"א הקב"ה אני אוהבי אהב. וזה באחת מעיניך, כי מי שמשליך נפשו מנגד ומפקיר עצמו למיתה עבור כב"ש, כמו שעשו ישראל במצרים, בדם פסח ומילה, שמס"נ תלוי בשניהם דווקא, כיון שנחלשו מדם מילה וראו שאין בכחם לעמוד נגד מצרים, ועכ"ז שחטו לטלה, זה בודאי מס"נ, אזי הביטו אליו בעין אחד, ולא השגיחו על עניני גופם, רק על כבוד שמים. גם ה' כגמול ידם עשה להם, להשגיח עליהם בעין אחת, וחנותי את אשר אחון במתנת חנם, כי לא היה להם זכות במה להגאל רק עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו. אך מאין זכו למדה זו שהשליכו נפשם מנגד ולא הסתכלו אליו ית' רק בעין אחת, לז"א באחד ענק מצורוניך זה משה הגבור שבשבטיך, ר"ל שבמדה זו הועיל להם משה לבדו, ע"ד מדרשם ז"ל, שלא היו רוצים לימול ונתן הקב"ה ריח ג"ע בפסחו לש משה, והיו נפשם קוהה לצאת ושאלו ממנו ואמר איני יכול ליתן לערלים, ונימולו כולם כדי לאכול מהזבח, ומי מלם משה, ואין לך גבורה גדולה מזו, נמצא הפסח והמילה היו ע"י שהוא ענק וגבור שבשבטים, וזה באחד ענק מצורוניך, וכיון שגדרו בב' דברים עמד ושבחה מה יפה דודיך אחותי כלה, וזהו וידבר ה' אל משה ואהרן, שסמך על זכות משה ואהרן, ע"ד המדרש שאמרו ישראל כיון שיש בידינו ע"ז ואין בידינו מעש"ט האיך אנו נגאלים, א"ל משה כשהקב"ה חפץ בגאולתכם אינו מביט במעשיכם הרעים ובמה מביט כדי לגאול אתכם בעמרם ובית דינו שהם שני בני היצהר הם משה ואהרן, והם ב' הנזמים ובזה נפדו:

ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי, ואומר לך בדמיך חיי, הענין ע"ד המכילתא (הובא ברש"י) על פסוק והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום, מפני מה הקדים הכתוב לקיחתו של פסח קודם לשחיטתו ד' ימים, היה ר' מתיא בן חרש אומר (יחזקאל ט"ז ח') ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים, הגיעה שבועה שנשבע הקב"ה לאברהם שהוא גואל לבניו ולא היה בידם מצות שיתעסקו בהן כדי שיגאלו, שנאמר שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה, ונתן להם הקב"ה שתי מצות פסח ומילה שיתעסקו בהן כדי שיגאלו, ואומר וגם את בדם בריתך שלחתי אסיריך. לכך הקדים לקיחת הפסח קודם שחיטתו ארבעה ימים שאין נוטלין שכר אלא על המעשה.

ולכאורה הלא ר' אליעזר הקפר אמר וכי לא היה בידם של ישראל ד' מצות שאין העולם כדאי בהן, שלא נחשדו על עריות ולא על לה"ר ולא שנו את שמם ולא שנו לשונם, ומ"מ הקדיש לקיחתו לשחיטתו ד' ימים לפי שהיו ישראל שטופין בע"ז במצרים וע"ז שקולה נגד כל המצות, אמר להן משכו ידיכם מע"ז והדבקו במצות (וחוץ לדרכנו י"ל הלא בוודאי שבו בתשובה וכרמז משכו ידיכם מע"ז וא"כ היה בידם ד' מצות, שאין העולם כדאי בהן, ולמה זה הוסיף עליהם עוד ב' מצות. גם במ"ש הדבקו במצות ולא אמר וקחו מצות כמאה"כ חכם לב יקח מצות (משלי ט'), והענין ע"ד (רמב"ם פ"ט מה' ביאת המקדש ה' י"ג) כל כהן שעבד ע"ז בין במזיד בין בשוגג אע"פ שחזר בתשובה גמורה ה"ז לא ישמש במקדש לעולם כו', אחד העובד אותה בשירות כו', או המודה וקבלה עליו באלוה ה"ז פסול לעולם, עבר והקריב אין קרבנו ריח ניחוחו, אע"פ שהיה שוגג במה ששרת או שהשתחוה או שהודה כו' ע"ש, לכאורה הלא אין לך דבר שעומד בפני התשובה, אמנם יש לתת טעם נכון והוא כידוע מאז"ל (יומא פ"ו) אמר ר"ל גדולה תשובה שזדונות נעשין לו כשגגות, וא"כ זה שעובד ע"ז אף שעושה תשובה ונחשב לו הזדון לשגגה, והלא שוגג עצמו פסול ליגש לכהן לה', וכמ"ש הרמב"ם אע"פ שהיה שוגג במה ששרת, וא"כ איך יכשר זה שעשה תשובה ועדיין שגגתו עליו, אולם מ"ש הרמב"ם אע"פ שחזר בתשובה גמורה ה"ז לא ישמש במקדש לעולם, ומשמעות דבריו, אף שעשה תשובה גמורה מאהבה, ומי יתן ונדע טעם הדבר הזה, כי הלא אז"ל במי שעשה תשובה מאהבה, גדולה תשובה שזדונות נעשין לו כזכיות, ולא נחשב לו אף לשגגה. וא"כ מדוע לא יכשר זה ויפסל לעולם אף אחר שעשה תשובה גמורה כמ"ש הרמב"ם, אכן גם בזה עמד טעמו בו, כי האמנם אמת הוא, אחר שעשה תשובה גמורה מאהבה, שזדונות נעשין לו כזכיות, ודאי הדין נותן שיכשר לעבוד עבודה. אך האדם יראה לעינים כי מודה ועוזב חטאו, ולאלהים לבד נתכנו עלילותיו, הוא לבדו רואה ללבב, עפעפיו יבחנו בנ"א וה' יודע אם עשה תשובה מאהבה או מיראה, ולכן אנו אין לנו להכשירו אף אחר שעשה תשובה גמורה, כי אין לנו דרך לידע מצפון הלב, אם היתה תשובתו מאהבה או רק מיראה. ויש לנו לחוש פן לא הגיע לתשובה מאהבה, ואז עדיין שגגתו עליו, ולא יגש לכהן לפני ה'. ולכן הדין דין אמת, אע"פ שחזר בתשובה גמורה, הרי זה לא ישמש במקדש לעולם, והנה ידוע מה שכתבו המפרשים והיודעים חן, כי מצות ה' שר לא תעשינה מקבילות לבחינת יראת ה', ומצות ה' אשר הם בקום ועשה הנה מקבילות לבחינת אהבת ה'. ולכן הרחיק א"ע מבלתי עשות אחת ממצות ה' אשר לא תעשינה, זה לך האות על יראת ה' אשר נגע בלבבו העוצרת בעדו לבלתי עבור על

מצותיו, אמנם העושה מצות עשה בפועל, הערה עליו ממרום רוח אהבת ה' המעירה אותו לעבוד ה' בלב נאמן ולעשות מצותיו בפועל. ומעתה יש לומר שזה הכונה במאמר ר' אליעזר הקפר אשר הבאנו. כי הנה אלה בני ישראל שהיו שטופים בע"ז במצרים, וחפץ הרצון העליון להביאם אל התכונה הרצויה לפניו, להקריב לפניו את קרבן הפסח אשר צוה אליהם לעשות, והמה לא היו ראויים כלל להביאו כי העובד ע"ז פסול לעולם לעבוד עבודה לה' אף אחר שעשה תשובה כו', ואף שהיו בידם ארבע מצות שאין העולם כדאי בהם, כולם אינם די עולה להעלותם לתכונת תקון ע"ז אשר היו שטופים בה. כי כל אלה המצות ארבעתן ממצות ה' אשר לא תעשינה שהם בבחינת היראה, ואין אחת בהנה שהיא בקום ועשה. ולכן הוסיף עליהם מצות שהם בקום ועשה ואז יעלה בידם תקון ע"ז. כי מצות עשה הם בבחינת אהבה, וכל העושה תשובה מאהבה זדונות נעשות לו כזכיות. ואז יכשרו לעבוד עבודה להש"י. וזהו שאמר ר' אליעזר הקפר, וכי לא היה בידם ארבע מצות שאין העולם כדאי בהן כו', אלא לפי שהיו ישראל שטופין בע"ז כו', וא"כ אף שהיו בידם אלה המצות שהם מקבילות לבחינת היראה, היו פסולים לעבוד עבודה לה' וכמו שבארנו, וע"כ אמר להם משכו ידיכם מע"ז והדבקו במצות. ורצה שיעשו מצות בפועל בקום ועשה, שהם בבחינת אהבה אז יכשר לעבוד עבודה לה', וזה דקדוק אומרו והדבקו במצות, כי ידוע כי דביקות מורה על מדת אהבה, כי האוהב דבק. ולדרכנו יאמר אף שהיו בידם ד' מצות שלא שינו כו' לא היה להם זכות להביא הגאולה יען שכר מצות בהאי עלמא ליכא והוכרחו לקבל ב' מצות חדשות שמתן שכרם בצדם, ע"ד מדרש שוח"ט ע"פ לדוד אליך ה' נפשי אשא, זה"ש (דברים כ"ד:ט"ו) ביומו תתן שכרו, א"ל הקב"ה לדוד, דוד למה אתה נושא נפשך אלי, א"ל מפני שאני שכיר בעולמך, שנאמר כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו, וכתיב בתורה ביומו תתן שכרו ואליו הוא נושא נפשו, אנו שנפשותינו תלויות בך עאכו"כ, ממילא מוכח שמי שנושא נפשו על קידוש השם ומקיים ואליו הוא נושא נפשו, נותן לו הש"י שכרו בו ביום משום ביומו תתן שכרו, היינו אם הוא מוסר נפשו במחשבה לחוד ולא בפועל, כגון בק"ש ובנפילת אפים אז מקבל שכרו מיד בעוה"ז, ואם בפועל מוסר נפשו על קדה"ש כמו ר"ע וחבריו אז מקבל שכרו ביום הפירוד תיכף, משא"כ צדיקים אחרים שאינם זוכים רק לאחר התחיה להיותם יושבים ועטרותיהן בראשיהם, אבל המוסר נפשו על קדה"ש ביומו תתן שכרו תיכף אחר הפירוד, לזה יצאה ב"ק ואמרה ר"ע מוכן תיכף לעוה"ב. וזה ענין ישראל במצרים שראה הקב"ה שאין להם זכות להגאל, ואם שהיה בידם ד' מצות כנ"ל אבל המה ממצות שהיום לעשותן ומחר לקבל שכרן. וזה ולא היו בידם מצות שיתעסקו בהן כדי

שיגאלו, ר"ל שיהא ההכרח לשלם שכרם מיד, לכך נתן להם דם פסח ודם מילה שיש בזה מס"נ כאשר יקחו שה לפסח כמאמר משה הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו, ואמר משכו וקחו, ר"ל שלא יקח כל אחד שה בסתר רק בפרהסיא, צאן מרובות למשפחותיכם עדר טלאים בבת אחת ותמשכו אותם כדי שיצעקו במשיכתם ברחוב ובודאי ישאלו מצרים מה זאת וישראל ישיבו לשחטם לשם פסח, ובודאי יעמדו עליהם לסקלם ויהיה מסירת נפש, גם צוה דווקא שיאכלו צלי שריחו נודף ולא יוכלו להסתר עם הקרבן פסח, וגם צוה ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל, ר"ל כולם יעסקו בזה, וישראל יחשבו שבלי ספק יהרגום המצרים ועכ"ז ישמעו ויעשו כאשר צוה אותם משה בשם ה' ויהא מס"נ, ויקוים בהם ואליו הוא נושא את נפשו אזי ביומו תתן כרו יקיים בהם הקב"ה ויגאלם מיד, וא"ת לפ"ז תינח שציום על הפסח אך למה ציום על המילה, אמנם לכוונה זה עצמו כדי שיהא המס"נ בשלימות שאלמלא מלו לא היה מש"נ אמתי, שהיה עולה על לב ישראל לבטוח בגבורתם באמרם הלא המצרים אבדו ונשתה גבורתם מהעשר מכות ששלטו בהם, וא"כ מי יאמר שהמה יתגברו עלינו, ונהפוך הוא שאנחנו נשלוט בהם, ולא יבטחו בכל לבם באל מעוזם, על כן צוה להם שימולו באותה לילה באופן שיהיו כאבים וישימו בטחונם רק בו ית"ש ויהא מס"נ בשלימות ויקוים בהם ואליו הוא נושא את נפשו. והקב"ה יקיים בהם ביומו תתן שכרו, וזה בדמיך חיי בדמיך חיי רומז על שני דמים דם פסח ודם מילה, שזה בלא זה, לא היה המש"נ בשלימות, ונאמר וגם את בדם בריתך שלחתי אסיריך לומר שע"י מילה נגמר בשלימות מסירת נפשותם שלא נשאר לפניהם להנצל ממצרים עפ"י דרכים טבעיים ואעפ"כ שחטו הפסח ועשו צווי מרע"ה בכל אות נפשם:

פסקה ז

וירעו אותנו המצרים ויענונו כו'. חוזר לדבריו הראשונים שרצה לבאר שהיו המצרים עומדים עלינו לכלותנו ולהעבירנו מעבודתו ית"ש. וז"א, וירעו אותנו המצרים ע"ד זוה"ק שעשו אותנו לרעים וחטאים. כמש"נ הבה נתחכמה לו פן ירבה, ר"ל יגדל במעלה. או יאמר וירעו אותנו המצרים ר"ל שכל עיקר שעשו לנו לא לתועלת עצמן אלא להרע לנו כמ"ש הבה נתחכמה לו. ולא לענין הלבנים אמרו כי א"צ לזה התחכמות אלא שנתנו עצה במה לדונם.

פסקה ח

ויענונו כמ"ש וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם, ואחז"ל וישימו עליו על פרעה, משל למלך שנתן מס לעבדיו, א"ל אדוננו המלך והלא המס שלך, א"ל כדי שילמדו ממני ולא יבריחו המכס, כך וישימו עליו ר"ל על פרעה שרי מסים, והתכלית

למען ענותו בסבלותם, ר"ל לישראל. א"י שהקב"ה ישלם לפרעה כפעלו, וזה וישימו עליו שרי מסים, והסוף למען ענותו לפרעה בעבור סבלותם של ישראל. ויתנו עלינו עבודה קשה כמ"ש ועבידו מצרים את בנ"י בפרך, ר"ל לא די שהיו מעבידין אותם למלאכת המלך, אלא היו ג"כ משעבדים אותם לעבודת עצמן, ועוד עשו להם בפרך, ודרז"ל שהיו מחליפין מלאכת אנשים כו':

פסקה יב

ונצעק אל ה' אלהי אבותינו. ע"ד המתפלל בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים. בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו. וזה ונצעק אל ה' אלהי אבותינו, ר"ל אף שידענו שאנחנו עירום ועריה, עכ"ז צעקנו אליו ית"ש עשה למען אבותינו הקדושים, וזהו אלהי אבותינו והקב"ה עננו מפאת עצמנו, ועכ"ז לא היה רק הצלה אבל להטיב עמנו לזה לא היה לנו שום זכות ונצרכנו לזכות אבות, ודרש וישמע ה' את קולנו ר"ל שתלה לנו בזכותנו, כמ"ש וישמע אלהים את נאקתם להצילם מרעתם, ואך לאשר לא הספיק קול יללתם לזכותם בהטוב בזכותם. לזה ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב. והתחיל לסדר צרותם אשר כמעט היו כלים באפס תקוה, ואין היוצר חפץ בשבירת קנקניו לזה זכר להם זכות אבותם:

ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה, וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב, וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. במדרש רבה וירא אלהים כו', הם לא ראו זה את זה הם לא ידעו זה מזה, אבל הקב"ה ראה וידע מה בלב כל א' וא' כו' והוא תמוה. ויתכן שפרעה העמיד הנוגשים המצרים להשגיח בעם, לבל יעוררו זעקת שבר על צרתם, לבל יבא זעקתם לפני בוחן לבות, וכאשר נתמלא לב איש מישראל על כל גדותיו יגון ואנחה, וסבל יסורים קשים ועצומים, היה מוכרח להתעצם ולהתגבר בכל כחו, לבל יוציא דמעותיו ואנחותיו החוצה, ובגלל כן לא נתעורר עליהם רחמי עליון, בלי אתערותא דלתתא כידוע. אמנם כשמת מלך מצרים, וידוע נמוסי מדינה כי במות המלך כל עם המדינה יספדו ויקוננו על מיתתו, הוי אדון והוי הודו, אז מצאו גם בני ישראל מקום אמתלא, לשפוך דמעותם ואנחתם לעיני כל מצרים, או אז נתכו שאגותיהם ושפכו לבם לפני ה', וגם בני ישראל עצמם כאשר ראו איש את רעהו בוכה וזועק לא היה יודע על מה הוא בוכה, אם על מיתת המלך או על צרתו, כי לא יכלו להוציא מן השפה ולחוץ, כי איש מרעהו ישמרו. וזהו כונת הכתובים הנ"ל. ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים. סיפר הכתוב איך באו לגדר אתערותא דלתתא.

ואמר שהיה ע"י מיתת מלך מצרים. ועתה ע"י אמתלא זו הורידו כנחל דמעה. ויאנחו בני ישראל ויזעקו מן העבודה, אף כי לא הוציאו דבר זה מפיהם, אולם ותעל שועתם אל האלהים. שהוא בוחן לבבות, שזעקתם הוא מן העבודה. ומה נעים מאמר הכתוב וירא אלהים את ב"י וידע אלהים. וכאשר פירש המדרש שרק הקב"ה ידע וראה עומק לבם מה שבלב כל א' וא' מישראל מה שלא ידעו ולא ראו איש את אחיו. וסיפר לנו גודל רחמי שמים. כי הוא פונה אל תפלת הערער, ויודע הגיון לבו עד היסוד. ולהסביר הענין יותר מה שאמר ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב, כי צריך להבין מאחר שלא נתעורר השם ב"ה בגודל רחמיו, רק מחמת זכירת ברית האבות, למה המתין עד הנה, שהרי בריתו הוא צריך לזכור בלי שום אתערותא כלל ההוא אמר ולא יעשה כו'. וגם למה פרט שמות האבות ולא אמר דרך כלל ברית אבותיהם. ולבא אל עומק הדברים נציע תחילה עוד איזה פסוקים בפרשה זו. ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי אליהם אלהי אבותיכם שלחני אליכם, ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם, ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה. ולהבין מה ענין שאלת שמו לגאולתם, ובפרט שכבר הודיעו אנכי אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב. וגם כונת השם הקדוש אהיה אשר אהיה. ואקדים תחילה המדרש פ' ויחי ויאמר יעקב אל בניו האספו ואגידה לכם את אשר יקרה אתכם באחרית הימים. ביקש יעקב לגלות לבניו כו', נסתלקה ממנו שכינה. אמר שמא חלילה יש פסול בבני כאברהם שיצא ממנו ישמעאל כו', פתחו כולם ואמרו שמע ישראל ה"א ה' אחד, כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד. פתח הזקן ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אמרו חכמים היכי נעביד נימריה לא אמרו משה לא נימריה אמרו יעקב, התקינו שיהיו אומרים אותו בחשאי. משל לבת מלך הריחה ציקי קדירה, מה תעשה תאמר יש לה גנאי לא תאמר יש לה צער, התחילו עבדיה מביאין לה בחשאי כו'. הובא ג"כ בגמרא פסחים פרק מקום שנהגו. ולפע"ד שהדברים סובבים על קוטב המאמר במס' יומא, משה אמר האל הגדול הגבור והנורא, אתא ירמיה לא אמר גבור, אמר גוים משעבדים בבניו, איה גבורותיו, אתא דניאל לא אמר נורא, אמר גוים מרקדים בהיכלו איה נוראותיו, אתו אנשי כנסת הגדולה וחזירו עטרה ליושנה, ואמרו הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו. ופריך הגמ' וכי מאחר דאמרה משה וכתביה באורייתא היכי אתו ירמיה ודניאל ועקרו תקנתא דתיקן משה, ומסיק הגמ' מתוך שהיו יודעין בהקב"ה שהוא אמתי לפיכך לא כזבו לו. ויש להבין דברי הקדושים ההם, ירמיה ודניאל. הקצור קצרה דעתם מהבין דעת עליון כפי בחינת אנשי כנה"ג. ואיך עלה על דעתם למעט בשבחו ית', אפס נראה כי לא חליה

למעט בשבחו עשו כן, רק לאשר הדבר ידוע שאסור לספר בשבחו של מקום כי איה הפה שיוכל לתאר שבחיו ית' על מכונם, כאמרם ז"ל משל למלך שיש לו אלפי אלפים דינרי זהב ומקלסין אותו בשל כסף, ודברי המורה נבוכים ידועים. רק שזאת יש לנו רשות להגיד שבחו שאנו רואים מתוך פעולותיו אשר הוא עושה בקרב הארץ, ולתאר אותו בתואר השייך לאותה פעולה שהוא עושה, ויהיה כונת התואר לא לתאר עצמותו חלילה, רק לתאר הפעולה הנוראה ההיא אשר ראו עיני המתאר ההוא, ולהלבישה דרך שבח לכבודו יתברך שמו, אבל אם המתאר ההוא לא ראה שום פעולה בעיניו מאותן התוארים, הוא מחרף ומגדף, כי איך יתאר חלילה בפה חומרי גודלת עצמותו ברוך הוא אשר אין ערוך אליהם. והנה כשהיו ישראל שרוים על אדמתם בכבוד גדול וכל עמי הארץ ראו כבוד השם וגדלו וידו החזקה. בעשותו גבורות ונוראות בעבור עם קרובו, אז היה נאה לשבחו בתוארים האלו גבור ונורא לתאר הפעולות. אולם כאשר השיב אחור ימינו, ולא הוציא גבורותיו ונוראותיו אל הפועל, אף שבאמת הוא גבור ונורא בכח, אסור לתארו בתוארים הללו, לכך ירמיה ודניאל לא מיעטו בכבודו חלילה, רק שידעו באנשי דורם שאינם מבחינים ענין הגבורות והנוראות שהיו מבחינים דורם של אנשי כנסת הגדולה ואשר הגבורה והנוראה ההוא הוא ענין דק ונסתר, ולאו כל אדם זוכה לפקוח עיני שכלו להבין הדברים ההם, ורק בעיני בשר יביט, והנה חושך, אין גבורות ואין נוראות. על כן הם אסורים לומר השבחים ההם, כי נראה שהם חנפים ומדברים דרך חניפה בפיהם מה שלא ראו בעיניהם, רק כאשר באו אנשי כנסת הגדולה ופקחו עין של אנשי דורם ומעשהו השכילו, כי הקב"ה הוא כובש כעסו נגד עוברי רצונו, אז היו יכולים להתיר להם להחזיר עטרה ליושנה. ובזה יש להבין הלשון שאמרו הן הן גבורותיו שמשמעות הדברים שהגבורות הראשונים כאפס ותוהו לעומת הגבורות ההם, ואיך הוא זה, אולם כבר אמרו איזהו גבור הכובש את יצרו. ביאור הדבר, כי אם יראה איש את גבורתו בהאבקו עם גבור אחר ויפיל אותו לארץ, בזה לא נודע כחו, רק שיכול לכבוש אדם אחר שהוא חלוש ממנו כי אילו היה האחר גבור כמותו לא היה יכול להפילו, אבל איך נוכל לדעת שהוא גבור גדול ויכול לכבוש גבור כמותו, הוא רק כשהוא כובש את עצמו, כי יקום עליו איש חלוש ומחרפו בזלזולים גדולים, אשר אם הגבור ההוא יניח ידו עליו יפצפצהו, והגבור ההוא כובש כעסו, ומתגבר נגד עצמו, אז נודע כחו וגבורתו שיוכל להתגבר נגד גבור כמותו. וכמו כן הבורא ית"ש, אם יראה גבורות גדולות נגד בשר ודם וידכא תחת רגליו כל אסירי ארץ, בזה לא נודע כחו הגדול כלל, כי לא הראה גבורה רק נגד נמלה קטנה, אבל בזה נודע כחו שנמלים תשושי כח מחרפים אותו בעזות

פנים, ומכים את בניו היקרי לעיניו והוא רואה ושותק וכובש את כעסו. בזה אנו יודעים גודל גבורתו שהוא יכול לנצח גבור כמותו כביכול. כי הוא כובש את עצמו, כמובן:

וע"פ זה יש לפרש הכתובים בירמיה קפיטל י"ב. צדיק אתה ה' כי אריב אליך, אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל בוגדי בגד נטעתם גם שורשו ילכו גם עשו פרי, קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם. ויש לתמוה איך מלאו לבו לדבר כאלה. ומדוע לא מצינו שהשיב לו השם ברוך הוא שום תשובה על זה, ולמה סיפר לנו הכתוב הקושיא שהקשה ואין לה שום תירוץ, וגם במה שאמר קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם, מה ענין זה למה שאמר למעלה, וכי רק לרשעים כאלה משפיע הש"י טובו. הלא גם לרשעים בפיהם ובכליותיהם משפיע טובו. אך לדברים הנ"ל יובן שאין כונת ירמיהו חלילה להקשות ולהתרעם על כבודו ית'. רק אדרבה דיבר דבריו דרך התנצלות על שמיעט בכבוד שמים, שהרי מבואר לעיל שירמיה היה הראשון שנטל מהש"י תואר גבור, והוא נראה לכאורה חלילה כאילו רוצה לצאת לריב עם השם ב"ה ורוצה לפגום בכבודו, על זה התנצל לפני יוצרו ואמר ידעתי כי צדיק אתה ה', וחלילה לי לריב אליך. רק מחמת כן מנעתי את העם מלומר עליך גבור כי ידעתי שאתה אל אמת, ושונא חנופה, לכם משפטים אדבר אותך, על צד המשפט והיושר, כי אם יאמרו עליך גבור, ישאלו מדוע דרך רשעים צלחה, לכן גם יעשו פרי, ואיה הם גבורותיך, ואם אעפ"כ יאמרו עליך תואר גבור. תהיה קרוב בפיהם ורחוק מכליותיהם כדרך החונפים. לכן שמתי יד לפה ומנעתי תואר גבור. ולא חלילה לצאת לריב עמך. **ובדברים** האלה פירשתי מאמר במסכת ברכות, מפני מה לא נאמרה נו"ן באשרי מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל שנאמר נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל, אעפ"כ חזר דוד וסמכן ברוח הקודש שנא' סומך ה' לכל הנופלים יעו"ש. והמאמר הזה תמוה וכי לא מצא נו"ן אחרת. וע"פ דברינו הנ"ל יובן. דהנה אות מ"ם של אשרי מלכותך מלכות כל עולמים וגו', הודיע לנו שהמלוכה והממשלה שהוא גבורתו יתב', לא תתבטל לעולם ולעולמי עולמים, ומשמעות הדברים שתמיד יראו מלכותו וממשלתו בכל דור ודור, וצפה ברוח הקודש שיגיעו ימים שר ילכו ישראל בגולה בין העמים ויתחלל כבודו וממשלתו כביכול. כמאמר הכתוב באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו, ובמה יודע אז מלכותו וממשלתו. רק שהתבונן אדוננו דוד כדעת אני כה"ג שזה עצמו יהיה עוצם גבורתו. ובזה יהיה ניכר עוצם ממשלתו בכבישתו את כעסו ואריכת אפו. ונמצא נפילת ישראל, הן הן עצם גבורותיו, והיה צריך להעמיד תיכף הנו"ן של נפלה כו', לבאר בזה הפסוק הראשון. רק שלא רצה להזכיר נפילת ישראל

חלילה בשירתו. על כן המיט הנו"ן, וחזר ורמז באות סמ"ך סמיכות נפילתם, וזהו כונתם ז"ל חזר וסמכן ברוח הקודש:

ובאופן אחר יובן ביאור מאמר מ"ט לא נאמר נו"ן באשרי, על דרך שאנו נקראין סוכת דוד הנופלת, ואמרו בזוהר הקדוש מאן דנפיל בעי לסמכא ליה, וצריכין אנחנו סמיכה, ומה ענין הסמיכה שלנו, ע"ד ס' קרנים משיח בשמו יבטל להרשעה בשמה בסוד שיהא על לבו חושן, ורצ"ל משיח בשמו הק' שעולה שנ"ח יבטל להרשעה בשמה הנקרא נחש גימטריא שנ"ח בסוד שיהא על לבו חושן, ר"ל שמהגו מלא זוהמא משכא דחויא עור נחש כתנות עור בעי"ן, יתהפך לחושן ויעשה מנו"ן כפופה נו"ן פשוטה, ע"ד זוה"ק בכל לבבך בב' יצריך, ואי תימא ביצה"ר איך יוכל ב"נ למרחם לקוב"ה הא איהו מקטרגא דלא יתקרב ב"נ לפולחנא דקוב"ה, ותירץ דא איהו פולחנא דקוב"ה יתיר כד האי יצה"ר אתכייפא ותבר ליה ההוא ב"נ בגין דידע לקרבא להההוא יצהר לפולחנא דקוב"ה, ואז כשמזכך עניני חומרי שלו לעבודת הבורא ועושה מחומר צורה נקרא תכשיט, וזה שנעשה מנחש חשן והוא לשון תכשיט, נמצא שאין חילוק בין נחש לחשן כ"א שבנחש נו"ן כפופה ובחשן נו"ן פשוטה, וכתבו המקובלים שנו"ן פשוטה מורה על מידת בינה יין המשומר בענביו דלית תמן מגע עכו"ם ושם הקדוה בתכלית ההתפשטות, ונו"ן כפופה מורה על מידת מלכות שכופפת אורותיה שלא יינקו הס"א יותר מכדי חיותם, ע"ד אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר, וע"ד ותתן טרף לביתה וחוק לנערותיה, וידוע שכל נפילת ישראל הכל על ידי הנחש, הוא היצה"ר המסית ומדיח לאדם לכל תאות עולם. ואיתא בסוכה לע"ל מביא הקב"ה ליצה"ר ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים, ופירושו שיוציא ממנו דמו וזוהמתו שמרתיח לאדם אל החטא, וזה הסירותי לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר. ממילא אז יתהפך מנחש לחשן ע"ד כי לא נחש ביעקב ויבוער רוח הטומאה מן הארץ וא"כ יתהפך אצל כל אדם הנו"ן כפופה לנו"ן פשוטה. שיעשה מגוף נחש מלא זוהמא יעשה חושן והכל ע"י סיוע ה' כמאז"ל הנ"ל מביא הקב"ה ושוחטו, וזה סומך ה' לכל הנופלים כנ"י סוכת דוד הנופלת, ואי יסמוך אותם וזוקף לכל הכפופים שהנו"ן כפופה אצל כ"א יתהפך ויהיה בזקיפה ויעשה מנחש חושן:

והנה כמו בזמן גלותנו נעלם כחו וגבורתו יתברך מעיני כל בשר, עד שנתחבטו ירמיה ודניאל ואנשי כנה"ג איך להשיב שבחו יתברך על מכונו הראשון, כמו כן כשהגיע לאבותינו גלות מצרים, וארץ נתנה ביד רשע וישימם כעפר לדוש. נתמעט גם כן כבודו ומלכותו יתברך מתואר הגדול הגבור והנורא. אשר נתרא ונתגלה בזמן אברהם יצחק

יעקב, אשר בזמנם ראו כל בזר יחדיו גדולתו ית' וגבורתו ונוראותיו, בראותם את מעשה ה' הגדול והנורא, אשר עשה את אבותינו. לא הניח לאיש לעזקם ויוכח עליהם מלכים, וכדומה נסים רבים ועצומים, כל רואיהם הכירום כי הם זרע ברך ה', וכאשר צפה אבינו יעקב גלות החיל הזה אחזו פחד ובהלה. לא מחמת הצרות והיסורים. אדרבה הי' שמח ביסורים וקבלם על נפשו ועל זרעו באהבה רבה, ע"ד צורם מכרם אברהם בירר להם מלכיות, רק שירא פן יתמעט חלילה כבוד מלכותו ית' שמו, שהבנים בניו לא יבואו אל הבחינה של אנשי כנה"ג כנ"ל לומר הן הן גבורותיו רק יכחישו חלילה יכולתו ית', וכיון שראה שנסתלקה ממנו שכינה, אחזו רתת וחלחלה וחשב שמא יש פסול בזרעו, שלא יקבלו עול מלכותו עליהם רק בשעת הרחמים, ולא בשעת שליטת מדת הדין. והשיבו לו בניו, שמע ישראל, ישראל סבא. ה' אלהינו, ר"ל בין שיהיה הקב"ה עלינו במדת הרחמים שהוא בחינת שם הויה ב"ה, ובין שיהיה בבחינת מדת הדין, שהוא בחינת אלהינו, בכל זאת יהיה ה' אחד, ר"ל שלא ישתנה אצלנו חלילה כבודו יתברך, ותמיד נקבלנו בתואר אחד הגדול הגבור והנורא כבחינת אנשי כנ"ג הנ"ל, אז פתח הזקן ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ר"ל לא כמו שחשבתי תחילה, שכבוד מלכותו לא יהיה נגלה רק בזמן הרחמים ולא בזמן הדין. ואז לא יהיה כבוד מלכותו לעולם ועד רק יהיה בזמן זולת זמן, אבל עכשיו שמחה גדולה בלבי, כי יהיו תואריו ושבחיו יתברך בפי בני היקרים תמיד בתואר אחד לעולם ועד:

ועתה נבא לשארית דברי המאמר הנ"ל. למה אמר דוקא יעקב השבח הזה של בשכמל"ו, ומשה לא אמרו, ולפי מה שכתבנו שתואר ושבח הגדול הזה, הוא רומז שכבוד מלכותו יתקיים במצב אחד לעולם ועד, בין שיהיו ישראל בתקפם ובין שיהיו ח"ו בשפלות. והנה יעקב אבינו צפה ברוח קדשו. שגם בגלות מצרים יקבלו עול מלכותו ית' עליהם, כמו שכתבנו למעלה, ע"כ היה יכול לומר השבח ההוא, משא"כ משה הביט וראה כאשר ישכב עם אבותיו וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ, כגון בזמן השופטים שמסרם השם ביד מלכי הגוים, כמדין וסיסרא, ויתר המלכים, על כן פסק מלומר השבח הה. כי ראה שלא יתקיים, רק בזמן זולת זמן, ואיך יאמר לעולם ועד. וכאשר שוב באו אנשי כנסת הגדולה בימי בית שני, וראו ברוח הקדש הגלות הרביעי הגדול והעצם. לא ידעו מה לעשות בשבח הזה, כי לא ידעו אם יהיו אנשי הגלות ההוא בבחינת יעקב או בבחינת משה, על כן עצו עצה ע"ד זה. דהנה אמת הדבר שאנשי כנה"ג שמו לב לפקוח עינים עורות. להחזיר השבח הגדול הגבור והנורא על מכונו כבתחילה בימי משה. מטעם הן הן גבורותיו כו'. אך נבחין תחילה, כי אף שיש לתאר התוארים האלה בין בזמן גדולתן

בין בזמן שפלותן של ישראל, עם כל זה אינם בגדר אחד. כי בזמן גדולתם. התואר ההוא גלוי לעיני כל העמים בהתגלות נפלא, והוא באתגליא ונוכל לאמרו בקול רם. כי כולם רואים את כבודו ית', מה נהדר במזח המלוכה, מה שאין כן בזמן הגלות אף שאנחנו עם בני ישראל המאמינים בה'. ויודעים אנו בו שהוא תקיף ובעל יכולת רק שהוא כובש כעסו נגד עוברי רצונו, נגלה לעינינו כבוד מלכותו. מכל מקום הוא רק באתכסיא טמיר ונעלם, כי לפי הנגלה לעיני העמים עוברי רצונו בעוה"ר, כבודו הגדול מחול בעיניהם. כי יאמרו איה אליהם והם אומרים ידינו רמה. ואם נאמר השבח הזה בקול רם יהיה ללעג ולקלס בעיניהם. ע"כ תיקנו אנשי כנסת הגדולה לאומרו בחשאי:

ומעתה יומתק המשל של בת מלך הנ"ל, שהריחה ציקי קדרה, ולפי הענין הוא מאכל בזוי, ואין נאה לבת מלך לאכלו, רק שהריחה ריחו וטעמו כי טוב הוא, ויש לה תאוה גדולה לאכלו, רק שיש לה בושה לעיני האמהות והשפחות, אשר אינם מבינים את יקר טעמו. ולא ידעה מה לעשות, שאם תאכלנו יהיה לה גנאי לעיני האמהות, ואם לא תאכלנו יש לה צער מחמת גודל תאותה, ומחמת זה היא מוכרחת לאכלו בחשאי, כדי למלאות חשקה, ושלא יהיה לה גנאי, כמו כן שבח הגדול הזה מי שמכיר טוב טעמו ויודע גבורותיו ית', יש לו התלהבות וחשק גדול לאמרו בפה מלא, רק לעיני העמים אשר בחשיכה יתהלכו הוא לעג וקלס לאמר איזה כבוד איזה מלוכה יש לו ובניו הם בתכלית השפלות, ואיך תוכל לתארו במלך הכבוד, לזאת תיקנו שיאמרו אותו בחשאי, והבן היטב:

וזה מה שאמר והיה כי יאמרו לי מה שמו מה אומר אליהם, אך נקדים עוד שהדבר ידוע שתואר הגדול הגבור והנורא, השלשה תוארים הללו הם בבחינת שלשה אבות. כי תואר גדול הוא בבחינת אברהם אבינו ע"ה, שהודיע שמו לכל באי עולם, ותואר גבור הוא בבחינת יצחק אבינו, ע"ד ופחד יצחק, ותואר נורא הוא בחינת יעקב אבינו ע"ה, ע"ד מה נורא המקום הזה. וזה שאמר משה להקב"ה, רבונו של עולם אתה אומר אלי שאומר להם בשם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, והלא ידוע להם שבזמן האבות היה שמך הגדול הגבור והנורא, כל אחד כפי בחינתו, ועתה היו בגלות מצרים מקום חושך ואפילה איך אזכיר להם שמך ע"פ בחינת האבות, ואמרו לי מה שמו, פי' איך תוכל לתארו בשם הזה, שהוא גדול גבור ונורא איה גבורותיו איה נוראותיו, ואמר לו השם ב"ה אהיה אשר אהיה כוונת השם הזה ע"פ פשוטו, הוא שהוא לעולם בהויה אחת, ולא ישתנה שבחו לעולם בזמן זולת זמן, ורק שצריך להבין בחינות השם ההוא בעינא

פקיחא, שגבורתו ונוראותיו, הם בבחינות מתחלפות, אבל התואר לא ישתנה חלילה בשום זמן מהזמנים, כאשר פירשנו לעיל בדעת אני כנסת הגדולה:

ומעתה נחזור לענין הראשון. כפי היוצא מדברינו הנ"ל, הנה נתגלה כבודו ית' בזמן הגאולה בחינת גבורותיו גלוי לכל העמים, תחת אשר עד הנה היה טמיר ונעלם רק בלב עם בני ישראל הרואים את כבודו, אבל בעיני מצרים אדרבה היו חושבים שתשש כחו חלילה מכח הוכחה גדולה, כי אילו היה בו כח למחות, איך היה אפשרי לכבוש כעסו כל השנים הללו אשר ראה בניו בצער ושפלות גדול ואנחנו היינו מחרפים ומגדפים אותו על פניו כל הימים, ואילו היה בו כח היה לו לצאת כגבור כאיש מלחמות יעיר קנאה, להכניע אויביו לפניו, ובחרבו השלופה יחבל קדקד שער מתהלך באשמיו. עד אשר לא יוכל להרים ראש. ומזה שפטו פרעה ועמו כי אין בידו כח להציל, והנה עתה כשהגיע זמן גאולתם ורצה הקב"ה להראות בחינת גבורתו באופן גלוי. כאשר הראה גבורתו בזמן האבות הקדושים, ואילו היה רוצה היה יכול להכניע את פרעה ועמו בפעם אחד, אשר לא יוכל להרים ראש לסרב בדבר, רק שאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו כדרכו הטוב, וכמאמר רז"ל אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה. על כן הלך עמו לאט לאט בהדרגה, אלי ישוב מדרכו הרע ויעזוב חטאיו ושב ורפא לו:

וזה כונת הכתוב ואני אקשה את לב פרעה. פי' אני אגרום על ידי הנפלאות והמכות ההולכים במדרגה שע"י זה יטעה בדעתו שאין בי כח לעשות יותר למען רבות מופתי בא"מ, פי' ע"י שאני מרבה אותות ומופתים, ואיני מכה אותו בפעם אחת, כמו כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו, שכונת למען בשביל שיצוה את בניו, וכן אמר למעלה בפ' שמות, ואני אחזק את לב פרעה, וכן בפ' בא כי אני הכבדתי את לבו למען שיתי אותותי אלה בקרבו, ג"כ הכונה כנ"ל בשביל שהוא רואה שאני עושה נדו אותות חדשים בכל פעם, ואיני בא עליו בכח גדול וביד חזקה בפעם אחת. אבל ודאי כונת הקב"ה הוא להיפך להתנהג עם בריותי במדת הרחמים, רק הרשעים החטאים בנפשותם המה יכשלו בדרכיו ובאים לידי כפירה. וזהו כונת המדרש על פסוק מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו, אומר עצי תקום וכל חפצי אעשה, כל הקורא פסוק זה כו', אלא מה וכל חפצי אעשה שאני חפץ להצדיק את בריותי ואיני חפץ לחייבם, פי' מה שאני בא עליהם בתחילה בהתראה קלה הוא רק בשביל שאני חפץ בתשובתן של רשעים ואיני חפץ במיתתם, אבל ידעתי שהרשע יטעה בזה ויחשוב שאין בי כח לעשות בו נקמה, אולם אנכי לא אחזור בי ממדת הטובה, ובשביל שוטה זה שחושב שלא כהוגן, דרכי הטוב לא אשנה ולא אמיר, רק שאני מגיד מראשית מה יהיה באחרית דברי ומקדש אשר

לא נעשו, פי' שלא נעשו המעשים ההם שאני עושה בביל להקשות לב אנוש, רק אדרבה להטותו לתחייה:

פסקה יד

וירא את עינינו זו פרישות דרך ארץ, כי בג' מקומות רצו המצרים לבטל את ישראל מפו"ר, שזאת היתה כונתם בעצתם העמוקה, הבה נתחכמה לו פן ירבה כו', מתחלה ע"י המילדות, הב' כשלא עתה לו צוה כל הבן הילוד היאורה כו', ויעבידו כו' בנ"י בפרק שהיו משעבדין אותם בכל מיני קושי וגם בלילה לא הניחו אותם לישן והכל כדי למעטן מפו"ר ועל אלו אמר וירא את עינינו זו פרישות דרך ארץ, ע"ד כיון ששמעו גזירת פרעה עמדו כולם ופירשו מנשותיהן, וזה וירא אלהים את בני ישראל, ופירשו כמה דחימא ראה ראיתי את עני עמי ר"ל מצבם הנוכחי הרחק מאוד ממצב כונת השם, וידע אלהים כמה דתימא כי ידעתי את מכאוביו, ר"ל אשר רב כח הענוי המעביר את האדם על דעתו האנושית ועל דעת קונו האלהית:

פסקה טו

ואת עמלנו אלו הבנים כמ"ש כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, ר"ל כי כל עמל אדם בדר ה' חקותו להנחיל דרכו לבניו אחריו, ע"ד כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה', ולזה אברהם טרם שהובטח על זרע אמר ה' אלהים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי, ר"ל לא שחש על רכושו שיגיע לזולתו רק על הדרך אשר סלל בעבודת ה' למי ימסור וילמד דרך הקודש. לזאת תשוקת כל אדם ישיארו בניו אחריו ללמדם דרכו, ויחשב לו כאלו הוא בחיים ע"ד דוד הניח בן כמותו נאמר בו שכיבה יואב כו' נאמר בו מיתה, ולזה אנו מבקשים למען לא ניגע לריק, ר"ל ע"ד כי ריק בגימט' ש"י והמניח בנים כשרים יראי ה' תקותו שע"י זה יזכה להיות בין הצדיקים אשר ינחלו ש"י עולמות, אבל כשאין לו בנים תקותו נכזבה, וזה שמבקשים למען לא ניגע לריק, שלא יהיה לנו ח"ו למי להנחיל דרכינו בעבודת ה', ואז יהיה עמלנו לריק ולא לש"י, ופרעה רצה להעביד בניהם, ולזה אמר ואת עמלנו אלו הבנים, ופרעה רצה להרוג הבנים כמה שנא' כל הבן הילוד כו':

פסקה טז

ואת לחצנו זו הדחק. שהיו משעבדין אותן בכל מיני לחץ, ע"ד כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך, וכמה שנא' וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם:

פסקה יח

ויוציאנו ה' ממצרים כו', **לא ע"י מלאך כו'**. כי כל מערכות השמים עומדים ברשותו ית"ש ומתהלכים על השלימות ההוא שהושם בטבעם בזמן בריאותם, עליו לא יוסיפו

ולא יגרעו ממנו. אך אינם מבחינים בין רעים לטובים, כאשר ישלחם ה' לשבט לעיר או מדינה, ע"ד כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע, וכאשר אנו רואים בפעולה אחת שהיא מיוחדת לבד לכלות הרעים ואינה שולטת בטובים, ע"ד (וארא ט') והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל לבני ישראל דבר, וע"ד במכות בכורות ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף, מזה אנו רואים שנעשה רק ע"י ית' ולא מסרם לדברים טבעיים, ע"ד (ישעיה מ"ד) ה' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן, ר"ל הכבוד המושג שהוא כבוד אמתי לעשות כרצונו לא נתן להם רק הכבוד אליו ית'. וזה הוא הסימן שכאשר יפעל כנגד מנהגו של עולם בזה יודיע הש"י שאך לו לבדו המלוכה, ובזה יתייחד בכבודו ובהכרת אלהותו ובפירסום גדולת תפארתו, וזה אני ולא מלאך, ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה כו', אף שהמקום אינו ראוי ואינו מוכן כי א"מ מלאה גילולים ולא היה ראוי שתתגלה שכינתו ית"ש משם, עכ"ז רחם על ישראל, אבל יהיה דרך העברה עד שיצאו ישראל משם, ועוד תהיה ג"כ לרעת מצרים והכיתי כל בכור כו', נזק ארציי אם שאלהיהם יהיה קיים, וזה רפואת החולי בעוד הסיבה קיימת, ולכן השלים דברו אני ה' לרמוז שגדול כחו ית' בזה, בכוריהם להכוח אף שאלהיהם קיים לפי שהוא ית"ש ברא הכל, והוא מכינם והוא משדדם, והכל מפאת שראה ה' בעני עמו שמצרים הרעו להם כנ"ל.

פסקה יט

וירא את עינינו זו פרישות דרך ארץ כנ"ל, **ואת עמלנו אלו הבנים ואת לחצנו זו הדחק**, ואז"ל ג' דברים מעבירים את האדם על דעתו ועל דעת קונו, וע"ד אלמלא נגדוהו לתמו"ט הוו פלחו לצלמא. לזה סיפר בעל הפסוק גודל התקשרותם לה' בד' דברים שאז"ל שלא שינו שמם ולשונם ושהיו גדורים מעריות ושלא היו בהם דלטורים, וזה מאמרו, ויענונו כמ"ש וישמו עליו שרי מסים כו', ר"ל שנטלו ממונם עכ"ז ולא כפרו בו ית"ש, אע"פ שעניות מעברת כו'. וגם ויתנו עלינו עבודה קשה. ועוד וירא את עינינו זו פרישות דרך ארץ. ועכ"ז היו גדורים מעריות, ואת עמלנו אלו הבנים כו', ועכ"ז לא שינו שמם ולשונם למען כחש שהוא יהודי, אלא אמרו לנפשם שחי ונעבורה ומצות ה' אלהינו לא נפיר, ואת לחצנו זו הדחק, ועכ"ז לא הרהרו אחרי מדותיו ית"ש, לזה מדד להם כמדתם וייתר לכבודו ובא בעצמו למצרים וזה אני ולא מלאך כו'. שנאמר ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה כו', אני ה' אני הוא ולא אחר:

פסקה כא

ובזרוע נטויה זו החרב כמש"נ וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים, ע"ד מאמר הקדום ועברתי בא"מ, וקשה מה זכות היה בידם של בכירי מצרים שהיו מתים ע"י ית"ש ולא

ע"י המלאך המשחית, לז"א שמוכרח שמתו ע" החרב ולא ע"י ית"ש כי הלא נאמר (ד"ה א' כ"א ט"ז) וירא את מלאך ה' עוד בין הארץ ובין השמים וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים. ואם הם מתו ע"י המלאך כ"ש המצרים הארורים:

פסקה כב

ובמורא גדול זו גילוי שכינה כמ"ש כו', כתוב בזוהר בהקדמה יראה אתפרשת לתלת סטרין תרין מינייהו לית בהו עקרא כדקא יאות וחד עקרא דיראה, אית ב"נ דדחיל מקוב"ה בגין דייחון בניהון ולא ימותון או דדחיל מעונשין דגופא או דממונא, אשתכח דיראה דדחיל מקוב"ה לא שוי לעקרא, ועקרא דיראה הוא בגין דאיהו רב ושליט עקרא ושרשא דכל עלמין וכולא קמיה כלא חשיבין. והענין שב' שבתיבת בראשית היא גדולה ע"ד ראשית חכמה יראת ה'. שקאי על יראת הרוממות, וזה לא ישיג כ"א ע"י התורה וא"כ איך קורא אותה ראשית, והענין שכל התורה נתנה רק להשיג ממנה יראת הרוממות, ע"ד ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כ"א ליראה כו', כי הוא סוף התכלית, וידוע שזוף מעשה תחלת מחשבה, ע"כ צריך קודם למוד החכמה להקדים במחשבתו שעי"ז הלמוד שבחכמה יבא לידי יראת הרוממות, וזה ראשית חכמה יראת ה', נמצא במעשה יראת העונש קודם, אך במחשבה יראת הרוממות קודם, כמו בלמוד התורה שמתוך שלא לשמה בא לשמה כן מיראת העונש יבוא לידי תורה ומתורה ליראת הרוממות, ואיתא באבות כל שיראת חטאו ודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת, ופי' הרע"ב שמעתי שמקדים במחשבתו י"ח לחכמתו שהוא חושב בלבו אלמוד בשביל שאהיה ירא חטא. וזה ע"ד תחלת מחשבה סוף מעשה, חכמתו מתקיימת שמביאתו למה שלבו חפץ, וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו שאינו לומד על מנת לעשות הואל ואן לבבו פונה להיות ירא חטא אין חכמתו מתקיימת שהיא מונעת שרירות לבו הרע והוא קץ בה ומניחה עכ"ל. והנה מ"ש הר"ח וז"ל שאין להשיג יראת הרוממות כ"א שישיג תחילה סודות התורה רק במחשבתו קדמה יראת הרוממות לידיעת הסודות, ר"ל שרוצה ללמוד סודות התורה כדי לבא ליראת הרוממות, ויש כת בנ"א כשרואה שאינו יכול להשיג סודות התורה אא"כ רוצה תחילה להיות ירא שמים לכן רוצה להיות י"ש כדי שישיג סודות התורה, אבל ז"א כלום דא"כ סודות התורה קדמה במחשבתו שהיא התכלית אצלו, ומקרא מלא דבר הכתוב ראשית חכמה יראת ה'. וזה כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו מדבר ביראת הרוממות. ורוצה בחכמה כדי שיגיע אל היראה, חכמתו מתקיימת שישיג אותה, אבל כל שחכמתו קודמת לי"ח שרוצה להיות ירא ה' כדי שישיג חכמות סודות התורה, א"כ החכמה קודמה במחשבה

לי"ח, אז אין חכמתו מתקיימת שלא ישיג פנימית התורה כ"א הגשמיות. ואיתא בתנא דב"א אמר דוד אני יראתי מתוך שמחתי ושמחתי מתוך יראתי, דכבר אמר דוד בדרך עדותיך ששי כעל כן הון, וכ"א לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי, הרי ששמחתו לא היה רק בהשגת התורה לז"א יראתי מתוך שמחתי שמתו שהשגתי סודות התורה באתי לידי יראת הרוממות, ואי באתי לידי שמחת התורה להשיג הסודות, לז"א מתוך יראתי שקדמתי במחשבה קודם למוד התורה שאלמוד למען שעי"ז אשיג יראת ה', והבי"ת רומז אל היראה היראה ע"ד חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד, א"כ נקרא היראה דירה ובית, והטעם כי הבית מחיצותיו אינם מניחים את האד לילך אל מה שהוא רוצה כ"א כשיצא מן הפתח, כן ממש היראה מסבבת את האדם שלא יפעול שום פעולה כ"א מה שציותה התורה, א"כ התורה הוא הפתח שמעכב היראה אותו שלא יוכל לראות ולילך בשום צד מפני המחיצות כ"א דרך הפתח שהיא התורה, והנה אות בי"ת במילואה הם אותיות בית, שרומז אל היראה, וכן צורת הבי"ת בג' מחיצות דומה לבית והפתח פתוח ברביעי, והנה נתבאר שיש ב' מיני יראה יראת עונש ורוממות, ויראת עונש נגד יראת רוממות כקוף בפני אדם, והטעם שיראת עונש היא יראה רעה מרצועה שהיא ס"א, ויראת הרוממות מצד הקדושה, והס"א נגד הקדושה כקוף בפני אדם, לכן אות בי"ת קטנה מורה על יראה קטנה שהיא יראת עונש. ואות ב' גדולה מורה על יראה גדולה שהיא יראת הרוממות. וידוע שיש בתורה ב' אלפא ביתו"ת אותיות קטנות וגדולות, וע"ז רומז בראשית בב' גדולה שרומז על יראה גדולה שהיא ראשית הכל, אף שב' קטנה על יראת עונש שהיא באמת קדמה במעשה, שא"א לבא ליראת הרוממות בלא דרגא שיקדים תחלה יראת העונש להכניע להגוף, אך במחשבה קדמה יראת הרוממות, ע"ד לעולם ילמוד אדם שלא לשמה שמתך שלא לשמה בא לשמה, ואיתא בילקוט ולכל המורא הגדול אשר עשה משה זה קי"ז, ולהבין איך מרומז בזה קי"ס, אך י"ל בקרא שאמר המורא הגדול מכלל דאיכא מורא קטן, אבל באמת מורא הגדול הוא יראת הרוממות ומורא קטן הוא יראת העונש, והנה ישראל במצרים בעת המכות היה שם מורא קטן יראת עונש, ע"ד מכות מצרים אשר יגורת מפניהם, ויראת הרוממות השיגו אצל הים, ע"ד וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו. ששם היה יראת רוממות, ע"ד ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי, וכל אחד ואחד השיג השגה גדולה עד שכ"א אמר זה אלי, וזה וירא ישראל ראיה שכלית לכן וייראו יראה שכלית, וזה לכל היד החזקה ולכל המורא הגדול זה קי"ס אשר עשה משה לעיני כל ישראל, משמע שעה משה שום מעשה לעיני כל ישראל ועי"ז בא להם המורא הגדול, ולא מצינו זה רק בקי"ס. וזה מאמר

התורה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל, בראשית ב' גדולה, וזהו אמרו, ובמורא גדול מכלל דאיכא קטן זו גילוי שכינה שראו על הים, לזה השיגו שם אצל הים יראה הגדולה שהיא יראת הרוממות, כמ"ש הנסה כו' ובמוראים גדולים ככל אשר עשה כו' לעיניך דייקא:

עשר המכות

פסקה ד

ביד חזקה זו הדבר כו', **ובזרוע נטויה זו החרב ובמורא גדול זו גלוי שכינה**, **ובאותות זה המטה כו'**, **ובמופתים זה הדם כו'**. הנה כל המפרשים צלחו מדוע מכל העשר מכות שהיו במצרים לא קחשיב אלא אלו, והענין ע"ד (פ' תבא) גבי מביא בכורים דקורא אינו כפוי טובה להש"י על כל הטובות שעשה לאבותינו ע"כ אינו מספר מהמכות והעונשים ששלח הש"י למצרים בעונשם רק מספר לאותן טובות שהפליא הש"י לאבותינו, דבמקום שמצרי וישראל היו עומדים במקום ומעמד אחד ששלטה המכה במצרי ולא בישראל כלל, ועל דרך שאמר או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי, רצה לומר במקום ומעמד שניהם לקח גוי מקרב גוי. והנה בכל המכות לא מצינו מפורש בתורה ככה, ואף גם דבמכות ערוב כתיב והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוב כו', מ"מ לא היה הנס רק במה דלא היה מחזיק המכה ממקום למקום אבל במקום אחד שיהיו ישראל ומצרי ושמש המכה במצרי ולא בישראל, לא מצינו מפורש להדיא, רק במכת דבר כתיב והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל לבני ישראל דבר, הרי אף שעמדו במקום א' בהמה של ישראל ובהמה של מצרי, אותה של מצרי מתה ולא של ישראל, וגם במכת בכורות מצינו כן ועבר ה' לנגוף את מצרים כו', ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף. ואח"ז מספר הטובות הראה הקב"ה לנו בחסדו הגדול, במורא גדול זו גלוי שכינה, ובאותות זה המטה, הכוונה מה שצוה הקב"ה להראות לישראל האותות במטה כמבואר (בפ' שמות) ויאמר ה' אליו מה זה בידך ויאמר מטה, ויאמר השליכהו ארצה כו' ויהי לנחש כו', וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו למען יאמינו כו', ויאמר ה' לו עוד הבא ידך בחיקך כו', והיה אם לא יאמינו כו', פירש"י משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לה"ר, הרי דלא הראה להם משה בפועל רק האותות במטה שנהפך לנחש ואח"כ חזר למטה. ואומר אח"כ ובמופתים זה הדם. אין הכוונה על מכת דם כמו שהבינו המפרשים, רק לענ"ד הכוונה שהוא המופת שהראה להם לישראל כדכתיב שם והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות האלה ולא ישמעו לקולך, ולקחת ממימי היאור

ושפכת היבשה והיו המים אשר תקח מן היאור והיו לדם ביבשת, וכתיב אח"כ ויעש האותות לעיני העם. ולפ"ז נתרצו כל קושיות המפרשים במאמר זה:

דבר אחר ביד חזקה שתים. דברים אלו אין להם באור, אי רוצה לומר דמרמז שיהיו עשר מכות, לזה אין צורך לרמז דהרי מפורש בתורה באר היטב, ועוד האיך מרמז בשתי תיבות ביד חזקה דמורה על ב' מכות, כיון דתרתי אלו צריכים זה לזה על קוטב א', דתיבת חזקה בלי מלת יד הקודם אי לה פתרון, וכן בזרוע נטויה, ובפשיטות במורא גדול בלי הקדמת מלת במורא אין לו פירוש כלל. והנראה לפע"ד שהכוונה מורה לנו דאלו עשר מכות היו נחלקים לחמשה חלקים. דהיינו מהם היו על ידי יד החזקה, והיינו דם, כדכתיב ביה קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים, הרי כתיב ביה ההכאה ביד, וכן צפרדע כתיב ביה ויט אהרן את ידו, הרי שאלו שתי מכות היו ביד, ועוד נקראו שתי ידות הללו ביד חזקה שנלקה היאור אשר המה היו עובדים לו ונפרע מאלהיהם תחלה כפירש"י, וזש"א ביד חזקה שתים היינו שתי מכות היו ביד חזקה. ובזרוע נטויה שתים, היינו ברד דכתיב ביה נטה ידך על השמים, והיינו שהזרוע נטויה למעלה על השמים, וכן חושך כתיב ביה נטה ידך על השמים.

ובמורא גדול שתים, היינו ארבה דכתיב ביה וימהר פרעה לקרוא למשה ולאהרן, ובכורות דכתיב ביה ויקרא פרעה למשה ולאהרן לילה, הרי שהיו שתי מכות הללו, למורא גודל לפרעה,

ובאותות שתים, היינו ערוב דכתיב ביה והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן כו', למחר יהיה אות הזה, הרי דהפלאה זו היה לאות. ודבר דכתיב ביה ג"כ והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים כו', והיה ג"כ לאות.

ובמופתים שתים היינו מופת שלא יכלו החרטומים לעשות כמוהו, והיינו כנים דכתיב ביה ויעשו כל החרטומים כו' ולא יכלו, ושחין דכתיב ביה ג"כ ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה מפני השחין וכו': או יאמר ביד חזקה שתים, ר"ל שני תכליתות, א' לפרסם גדולתו ית"ש, הב' להנקם מהם על שעשו לישראל, וע"ד מדרש מפני מה הביא דם מפני שלא היו מניחין לבנות ישראל לטבול מטומאתן שלא יהיו פרין ורבין, צפרדעים שהיו אומרים לישראל שיביאו להם שקצים ורמשים, כנים מן הארץ שעשו לישראל מכבדי שווקים וחוצות, באופן שהיו ב' תכליות א' לו ית"ש וא' לישראל:

פסקה יז

ר"י היה נותן בהם סימנים, דצ"ך עד"ש באח"ב. ע"ד גדול אדוננו ורב כח כו'. עיין בפיסקא הודו לה' כו' כל"ח. ומבואר בזוהר שעיקר חכמת מצרים היה מן היאור, כי

ז"ל (בפ' וארא ל"ב) מאמר המתחיל איתּ מיין מגדלין חכימין נהרי מצרים מגדלין מארי דחרשין כו' ואושיט קוב"ה אצבעא דידיה כו', ולא אתי עלייהו רוחא דאינון חכמתא, ונתהוו המים לדם וצפרדעים והארץ לכנים, להורות שנאבד מהם חכמתם, כמ"ש אצבע אלהים היא, וחכמתו ית"ש ניכרת אף בבריות קטנות ע"ד כולם בחכמה עשית. הרי **דצ"ך** להראות לפרעה חכמתו ית"ש, כענין שאמר ר"ע מה רבו מעשיך ה', יש לך בריות גדלות בים ויש לך בריות גדלות ביבשה, ויש באויר, וכל או"א אינם יוצאין מתוך מחיצתן ותחומן ועכשיו יצאו ונתערבו יחד. וזהו ערוב שנזדמנו לבוא חיות רעות שאינם רגילין לבא להתערב ביבשה לטרוף טרף אדם יאכלו, וכאן נתערבו חיות שבים עם חיות שביבשה, והכל להראות גדולתו ית"ש. **עד"ש** להראות חפצו ורצונו הטוב, כי במכות אלו נאמר והפליתי ביום ההוא כו', והפלה ה' בין מקנה מצרים, בשחין נאמר כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרים, לאפוקי ישראל, כי אע"פ שהיה הקטרוג הללו עוע"ז כו', ע"ז ברצונו הטוב שם פסות כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול. **באח"ב** להורות על יכולתו, במכת ברד כתיב בעבור הראותך כחי, אש ומים מעורבין זה בזה מתלקחת ממש נגד הטבע. ארבה נקרא חילי הגדול שאפי' ע"י בריה קטנה עושה מלחמה עם אויביו. חושך היה באופן שהיושב לא היה יכול לעמוד עומד כו'. ועל הכל מכת בכורות, שבה הראה כחו הגדול, כדאיתא (בזוהר פ' בא) וה' הכה כל בכור כו'. ובהאי אתחזי גבורתא ושלטנותא דקוב"ה, שבהם הראה שהוא יחיד בעולמו וכל אשר יחפוץ יעשה:

א"י דצ"ך, **עד"ש**, **באח"ב**, כי ג' חלקים היו בנסי מצרים. א' לפרם אלהותו ית"ש, ב' להנקם מאויבינו, ג' לגאול אותנו. ונתפרסם אלהותו, באותיות דצ"ך, שאמר פרעה לי יאורי ואני עשיתני, ונעשה דם, וצפרדע מן היאור, להורות שאינו אלהים. ואח"כ כנים, והודו לומר אצבע אלהים היא. עד"ש, להראות לנו נקמה מאויבינו. נגד שהיו מחליפין מלאכת אנשים כו', בא הערוב. כנגד שהיו מחזיקין אותן בשדות, בא הדבר בשדה. נגד האבעבועות ומכות שבא להם מהטיט בא להם השחין. באח"ב, כדי לגאול אותנו. כנגד שהרעו לנו, בא ברד להכות להם כל עץ וצומח. וכן ארבה לעשות להם רעב, שיזכרו טובות יוסף. וגם חושך, שנראה מטמוניות שלהם. ומכות בכורות שישלחו אותנו לחירות בכספם:

א"י ר"י היה נותן בהם סימנים. **דצ"ך**, **עד"ש**, **באח"ב**. הנה אנחנו מתארים את הבורא ית' הגדול הגבור והנורא, והנה כי בשלש מכות הרמוזות בשלש אותיות הראשונות מהשלשה סימנין, הודיע תאר גדול, ובשניות הודיע תאר גבור, ובשלישיות הודיע תאר נורא. ויתבאר בזה האופן. כי הגדול תבחן גדולתו בשלשה דברים, אחד בהיותו פועל

פעולה גדולה ונפלאה, ב' שלא יהיה מקום ריק ממנו ויהיה נמצא בכל מקום ומלא כל הארץ כבודו, כדי שלא יהיה במקום רחוק מורדים בו. ג' שלא ימצא אחד שוה ודומה לו שיבטל מאמרו:

במכת הדם, הודיע גדולתו בדבר הא' מהשלשה, להיות שהיתה פעולה נפלאה הפיכת המים הפשוטים לדם שהוא מיטב הליחות שבניזון, וכמו שהאריך בזה הרב על העקידה זלה"ה:

במכת הערוב הודיע גדולתו בדבר הב' שמלא כל הארץ כבודו. כמו שנאמר והפליתי ביום הוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה כו', והקב"ה היה מצוי שם אצלם להצילם, וכתיב למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ, ואני נמצא בכל מקום ומקום, ולכן מי יוכל למרוד בי:

במכת הברד הודיע גדולתו בדבר הג' שאין דומה לו שיבטל מאמרו. וכמו שנאמר במכת הברד בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ:

אותיות השניות מהסימנין הודיעו תאר גבור בזה האופן, וזה שהגבור יבחן בהיותו יודע ללחום בכל מיני זיין חרב וקשת וחנית ושאר כלי מלחמה, שאם אינו יודע ללחום אלא במין א' מכלי מלחמה, לפעמים יצטרך להשתמש בא' משאר הכלים ואינו מלומד על כך, ויהיה מנוצח, גם הגבור צריך שלא לבד שיהיה הוא מנצח לאויבו ומכניעו, כי גם צריך שיהיה לו חיל גדול סריס אל משמעתו בעת הצורך לערוך מלחמה כנגד אויביו:

במכת הצפרדע, הודיע גבורתו בחינה הראשונה וזה שאפילו בצפרדע שנראה שהוא דבר מותר בעולם בו עושה הקב"ה מלחמתו, וכשאז"ל שמות רבה פרשה עשירית, מהו ויתרון ארץ בכל היא, אפילו דברים שאתה רואה אותן כאלו הן כו' בכלל ברייתו של עולם, שנאמר וירא אלהים את כל אשר עשה כו', תדע אלולא הצפרדע היאך היה פורע מן המצריים, הרי לך שהקב"ה עושה מלחמתו באיזה דבר יהיה ואפילו בדברים המיותרים בברייתו של עולם:

במכת הדבר הודיע גבורתו בחינה שניה, שיש לו יכולת להכניע האויב ולהמיתו:

במכת הארבה הודיע גבורתו בבחינה השלישית, שהרי יש לו חיל גדול מארבה, וכמו שנאמר וה' נתן קולו לפני חילו כי רב מאד מחנהו כי עצום עושה דברו כו', כי כל זה נאמר על הארבה:

האותיות השלישיות מהסימנין הודיעו תואר נורא, וזה שהדבר הנורא הוא נורא לא' מג' סבות, או בעבור שלא נודע סבתו, או עם היות שנודע סבתו אין הסבה ההיא מספקת לדבר הנמשך ממנו, או בעבור היות דבר אחד סבה לשני הפכים:

במכת הכנים הודיע היותו נורא להעלם הסבה, וכמו שאמרו החרטומים אצבע אלהים הוא:

במכת השחין הודיע היותו נורא בבחינה שיה, להיות שאין הסבה מספקת למסובב, וזה שעם היות שידענו שסבת השחין היתה ממה שאמר הקב"ה מלא חפניכם פיח כבשן וזרקו משה השמימה, מכל מקום אין סבה זו מספקת לשיהיה שחין פורח, והטעם שפיח כבשן הוא היסוד הארציי הנשאר מהדבר הנשרף שאין האור שולט בו, אלא אדרבה נפרד האש מהחלק ההוא, ואיך עתה נתפש האש בו ושרף דמן של מצרים עד שהיה לשחין פורח, אלא יובן עם מה שאמרו חז"ל וזרקו משה השמימה עד כסא הכבוד כו', והאש ההוא של מעלה יש בו כח להיות נתפס אפילו בדבר שאין בו ממש, ועוד אמרו חז"ל אמר ריב"ל נס גדול נעשה בשחין, שאדם זורק חץ למעלה אינו מהלך מאה אמה, ומשה זרק פיח הכבשן מלא חפניו דבר שלא היה בו ממש וזרקו עד כסא הכבוד. ועוד נס אחר נעשה בו, שמה שהחזיקה ידו של משה היה מלא חפנים. ועוד נס אחר, אדם מפזר עפר קב אחד אין מפזר אלא ארבע אמות, אבל משה נטל מלא ידו ופיזרו על כל ארץ מצרים, הרי מגל הבחינות האלו הורה היותו נורא:

במכת החשך הודיע היותו נורא בבחינה השלישית, שמדבר אחד נמשך ב' הפכים, שכן כתיב ויהי חשך אפילה בכל ארץ מצרים כו', ולכל בנ"י היה אור כו', ולכל בני ישראל לא היה חושך לא נאמר אלא היה אור, שנתוסף האור להם, כאז"ל שכל מקום שהיה היהודי נכנס היה אור נכנס ומאיר לו מה שבחביות ובתיבות ובמטמוניות כו'. הרי שהיה להם תוספת אורה ולמצריים היה תוספת חשך. אז"ל ויהי חשך אפלה למצריים ולישראל היה אור במושבותם, הרי שנמשכו שני הפכים בבת אחת ונתברר היות הקב"ה גדול גבור ונורא:

ובמכת בכורות הורה שלשתן יחד, אם תאר גדול שאין לך גודל גדול מזה היותו מבחין בין טיפת בכור לטיפה שאינה של בכור. ועוד אמרו חז"ל ברבה פ' י"ח על פסוק ויהי בחצי הלילה המצרי שהיה מתירא היה מוליך בכורו אצל ישראל ואמר לו בבקשה ממך טול את זה ויליו עמך, כיון שהגיע חצי הלילה הכה הקב"ה כל הבכורות, ואותן שהיו נתונים בבתיהם של ישראל היה הקב"ה פוסע בין ישראל ובין המצריים והיה נוטל נשמתו של מצרי ומניח של ישראל, והיה היהודי מתעורר ומוצא את המצרי מת בין כל אחד ואחד כו', וודאי שאין לך גודל גדול מזה. ואם תור גבור שפעל ועשה מכת בכורות ברגע אחד, ואם תואר נורא שהפיל מוראו על המצרים עד שאמרו כולנו מתים:

דיינו

פסקה א

כמה מעלות טובות למקום עלינו וכו'. הרב המורה (פרק נ"ד מחלק ג') ביאר כי שלימות האדם הם ארבעה מינים, (א) שלימות הקנין כמו ממון ובגדים וקרקעות ועדים וכדומה. (ב) שלימות המזג והוא חוזק הגוף ושווי אבריו נערכים וחזקים כראוי. ~(ג) שלימות המדות והוא שיהיו מדותיו שלימות על תכלית מעלת המין האנושי. (ד) שלימות האנושי האמיתי והוא ציור המושכלות האמתיות בענינים האלהיים ועניני התורה והחכמה. והנה דבריו כנים ואמתיים אצל אנשים חפשיים מכל שעבוד ועבדות, אבל האסורים בזיקים ובכבלי ברזל והושם בסד רגלם, בל יוכלו לקנות השלימות האלו אחרי, כי אינם ברשות עצמם, וכעבד ישאף צל. לכן למען יוכלו בנ"י לקנות שלימות האלה, היה מההכרח ראשונה להוציאם מכור הברזל מחושך וצלמות ומוסרותיהם ינתק, למען יהיו בני חורין, ויוכלו לקנות השלימות הנזכרים, ולפ"ז מלבד ההוצאה בעצמו שיצאו מתחת סבלות מצרים והיתה ישועה חומריית. עוד גדלה ההוצאה ההיא מצד השלימות אשר קנו ע"י, כי ע"י החירות הזה היו מוכשרים אל קניית ד' שלימות אלו, וכהני ה' יקראו, וזה ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו וב"ב משועבדים היינו לפרעה במצרים. וצריך להבין שהרי זה הוא דבר שאפילו תשב"ר יודעין שא"ל היינו נגאלין היינו עבדים, אבל הכוונה כנ"ל שמלבד תועלת הוצאה מצד גופנו, היתה ערך ההוצאה גדול עד מאד מצד נשמותינו, כי ע"י נוכל להשיג השלימות, וז"ש ואלו לא הוציא כו' משועבדים היינו ולא היינו יכולים לקנות השלימות הנזכר אף אם רפו ידם מאתנו, וז"ש המסדר **אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו**, ר"ל היינו צריכים להודות ולהלל להשי"ת על שנתן לנו האמצעיים ע"י ההוצאה ההיא לקנות השלימות:

והנה פרעה וכל מצרים כחשו ג' פנות מעקרי אמונתנו, (א) שהוא הסיבה הראשונה, (ב) ההשגחה, (ג) היכולת. וכאשר בא אליו מרע"ה בשליחותו ית' הזהירו על שלשתן, כי באמרו כה אמר ה' אלהי ישראל שלח עמי ויחוגו לי במדבר, הזכיר ג' פנות אלו. כי באמרו ה', הניח לו מציאת סבת הסבות ועילת העילות ב"ה. ובאמרו אלהי ישראל, קיים לו כי זה המחוייב המציאות הוא משגיח ומבחין בנמצאות העולם הזה וכחותם, עד שמזה הצד נקרא אלהי ישראל. ובאמרו שלח עמי, יורה כי זה הנמצא העליון המשגיח, לא יופסק יכולתו באומה ההיא אשר נקרא שמו עליה, אבל שכבר יהיה לו יכולת מוחלט לצוות ולרדות לכל מי שירצה ממלכי ארץ ומאציליה. ובאמרו ויחוגו לי במדבר, יאמר

כי זה הנמצא המשגיח והיכול הוא רוצה עתה בעבודה הזאת ומצוה שתעשה עכ"פ. ותשובת פרעה היתה כפירה בארבעתן. באמרו מי ה' כפר בעיקר, ובאמרו אשר אשמע בקולו כפר בשתים, הא' שאינו מאמין שישראל הם שלו, הב' אעפ"י שהם שלו הוא אינו חייב לשמוע בקולו, כי אינו משועבד לאלהותו, לכן הביא הקב"ה עליו ט' מכות כסדר דצ"ך עד"ש בא"ח, להורות אמתת עקרים אלו, כי במכות הראשונות שהם דצ"ך אמר בזאת תדע כי אני ה', למען תדע כי אין כה', המורה על מציאותו, ובמכות עד"ש התחיל ואמר והפליתי ביום ההוא כו' למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ המורה על ההשגחה, ובמכות בא"ח התחיל ואמר כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך כו' אולם בעבור זאת העמדתיך למען הראותך את כחי מורה על יכולתו ית', שנראה שע"י המכות למדהו דעת עקרי אמונות האלה ודרך תבונות הודיעו, לכן אמר אח"כ ה' הצדיק, ולא לבד לפרעה יה הוכחה גמורה אלא אף לישראל שהיו משובשים בדעותיהם גם להם היו המכות האלה הוראה עצומה הכירו וידעו כל ישראל כי לה' המלוכה ההשגחה והיכולת. וזה ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את ב"י, וכי ראה את ענים ויקדו וישתחוו. היוצא מזה כי ע"י המשפטים אשר הבטיח ה' כי נורא הוא, ועל יסודות האלו נבנה אח"כ תל תלפיות והיא התורה והמצות אשר נתנו להם מורשה, וז"ש אלו עשה בהם שפטים אשר ע"י למדו למודים אלו והכירו כי יש שופט בארץ המשגיח והיכול על כל, ולא עשה באלהיהם דיינו, כי הלמודים האלו ראשיים להארים הבאים אחריהם אשר היו אמצעיים לשלימות האמתי:

והנה הרב האברבנאל בענין פסח שלו כתב בפ' בא בשם החכמים ז"ל שהגופים התחתונים שבעולם השפל קשורים עם הגופים העליונים השמימים ומושפעים מהם, וכש"כ בעניני התבואות והויה וההפסד כמ"ש ממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים, ועליו אז"ל על מ"ש איוב הידעת חקות השמים אם תשים משטרו בארץ, עד שמפני זה היה לכל אומר מהאומות ולכל ארץ מהארצות מזל ידוע ומיוחד בשמים, ישפיע עליו, כמאמר דניאל שר מלכות פרס, וכ"כ אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים, והיה המזל השולט במצרים מזל טלה, ולכן היו המצרים עובדים אותו, ומכבדין את צורתו, כמ"ש הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו, לפי שהיו חושבין שמזל טלה ישפיע ברכות וטובה באמצעות הכבוד והעילוי שיעשו למקנה שנק' שמו עליו, והיו גם ישראל זונים אחרי אלהי נכר הארץ והיו מכבדין המזל ההוא, וככל תועבות מצרים עשו גם הם, וכמ"ש הרמב"ן ע"פ שה לבית, וידעת עם זה מה שביאר הנביא יחזקאל שישראל בהיותם במצרים רובם היו עובדים למזל טלה כמו המצרים עצמם. וז"ש ביום בחרי בישראל

ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בא"מ, ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו אני ה' אלהיכם, וימרו בי ולא אבו שמוע אלי, את שקוצי עיניהם לא השליכו, ואת גלולי מצרים לא עזבו, ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים, וכבר זכר הנביא אחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך, וכש"כ שלא היו שומרים דרך ה' כאברהם אביהם, והפרו את בריתו ולא נימולו, מפני שהיו נשקעים באמונות הכוזבות אשר למצרים, עד ששל הקב"ה לנאמן ביתו מרע"ה להיות רופא לשבורי לב וחסרי דעת, ולהדריכם במעגלי צדק והשריש בהם אמונות אמתיות, ובעבור שהיו המערכות העליונות מסבבות העבדות לישראל במצרים, הוצרך הקב"ה בכבודו ובעצמו לפקוד על צבא מרום במרום לבטל כח מזל הטלה בילה ההוא, וזה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים, ולהיות המזל ההוא שולט בבכורי מצרים כמו שהוא בכור וגדול מכל מזלות באפוד המזלות, נמשכה אחר משפטו מכות בכורות, דהא בהא תליא, ולכן נלקו כל הבכורות כולם, לא שיהא בכור השבי ובכור הבהמה חטאים בעבדות ישראל, אלא להיותם בכורות, ובלקוי בכור המזלות היה מחויב שכל הבכורות מאיזה מין ועם שיהיו בהיותם במצרים מקום שולטנות המזל ההוא יקה עמו, א"כ נלקה מכח הבב"ת, כדי שיצאו ישראל ממצרים, ומתו הבכורות בלקוי מזל הבכור המורה עליהם. והנה היו בכורי ישראל גם המה נכללים במכה זאת, אם כפי סידור הטבעי, כיון שהיו בכורות ונלקה מזלם והם היו במצרים, ואם כפי שורת הדין ומשפטו, לפי שגם הם היו עובדים למזל טלה במצרים, ולכן היה ראוי שילקו עמהם אבל האל ב"ה ברוב רחמיו וחסדיו, נתן להם מצות פסח שה לבית אבות שה לבית שהוא טלה, וע"י קיום מצוה הזאת הדומה בכל צדדיו למזל טלה, עי"ז ניצולו מרדת שחת, על ידי מסירת נפש, כי באמת שאר המכות שהיו ע"י אמצעי היו מוגבלים כפי סדר הטבע אשר שם בהם הבורא, ולא היו יכולים לשנות את תפקידם, אבל מכות בכורות שהיה ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו, ע"ד אני ולא מלאך, כ"א כפי משפט הישר ודין החותך, היה ראוי שילקו גם ישראל עמהם, ע"ד (איוב ל"א:י"ד) ומה אעשה כי יקום אל, ואומר (חבקוק ג':ה'-ו') לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו, וע"ד (משלי) מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע, והיה לפ"ז ב' טובות אצל ב' המכות האלה, כי מצד עשיית שפטים במזל טלה, הכירו וידעו כל ישראל כי שקר נחלו הבל ואין בם מועיל, ושהוא אליל כשאר אלילים, והודו והמליכו ואמרו ה' ימלוך לע"ו:

ומצד לקוי הבכורות הנמשך מהמשפט הזה להכות מכת בכורות במצרים שעי"ז יצאו לחירות, ואף אם היו מתים גם בכורי ישראל, זאת ועוד אחרת שגם בכורי ישראל ניצולו,

וזה אלו עשה באלהיהם שהשליך כח מזל טלה ארצה למען נדע כי לה' המלוכה, דיינו, אם הנחילנו הדעה האמתית הזאת, אף אם לא הרג בכוריהם דייקא אלא גם בכורי ישראל ויצאו ממצרים דיינו, שהיו לנו דעה אמית והרג בכורי מצרים והוציאנו לחירות, הצל ג"כ בכורי ישראל ואף א"ל נתן לנו ממונם דיינו:

ובאמת מלבד הבטחת הקב"ה לאברהם אבינו שאח"כ יצאו ברכוש גדול היתה כוונת הש"י שישאלו איש מאת רעהו כלי כסף וכ"ז לפ"ד המפרשים כדי שמצרים ירדפו אחריהם, כי לולא את היו נסוגים אחור ולא רדפו אחרי בנ"י, כי היתה חתת אלהים עליהם אחרי ראותם ההשגחה הפרטיית המושגחת בהם בכל המכות שעברו, אבל אחרי שאדם בהול על ממונו, ונעשו כמצולה שאין בה דגים או דגן, שמו נפשם בכפם ואמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל עם ממוננו, ופרעה אמר מעבדנו, ולולא זאת לא היו רודפים אותם. ומה מאוד עמקו מחשבות ה', כי מלבד שתכלית הממון היה לשלימות הקנין אצל ישראל, כי לולא זאת היו ערום ועריה, ולא היו מוכשרים ליתר ג' השלימות, אבל זאת ועוד אחרת שהיה השאלה סיבה גדולה לרעתם אשר תבא עליהם מאת הש"י, וז"ש אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים, אשר ע"י ממון הזה קנו שלימות הקנין והיו מוכשרים לשאר השלימות, דיינו:

ובאמת מה שבחר הקב"ה להחריב את הים ולהמית את הנשאר למצרים, באופן הנפלא הזה, כתב האברבנאל והבע"ק לפי שהוא ית' שמו חפץ לקיים שבועתו אשר נשבע לאבות להרבות זרעם ולהוציאם ממצרים ולהעלותם אל ארץ טובה ורחבה ולרוב חלישותם של ישראל יפחדו לבא אל הגוים אשר המה ועריהם חזקים מאד, ע"ד שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדולים ועצומים ממך ערים גדולות ובצורות בשמים, והיה הדבר קשה מאוד כפי טבעם, ולכך היה החסד האלהי לעשות בפרעה ובמצרים מכה בלתי סרה מפורסמת לכל הגוים, באופן שלשמעם תצלינה אזניהם, ורגזו וחלו מפניו, כי הנה בנס קי"ס נכבשה כל ארץ כנען לפני בני ישראל, עד"ש מרע"ה בשירת הים נחית בחסדך עם זו גאלת שמעו עמים ירגזון כו', אז נבהלו כו', עד יעבור כו', וכן אמרה רחב ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו ונשמע ונמס לבבנו, וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם, כי שמענו אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים, ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם:

ומזה נראה מלבד שהיתה טביעת מצרים כפי שורת הדין מפני השלכת ילדי ב"י ביאור מצרים, היתה מאת ה' להפחיד ולאיים יושבי כנען כדי שיכבשו לפני בנ"י בנקלה, הנה

א"כ היתה קי"ס נס מפורסם לכל העולם ששינה הקב"ה סדר בראשית, לא לבד במקום הצלת ישראל אלא אף בכל העולם כולו, ע"ד מדרז"ל ויבקעו המים כל מימות שבעולם נבקעו, ואף אם הציל הקב"ה את ישראל באופן אחר, שלא הלכו בתוכו אלא במקום אחר היתה תועלת הקריעה גדול עד מאד, מפני האימה והפחד שנפל עי"ז על כל העמים ועי"ז נכבשה הארץ לפניהם, וזה:

פסקה ז

אלו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה, אלא היו הולכים עד טבורם במים, והיו המים רודפים אותם דיינו, ע"י תועלת שהגיע לנו בקריעה זו אצל כבישת הארץ: **והנה** אף שע"י המכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים וידעו מציאת הבורא השגחתו ויכולתו ושנוי במכת בכורות, היתה עוד האמונה בעקרים אלו רופפת בידם, ע"ד בכל זאת חטאו עוד ולא האמינו בנפלאותיו, מהרו שכחו מעשיו, וע"ד וימרו על ים בי"ס, ואז"ל ד' כחות נעשו ישראל על הים, הללו אמרו נרד לים, והללו אמרו נעשה מלחמה, ואחת אומרת נצווח ונצעק כנגדן, ואז"ל אמרו מה"ש הללו עוע"ז כו', והיו סוברין שכל מה שעשה משה מדעתו עשה, לכן על הים כשראו היד הגדולה שנשתנו סדרי בראשית בעבורם, והלכו בחרבה בתוך המים, והמים להם חומה מימינם ומשמאלם, ראו כי מלך כל הארץ ה', והבינו והשכילו לראות השגחתו ויכולתו, ואז עקרי האמונה נתחזקו בידם, וע"ד ראתה שפחה על הים משל"ר יחזקאל, וע"ד מאז"ל נכון כסאך מאז אע"פ שמעולם אתה כו' מאז ישיר, ר"ל מאז ישיר הכירו שמעולם את, ואחרי ששנו ושילשו למודים אלו ועל הים הכירו הכל בעין שכלם, בל ימוטו פעמיהם עוד, וזה שאמר **אלו העבירנו בתוכו בחרבה ולא שקע צרינו בתוכו דיינו**. ר"ל היה די לנו בלמודים האלה להשיג השלימות האמתי הנקנה ע"י התורה שיקבלו אח"כ. ובאמת בשאר המכות לא נענש פרעה בגופו, אבל במכה הזאת נאמר ואכבדה בפרעה, במלך עצמו, ובכל חילו שלא ישאר בחיים מהם איש, ועל ידי זה יהיה להקב"ה כבוד גדול בעולם, שיכירו מציאותו והשגחתו ושכר ועונש וכי יש אלהים שופטים בארץ וישראל נושע בה' תשועת עולמים, ותחת שאמר פרעה לא ידעתי את ה', עתה ידעו הנשארים במצרים כולם כי ה' בורא העולם, ועושה נפלאות משגיח על אוהביו, ומשנאיו יצמיתם, ובזה יתגדל ויתקדש שמו, כי בשאר המכות היו בלתי מזויינים והנצחון אינו דבר גדול, אבל עתה בהיות פרעה ברכבו ופרשיו, אכבד בהם באופן הריגתם, ואז וידעו מצרים ר"ל הנשארים בא"מ כי אני ה', ר"ל יכירו וידעו כי יד ה' עשתה זאת, ולא היתה הידיעה להם להשלימם באמונות האמתיות אלא כדי שלא ירדפו עוד אחרי בנ"י ולא ישלחו יד לבקש

מהם ממונם וכליהם אשר השאילו להם, וזה התועלת בידיעתם שאני ה' עושה כל אלה, וז"ש **אלו שקע צרינו בתוכו ולא ספק צרכנו במדבר כו'**, כי בשקיעת המצרים הובטחו והלכו בטח ושאנן מפחד רעה פן ירדפו מצרים אחריהם, וכן דהמע"ה אמר לגוזר י"ס לגזרים, והעביר ישראל בתוכו, ונער פרעה וחילו בי"ס, כי כל אחד מאלה היה הצלה ותועלת עצום:

פסקה י

מעתה נבין המאמר **אלו ספק צרכנו במדבר כו' ולא האכילנו את המן**, ויקשה היינו סיפק היינו מן, הלא במן סיפקם, והנראה שאין כוונת המן הסיפוק ולא סיפוק המן, רק כוונתו שהשגחת האלהים הי' כ"כ דבוקה בהם עד שאף בארץ ציה ושממה אשר מצד מערכת השמים היו ראוים לנזק הגוף ותחלואים רעים, אבל השגחת האלהים עליהם היה כ"כ חזק ועצום שנשארו בארץ לא זרועה בריאים וחזקים כבגן אלהים. וזה היה מהצורך לשלימות המזג, וזה המוליכך במדבר הגדול והנורא כו' שמלתך לא בלתה ורגלך לא בצקה, וזה אלו ספק צרכינו במדבר א"ש ולא האכילנו את המן כו'. כי אף שלימות המזג הי' מהצורך לשלימות האומה בכללה, כי כמו ששלימות המזג הוא הכרחי לשלימות אדם פרטי, כן הוא מההכרח לשלימות אומה בכללה כי החלק יעיד על הכלל, והנה נתינת המן אמה"כ הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, מזון נאות למזג האדם, ואמר לחם מן השמים, ר"ל שלא יאכלו אותו לתכלית התאוה ולא יעשה ממנו סחורה כי הוא לחם משמים נתון בהשגחה עליונה, ולכן יהיה לקיטתו ושמירתו ואכילתו תיקונים אליהם כפי שכל אלהי ולא כפי התאוה החומרית, ואמר ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו כי הוא מזון ניתן כפי הצורך והכרח, ואינו נקנה בהשתדלות וחריצות ועמל, אלא בחסד עליון, ולכ"א יום יום להגיד שיודו בהשגחתו של כל יום ויום ויכירו בנסיון שהוא דבר מושגח מאתו ויבטחו בו תמיד לתת אכלס בעתו, ואמר למען אנסנו הילך בתורתי אם לא, כי היה נותן להם המן כדי שיהיו פנוים מבקשת מזונותיהם, ויהיו פנוים לעסק התורה העתידה להנתן להם. והנראה שעל ידי המן היה הישרת מדותיהם, כהסתפקות ורחמנות, וכל מדותיהם על אדני אמת וצדק כוננו, וזה היה הכרח גדול לשלימות המדות אשר הוא ענף לשלימות האמתי ולכ"א --

פסקה יא

אלו נתן לנו את המן ולנ"ל את השבת דיינו, כי לא נתנה התורה להדרש אלא לאוכלי המן, שנייה להם לאוכלי תרומה:

פסקה יב

והנה ע"י המלאכה בששת ימים והשביתה ביום השביעי תתפרסם פינת חידוש העולם מאפס המוחלט אשר ע"ז מורה השביתה וע"י אמונת החידוש מאמין בשכר ועונש ונעירת רשעים מן הארץ, וזה **אלו נתן לנו את השבת** שמורה על החידוש ושכר ועונש ויכולתו ית', **ולא קרבנו לפני ה"ס דיינו**, כי אף הלמודים הרמים האלה הי' די לנו לדבק בו ית"ש.

פסקה יג

והנה במראה הסנה רבו הרמזים, מהם אמרו שראה כב"י השכינה בלבת אש מתוך הסנה משום עמו אנכי בצרה, ומהם אמרו שהראה הקב"ה למשה ענין הסנה רמז ומשל על שפלות ישראל במצרים שהיה כסנה שהוא מין קוץ, ושהיה בוער באש להעיר על הגלות והצרות שהיו סובלים, ושראה הסנה איננו אוכל להודיעו שלא יהיה להם כליה בין הגוים עם כל תוקף צרותיהם, ולזה כתבו המפרשים שנקרא סיני ע"ש הסנה, שכל האבנים הנמצאים שם בהם קוים דקים מתפשטים ומתפצלים כווירידים בצורת הסנה, ואם ישברו האבנים לכמה חלקים תמצא צורת הסנה בקוים שבכאו"א מהם, ואמרו שזה הוראה גמורה על נצחיות האומה ישראלית שאף בכל הרדיפות צרות ושפלות אשר סבלו בשנים הקודמין עכ"ז ישארו לנצח (כאשר הגיענו לזמן הזה בין מלכי חסד יר"ה המתחסדים עמנו וגומלים לנו טובה) כמו שגואלם ית' נצחי, וע"ד כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה ויסרתיך כו', א"כ בקרבתם לה"ס וראו טבע האבנים האלה הרומזים עליהם, היה זה יעוד גדול ותנחומין עצומים להשארת האומה וידעו כי גואלם חזק ה' ואליו תקותם, וזה **אלו קרבנו לפני הר סיני** לנחם אותנו ולדבר על לבנו **ולא נתן לנו את התורה דיינו**:

פסקה יד

ועתה אחרי אשר עלו במעלות המדריגות בדעות רמות ונשגבות, אשר החליטו מהמכות הנסים ונפלאות אשר ראו במצרים ועל הים ובמדבר והיו להם כבר שלימות הקנין ע"י ביזת מצרים והים, ושלימות המזג כנ"ל, ושלימות המדות ע"י המן, לא נעדר מהם רק שלימות האמתי, אשר אינה נקנה רק ע"י התורה והמצוה אשר שם משה לפני בנ"י, על ידה ירדה וימשול על חוקי הטבע, בה יזכה לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו אם קדוש אומר כולו, בה יגזור אומר וה' יקיים דברו, בה יראה חכמתנו ובינתנו לעיני העמים, בה יראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עלינו ויראו ממנו, ואחרי שהכל בה שפיר אמר **אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לא"י דיינו**, כי הנה הנהגות העולם הם ב' מינים. א') הנהגה הטבעית כפי חוקי הטבע אשר הטביע הקב"ה בששת ימ"ב אשר לא ישנה

כ"א לעתים רחוקים, לאיש אחד ידוע ואהוב למעלה ולמטה, או לאומר הנבחרת כמו במצרים ואצל משה ויהושע, ושאר אנשים צדיקים וידועים בכל דור ודור, והיא הנהגה כוללת לכל העולם כולו. הב') היא הנהגה השגחית, והיא רק לישראל לבד ולכן נקרא אלהי ישראל, ואותה ההנהגה לא התחילה כ"א במעמד הנבחר, אבל עד הנה היו עומדים תחת הנהגה הטבעית, וא"כ אחרי אשר ההנהגה הזו התחילה אחר קבלת התורה ומשם לא פסקה מעת וע"ע, אמר שפיר אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לא"י דיינו, כי גם בהתחלת ההנהגה השגחית היה די לנו, ורק לארץ הנבחרת יש סגולה נפלאה ויחס גדול לקבל הניצוץ האלהי הזה, ולהיות עם היושב בה מושגח ומדובק מהאל ית' מבלי אמצעי, וכ"כ הכוזרי בהיות עם אלהיי בארץ אלהית, תראה בהם הניצוץ האלהי, ויתר הארצות אינם מסוגלים לזה ובלתי סובלות אותו, לכן הוצרך הש"י לתת לעמו ישראל הארץ הנבחרת כי היא הארץ אשר ה' דורש אותה תמיד עיני ה' בה, ורק הארץ הזאת מיוחדת מכל הארצות להראות בה מפעלי אלהים, ולזה אז"ל א"י מקודשת מכל הארצות שמביאים ממנה עומר ובכורים ושתי הלחם, ונתקדשה ג"כ ע"י מצות התלויות בארץ כשמיטין ויובלות, ואחרי שהארצות האחרות אינם מוכשרות להשגחה והדבוק האלהי ומה גם במדבר ארץ ציה ושממה, לכן אצל מ"ת לא היו ישראל יכולין לקבל אותו הניצוץ והדבוק, ואמרו דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות, כי המקום היה גורם שלא היו יכולין לקבל השפע האלהי, לכן כשאמר ה' למשה הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינותי, לא היה מתפלל עליו כמו שעשה גבי עגל, כי הי' יודע שהארץ אינה מוכשרת לכך, ומיש כשיבאו אל ארץ הנבחרת יהיו תחת השגחת ה', וכ"ש ולהביאך אל המקום אשר הכינותי, אבל כשתבאו שמה תהיו תחת השגחתי מבלי אמצעי, אבל המקום ברוב רחמיו נשאם וינטלם כל ימי היותם במדבר תחת צל כנפיו, ע"ד ימצאהו בארץ מדבר כו', אע"פ שאינו מוכשר לניצוץ אלהי, אבל יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כו', וה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר, וזה --

פסקה טו

אלו הכניסנו לא"י ולא בנה לנו את בינת הבחירה דיינו, כי גם בא"י לבד בלא בית הבחירה היינו תחת השגחתו ממש. אבל אע"פ שא"י מקודשת מכל הארצות, אבל המקום הנבחר והמקודש מכל הארץ הוא בהמ"ק והנקודה היותר מקודשת היא ק"ק ושם היא הקדושה המוחלטת וההשגחה האמתית, משם יתפשט הניצוץ האלהי לכל העולם. ושם באו אל המנוחה ואל הנחלה לנחול שפע והשגחה וקדושת אלהי לבא אל תכלית כל השלימות, והוא השלימות האמתי בדעות רמות ונשגבות בידיעות האלהי,

ועל מי מנוחות נהלם ממעלה למעלה ממדה למדה משלימות לשימות, עדי היו יפה נוף משוש כל הארץ:

פסח מצה ומרור

פסקה א

ר' גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן פסח מצה ומרור. פסח שהיו אבותינו אוכלין כו' מצה שהיו כו' מרור זה כו'. מעלת סיפור ההגדה זוה"ק פ' בא, בההיא סיפורא כניש קוב"ה לכל פמליא דיליה וא"ל זילו ושמעו סיפורא דשבחא דישראל דקא חזאן ברזא דפורקנא דמאריהון כדין אתיין כל פמליא דלעילא ואודאן ליה לקוב"ה על כל ניסין וגבורן ואודן ליה על עמא קדישא דאית ליה בארעא דחדאן בחדוה דפוקנא כדין אתוסף חילא וגבורתא לעילא וישראל בההוא סיפורא יהבין חילא למאריהון וכל עלמין דחלין מקמי קוב"ה. מזה נראה כמה מחוייבים אנחנו לאמור ההגדה במתון בנעימה ולא כד ניים ושכיב והוא תעולתה עצום למען יוסיף ה' רבות מופתיו בגלות החיל הזה, ועל דרך ד' צריכין להודות, ר"ל זולת החיוב צריכין להודות להחזיק לו טובה על כל אשר גמלם לבל יהיו ח"ו כפויי טובה. וכן אנו מחכים להיעוד כימי צאתם מא"מ כו' לפיכך אנו חייבים להודות לו. וזה בדרך צחות והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, ר"ל עי"ז תזכה לאמור עוד הגדות מרובות. עוד י"ל ביום ההוא לאמר, ר"ל כי זולת ההגדה וסיפור יצ"מ ירגיל בפי בנו ביום ההוא לאמר, שיזכור גם עצם היום הזה אשר בו יתפרסם הנס בעצם, הן מצד שעדיין לא נשלם הזמן ת' שנה, והן מצד אשר גם אל הגוי אשר יעבודו דן אנכי, והיה אז זמן דין, לא היו כדאים להנצל לפי מעשיהם מרוב הקטוגריא הנמצאה אז מהבאים להתיצב על ה', וזה והגדת לבנך ביום ההוא, שיזכרו ענין היום למען דעת צדקות ה':

ובזה יש לבאר דלכאורה מצה זכר לחירות, ומרור זכר לעבדות, ע"ד מצה על שום מה כו' מרור על שום מה כו', וא"כ מדוע תחלה אנו אוכלין מצה ואח"כ מרור חילוף הדברים היה רואי. והתשובה בזה ע"ד (קהלת) ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה, שר"ל ביום טובה היה שמח, וכדי להגדיל השמחה ביותר, ביום רעה ראה, ר"ל תזכור ימי הרעה, משא"כ אם תזכור תחלה ימי רעה ימשך תוגה ודאגה והגם שתזכור אח"כ ימי השמחה לא תהיה בשלימות. לזה מצה תחלה על החסד שעשה עמנו ואח"כ מרור כו', וזה והגדת לבניך כו' בעבור זה, ר"ל שתהיה ההגדה בשמחה ובחכמה, בהגדת החסד תחלה כדי לאמר יתר הסיפור בכל הקורות אותם. ולפרש כוונתו אמר בעבור זה לא אמרתי כו', ר"ל פי סדר שהזהרתיך מצה תחילה ואח"כ מרור לפיהן תהיה סדר הסיפור

לבנך, שלא תזכור לו כל הצרות והמירור כאשר היה בשלימות, רק כל דהו, ולעשות עיקר תחילה בזכרון הגאולה החסד והרחמים כדי לאמור אחריו כל הקורות אותם. **והנה** ד' בחינות צריך כל איש ישראל להשיג לשלימותו. א') עיקר השלימות לרחק המגונה המזיק לנפש. ב') לקרב המועיל בשקידה וזריזות. ג') להאמין בהשגחת הבורא ית' הן הטוב והן הרע ח"ו, שהכל הוא בהשגחה מכוונת ממנו ית' ובלעדו אין מעשה אשר יעשה להרע או להטיב. ד') להאמין שגם הרעות והצרות אשר יפקוד ה' עליון, הכל הוא לכוונת הטוב, אם מירוק עון, או בדרך נסיון, וע"ד ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, ונמשך מזה ואח"כ יצאו ברכוש גדול. אלו הד' המה יסודי דתנו, ואבותינו במצרים הושלמו בד' אלו. ולרמז ע"ז באו אלו הד' מצות אשר עשו בצאתם ממצרים. השבתת שאור, אכילת מצה, פסח, מרור. השבתת שאור על הרחקת המגונה הנמשל לשאור, ע"ד שאור שבעיסה מעכב. אכילת מצה רמז על קריבות המועיל בשקידה וזריזות, ע"ד ושמרתם את המצות א"ת מצות אלא מצוות מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה. אכילת פסח לעל אמונת ההשגחה הן לטוב הן לרע אשר האמינו בו כי פסח ה' על בתי בנ"י בנגפו אל מצרים ואת בתינו הציל, אכילת מרור רמז אשר גם המרירות היה בפיהם כדבש למתוק לאשר האמינו הטוב הכרוך בעברו. ע"ד עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו, וימררו את חייהם כו' אח"כ ויצאו ברכוש גדול, ועי"ז היו מוכנים לקבל שפע הגאולה, ונודע כי השפעות עליונות ישמרו העת אשר נפתח מקורם, ע"ד והימים האלה נזכרים ונעשים להיותם משמרת לדורות בכל תקופות השנה. ע"ד משל, בפסח מתעוררים השפעת הק' אשר נפתח מקורה בעת צאתם ממצרים, בשבועות ההשפעה שנפתח בעת מעמד הק', וכן בכל מועד וחנוכה ופורים. וזה זה היום עשה ה' לנו נסים לפתוח ארובות שמים להשפיע עלינו מטובו, נגילה ונשמחה בו. כי נכון היום להשפיע גם עלינו מטובו ביום הזה בכל שנה ושנה, אם אך נהיה נכונים לקבל ההשפעה, היינו כאשר נקדש א"ע בעשיית ד' דברים אלו, היינו השבתת שאור וחמץ, ומצה ומרור, בכוונה רצויה, היינו השבתת שאור להתרחק מהמגונה שלא יראה ולא ימצא בגבולנו כל ז' ימי החג, ואז רגלי חסידיו ישמור ויושפע עלינו לקדש ולטהר לבבנו אליו ית'. וזה רמזו הקדושים מי שנזהר ממשהו חמץ בפסח מובטח שלא יחטא כל השנה. אין כוונתו דווקא על חמץ השפוט, רק גם כוונתו לדברינו מי שנזהר להרחיק המגונה כל ימי המועד הזה ימשוך עליו סיוע לשמרו מהחטא כל השנה, וכמו כן אכילת מצה המקיימו בכוונה רצויה בכוונה ממשיך עליו שפע קדושה לקרבו אל המועיל. עד שיבא אל הק' פנימה. ע"ד אדם מקדש את עצמו מלמטה מקדשין אותו מלמעלה, מעט, הרבה, וכן ע"י עשיית ק"פ. ובזה"ז שאנו

עוסקים בהלכותיו ממשיכים עלינו סיוע להאמין בהשגחתו ית'. אשר עיניו פקוחות על דרכי בנ"א, המרומז במצוה זו כנ"ל. נגוף ורפא. וע"י מצות מרור ממשיכין להאמין שכל דרכיו ית' להכנת הטוב. וע"ד הלל שמע קול צוחה אמר מובטחני שאין זה בתוך ביתי, שהם מקבלים הכל לטובה. וע"י השגת אלו הענינים נהיה נכונים ליום הששי בסיון לקבל ההשפעות המיוחדות ליום המקודש הזה. מעתה אנחנו רואים אשר קדושת המועדים מקושרים אלה באלה. וזה תשובה לבן החכם אשר שאל מה נשתנה הנס הזה אשר בו רבו פרטי צווים. ואמרת לבנך אם היה הנס רק במקומם ושעתם, היה צודק שאלתך כי היה די באחת, אבל לפי הנ"ל שהנסים הללו נמשכים מדור לדור, ע"כ בכל תקופות מחוייבים לעשות כל הפרטים הללו כאשר עשו אבותינו לקדש א"ע בד' מצות אלו פסח מצה מרור השבתת שאור. אשר כל אחת היא ענין ומצוה בפ"ע להמשיך השפע השייך למצוה זו מהשפעת ד' ענינים אשר אמרנו, אולי עי"ז יהיה ה' אתנו להשפיע עלינו קדושת הארבעתן יחד, ועי"ז נזכה לקבל שפע בחג העצרת הבא אחריו. אך בעל ההגדה אומר ברמז אף אתה אמור לו כו' אין מפטירין כו', כדי שיהא נמשך טעם הפסח ולא יופסק, לרמז שהנסים וההשפעות אשר נאצלו מאז הם נמשכים מדור דור ואינם נפקים, ע"ד הוא הלילה הזה שמורים לכל בנ"י לדורותם, לא כאשר דמה השואל הבן חכם, שלא נאצלו רק במקום ושעתם, כ"א שמורים בכל דור ודור. וזה שאמר רבן גמליאל כל שלא אמר שלשה דברים אלו לא יצא ידי חובתו. ר"ל שהמעשה לחוד אינו מועיל רק שיזכור על כל פרט ופרט ענין הרמוז בו, להמשיך עליו ההשפעה שלעומתו.

פסקה ב

ואמר **ופסח שהיו ואבותינו אוכלים** כי הפסח היה מרמז על טובות גלוים, להאמין שבהשגחתו יתברך היו נאצלים עלינו לא על ידי מלאך כנזכר לעיל. מצה מרמז על טובות הלוטים בשמלה מגוללה ברעות הזמן. להאמין שגם הם חסדי ה'. והטוב כרוך בעקבם. ולזה בזמן שהיינו שרויים באה"ק ונר ה' על ראשינו, בחסדים גלוים ונראים, היה הציוי לעשות הפסח בפועל, לא כן עתה אשר חשך בעדנו אורה עיר הק' חרבה והר הבית לבמות יער ולא נשאר רק חסדים צפונים, ע"כ לא נצטוינו רק להזכיר לבד. וז"ש פסח שהיו אבותינו כו', ע"ש שפסח כו', חסדים גלוים, אולם מצה זו שאנו אוכלים לרמז על זריזות המעולה לכתך אחרי במדבר לכך מצוה גם עלינו בפועל בכדי שנזדרז גם אנחנו ללכת אחרי ה'. וכן מרור זה, וכנגדם הם ד' לשונות של גאולה וד' כוסות כוס ישועה על כל ענין:

פסקה ד

מצה זו כו'. ע"ש שלא הספיק כו', ר"ל הוא דמיון שאף גם בכל הכנותיהם וד' מצות שהיו בידם, לא הספיקו שיהיו ראוים להגאל עד שנגלה עליהם הקב"ה בעצמו בלי שום אתערותא דלתתא וגאלם:

פסקה ו

מרור זה כו'. ר"ל למה אנו נוטלין למרור עשב שתחילתו רך וסופו קשה דווקא ולא מרירתא דמרירין טפי (עפ"ד הח"צ ז"ל, כי עיקר המצוה הוא שאלאטי"ן תחלתו מתוק וסופו מר, ר"ל שהפי' הוא תחלתו ר"ל בתחלת גידולו כשהוא עדיין קטן, וסופו מר כשהוא גדול יותר מדי, ר"ל כשנשלם גדילת העלין ובאים לידי יובש ואז אותן העלין הם מרים. ועיין בירושלמי (פסחים פ' כל שעה) וז"ל חזרת התיבון והרי חזרת מתוק כל עצמו. ואמר ר' חייא כל עצמו אימתיליכון לחזרת מה חזרת תחלתו מתוק וסופו מר, כך עשו לאבותינו במצאים, בתחלה הושב את אביך ואת אחיך במיטב הארץ ואח"כ וימרר את חייהם). וזה שהשיב ע"ש שמררו חיי אבותינו במצרים, ר"ל בסוף ולא בגושן. וזה כל עבודתם כו' בפרך, תחלתו בגושן היה רך וסופו במצרים קשה:

א"י מצה זו שאנו אוכלים על שום מה כו' לא עשו להם. והנה לפי פשוטו משמע דלהכי אפו מצות משום דלא היה להם פנאי להתחמץ כי גורשו ממצרים. ולכאורה יקשה הלא בלא"ה היו מצווים על איסור חמץ בבל יראה ביום ט"ו (פסחים צ"ה) דפסח מצרים נוהג חמץ יום א', ובלא"ה יש לדקדק לפי פשיטות הדבר, בשלמא ממצרים היו גרושים ולא יכלו להתמהמה, אבל כשהיו בסוכות היה להם פנאי להמתין על שיתחץ. ע"כ נראה לפרש עפ"י פרש"י ז"ל מרעמסס לסוכות ק"כ מיל ובאו לפי שעה שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים, והנה אף נשר הפורח דרך רחוק ק"כ מיל שוהה כ"כ עד זמן שיעור עסה להתחמץ, ומכש"ש שהיה צרור בשמלותם דבשיעור קטן מאוד יכול להתחמץ, וע"כ ע"פ נס היה שלא נתחמץ, וזה ויאפו את הבצק כו' כי לא חמץ, ר"ל שנעשה נס שלא נתחמץ, ולכן היה להם לאפות ולאכול בו ביום שהיה אסור להם לאכול חמץ ואמר הטעם להנס משום שגורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה, ר"ל דאם היה להם פנאי היו אופים את הבצק במצרים מצות, אך לאשר גורשו ממצרים וגם צדה לא עשו להם, ואם גם הבצק היה נתחמץ בדרך לא היו להם בסוכות מה לאכול כי היה להם ביום ההוא איסור חמץ, לכן הוזקקו לנס זה. ובזה יתורץ דברי רש"י ז"ל ע"פ וישא העם את בצקו טרם יחמץ. וכתב רש"י ז"ל המצרים לא הניחום לשהות כדי חימוץ, וקשה מנלן הא דלמא ישראל בכוונה עשו כן משום איסור חמץ שהיה נהוג להם באותו יום, ולפי הנ"ל ניחא, דאדרבה מזה מוכח כדברי רש"י, דהרי כיון דהם היו צריכין לאכול מצה ולא חמץ, ואם היו המצרים

מניחים להם לשהות כדי שיעור חימוץ, א"כ מדוע לא אפו הם את הבצק מצות באותו זמן דהרי בתוך זמן כזה יש שיעור אפיה, ע"ד (פסחים מ"ח) ר"ג אומר ג' נשים לשות כאחת ואופות בתנור א' זו אחר זו, ופרש"י ואין כאן שיעור חימוץ אף שאחת ממתנת עד שיאפו השתים, ואף לרבנן דהתם דסברי דשלש נשים עוסקות בבצק, מ"מ מוכח אף לדבריהם דבכדי שיעור אפית האחת אין העיסה של שניה שהתחילה ללוש תחתיה בעוד שהיא מקטפת בא לידי חימוץ, אלא ע"כ דהמצרים לא הניחו להם לשהות בכדי שיעור חימוץ וממילא לא היה להם פנאי אף שיעור לאפות מצה:

והנה כבר נפסקה ההלכה (סוף פסחים) דמצה בזה"ז דאורייתא ומרור דרבנן ומוכרח כן מקרא, וצריך להבין מה נשתנה מצה מרור הלא שניהם משום זכר. ועוד י"ל מדוע בפ' בא כתיב ואכלו את הבשר בלילה הז צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו, דמשמע תחלה מרור ואח"כ מצה ופסח, ובציוי להבא כתב (בפ' בהעלתוך) בין הערבים יעשו אותו על מצות ומרורים יאכלוהו דמשמע תחלה מצה ואח"כ מרור ואח"כ פסח וכן פסקינן להלכה, וי"ל דהנה טעם אכילת מרור זכר לוימררו את חייהם, ובמצה ב' טעמים, א' משום זכר די אכלו אבהתנא כו' מחמת עבדות, ב' זכר להטוב שעשה עמנו למהר להביאנו לסוכות ולהכניסנו לקדושה ושלא נשתקענו בטומאת שער הנו"ן שמה. והנ"מ אם זכר לעבדות וענוי אזי בהיותנו בגלות אין חיוב לזכר זה דאכתי עבדי אנן, ולהכי באמת מרור אין חיובו מדאורייתא בזה"ז, אבל מצה דמלבד זכר העבדות יש טעם השני שזיכה אותם ליכנס בשערי קדושה, ומה בכך שאנחנו בגלות מ"מ עבדי ה' אנחנו, ע"כ החיוב מדאורייתא אף בזה"ז, לזכרון הטובה שהוציא אותנו בחפזון ויצאנו משער טומאה ונכנסנו לקדושה, ועוד נ"מ אם מצה זכר לעינוי א"כ מהראוי לעשות הזכרונות כסדרן מרור תחלה זכר לוימררו ואח"כ מצה על עינוי האכילה שם בעבדותם ואח"כ פסח לזכר הגואלה, אבל אי במצה הטעם לזכר שלא נשתקעו בטומאה, א"כ העיקר לעשות לזה זכרון תלה, ומהראוי שתהיה מצה לראשונה, ואח"כ פסח. וזה בפסח הראשון שעדיין היו במצרים ולא היה אז הטעם רק זכר למצה שאכלו בעידן עבדותם להכי אמרה התורה שיהא הזכרון לסדר, מרור, אח"כ מצה, אח"כ פסח שיהא נאכל על השובע, וזה ואכלו את הבשר בלילה הזה דייקא, היינו בפסח מצרים כסדר הזה מרור, מצה, פסח. אבל על להבא לדורות עיקר הזכרון במצה שלא הספיק בצקם להחמיץ כו' וגאלם והוציאם מנו"ן ש"ט אזי מצה מוקדמת למרור. וזה מצה זו שאנו אוכלין על שום מה ע"ש שלא הספיק כו' וגאלם. זהו טעם העיקריי, גאולת הנפש שלא ישתקעו בטומאה נוסף על גאולת הגוף, ומביא ראיה מפסוק ויאפו את הבצק כו'. ר"ל בסוכות אפו עוגות

מצות ולא חמץ משום דבשעה קלה באו לשם, והכל מפאת גולת נפשותינו מיהר והגדיל לעשות עם אבותינו וכן יגדיל לעשות עמנו בב"א:

חצי הלל

פסקה ג

הללויה הללו את שם ה'. ר"ל שמו יתברך ע"ש פעולותיו, כי קודם שברא דיוקנא בעלמא לא היו רשאים לכנותו בשום שם, ומה שאנו מכנין אותו בשמות הק' הוא רק מצד פעולותיו. וזכר צדיקו ש"ע לברכה, לז"א יהי שם ה' מבורך מעתה וע"ע. ואם כי ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה', אבל קרו ליה אלהא דעילאי, וזה רם על כל גוים ה', ע"ד ה' בציון גדול כו'. כמו אילנא רברבא, ואף כי הוא רב הכמות ברום, ותחת, ומצוע. עכ"ז כולם ישיגו במשושו, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו, וזה גדולים מעשה ה', לא רמים אשר יאמר כי האיש הבלתי רם ונשא, לא ישיגם, רק דרושים הם לכל חפציהם, אי איש לפי חפצו והכרחו. וזה ה' בציון גדול, ורם הוא על כל העמים, נעלה ומרומם מאתם לא יוכלו להשיגו, וזה ביתרו, עתה ידעתי כי גדול ה'. ר"ל עד עכשיו אף שהאמנתי מציאותו, עכ"ז לא ידעתי לתארו רק בשם רם, ר"ל נעלה ומרומם. אמנם בצאת ישראל ממצרים ששים רבוא אשר עד הנה אפילו עבד א' לא היה יכול לברוח, אין זה כ"א מעשה ה' לבדו. ע"ד ועברתי בא"מ אני ולא מלאך כו'. וזה רם על כל גוים ה' על השמים כבודו. ר"ל הגוים הקדמונים אמרו שרק המלאכים משיגים אותו אבל לא בני אדם, ואנחנו אומרים מי כה' אלהינו שאינו בגדר רם, אבל המשפילי לראות בשמים ובארץ, ולזה מקימי מעפר דל, ויותר מזה אשר אפילו מאשפות ירים אביון שהוא גרוע ושפל מדל, להושיבו עם נדיבים ברום עולם, ולא במקום שאין מכירים אותו, כ"א עם נדיבי עמו ולא יבושו לשבת עמו, גם מושיבי עקרת הבית אותה שהיתה עקרה להיותה אם הבנים שמחה, ולזה הללויה:

פסקה ד

בצאת ישראל ממצרים כו'. כנה א' מארבע סיבות המטרידות לאדם מלהתדבק בדרכיו ית', שזכר הבע"ק (שער ק"ב) הוא ירושת דעות הכוזבות מרוע אמונות ודעותיהם, וסיים שם כל הראשונות הם מטרידות, וזאת היא מונעת לגמרי. והנה הסגולות המיוחדות לפניות שרשי אמונות זרות ולשרש מארץ דעות נפסדות הוא בהיות חצי השגחה האלהית נשלחת בעולם, וכאשר נראים אותות ומופתים ע"פ תבל מטבע הנסית, עדות לה' שהוא לבדו אלהי עולם ואין זר אתו, ודבר זה כתוב כמה פעמים בתורה, ויעש האותות לעיני העם ויאמר העם כו'. וירא ישראל היד הגדולה ויאמינו בה'. ואמר וכל העם רואים את הקולות כו'. ובעבור נסות אתכם בא האלהים. ובעבור תהיה יראתו ע"פ

לבלתי תחטאו. מבואר שמתוך גבורות האותות והמופתים יפנו הדיעות הכוזבות עורף. וביותר ביאור כי הנה ההנהגה אשר בה יוציא ה' לאור ישועתנו ביום צרה, מתחלפת לב' ענינים, האחת היא הטבע המפורסם כמו שנוהג העולם מעת הבריאה, הב' היא ההשגחה האלהית המתנהלת לרגל האנשים עפ"י מעשיהם, דרך שדוד המערכות בדבר שלא הורגלו בכך, שעי"ז גם העם ההולכים בחושך יראו אור וישובו יודו לה' חסדו, משא"כ בהיות העולם נידון ע"י הטבע המורגל לא ידעו ולא יבינו להשכיל בעבודתו ית"ש, ע"ד (הושע) ואנכי תרגלתי לאפרים כו' ולא ידעו, וזה בראות ישראל הנסים שנעשו לפניהם, כמנוסת מי הים והירדן וההרים המרקדים לפני אדון חולי ארץ הלא אז הרחיקו האמונות המשובשות אשר היו נטועים בקרבם, ממעשי ארץ מצרם הללו עע"ז כו' ונזורו אחור. וזה היתה יהודה לקדשו, ר"ל קודש לה' וישראל קבלו עליהם אז ממשלותיו ית' ונקעה נפשם מלעבוד אדונים זולתו. אבל הסכימו כי לה' המלוכה ומושל בגוים. וביאר סיבת הדבר, כי הים, ראה ישראל, וינוס, וכן הירדן, ראו, כי יסוב לאחור, ההרים ראו כי רקדו, ומצד אלו הנפלאות המופלגות שבו אחור מהאמונות המשובשות להיות קודש לה':

ברך

שפוך חמתך

פסקה ב

שפוך חמתך אל הגוים כו'. ר"ל גוים נקראו קבוץ אנשים בלתי מסודרים תחת ממשלת שר ומנהיג, ונקראו גוים סתם. והנתונים תחת משרת מושל ומנהל, נקראו לפעמים עם ולפעמים ממלכות, ושתי הכתות התחקו במעוזם להחריב המקדש והעיר המקודשת ויהרגו בזדון קדושי עליון עד שלא השאירו לישראל שם גוי, וכש"כ שם ממלכה, לז"א שראוי שתשפוך חמתך על אותם הגוים, אשר לא ידעוך בדעות, ועל אותם הממלכות אשר בשמך לא קראו, בעת אשר אכלו את יעקב ואת נוהו השמו, לא זכרו אז את ה' ולא הכירו כי ממנו יתברך היתה זאת, אבל אמרו ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת. לזה ראוים הם להענש. ומסיים שפך עליהם זעמך אחרי שלא כירו את ה' אף אחר יצ"מ ונשארו עובדי אלילים:

הלל

מסיימים את ההלל

פסקה ב

לא לנו ה' לא לנו כו'. ר"ל שהמשורר התחיל להתחנן לפניו ית' יתן כבוד לשמו, ולא למעננו, למה יאמרו גוים איה נא אלהיהם ר"ל כשאלת הפילוסוף לר"ג אם אין רצונו בע"ז למה אינו מבטלה, והשיב ר"ג אילו לדברים שאין לעולם צורך בו היו עובדים שפיר, הרי הם עובדים לחמה כו' יאבד עולמו מפני השוטים, וזה ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה, אך האם יאבד השמים הלא השמים כסאו והארץ הדום רגליו, ואיך יאבד עולמו מפני שוטים. ואמר אמת שלעובדי דבר שצורך לעולם אוכל להסיר טענתם, אך עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם, שזה הבל ואין בהם מועיל כלל, מזה הקושיא לאלהינו מפני מה אינו מאבדם כי הלא פה להם כו' עינים כו' אזנים כו' רגליהם כו'. (ושמעתי בשם הגר"א ז"ל למה בד' כתיב להם ובידיהם ורגליהם לא כתיב להם. והתירוץ יען אם המצא תמצא תבנית אוזן או עין או פה או אף אינם אסורים לפי שיאן כמוה נעבד לכן כתיב להם, כשמדובקים לע"ז דוקא נמשך עליהם באיסור אבל ביד ורגל אין צורך להם שאיסורם מעצמם). והנה מחמת שאין שום תועלת נמשך מכל ראשי אברים הנ"ל אזי יקשה לעובדיהם אם אין הקב"ה חפץ בע"ז יאבדם מן העולם. לז"א התשובה, אם כה יעשה הש"י בזה יהיו חיזוק ידי עובדיהן, ומסיים בגמ' וכן הוא אומר אסוף אסף כל מעל פני אדמה נאום ה' אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים והמכשלות את הרשעי' (צפניה א':ב'-ג') וכי מפני שהרשעים נכשלים בהם יאבדם מן העולם (עיין רש"י), וזה כמוהם יהיו עושיהם. ר"ל אם אחפוץ לברר טעות הע"ז ע"י אבדון, אם כן כמו הע"ז כך יהיו עושיהם הוא האדם. וכן כל דבר אשר בוטח הבוטח בהם כדי שלא לחלק בע"ז ליתן פ"פ להחזיק ידי ע"ע. ולפי שא"א לאבד שום ע"ז עד אחרית הימים לכן ביקש תן כבוד לשמך שיתקדש בנו לעיני כל חי יכירו וידעו כי יש אלהים שופט בארץ ואמר אף שכעת אל מסתתר עכ"ז ישראל בטח בה' כי עזרם ומגנם הוא. בית אהרן כו' יראה ה' בטחו בה' עזר ומגנם הוא:

ואמר שהש"י ימדוד להג' כתות הללו הבוטחים בו כמדתם, שע"י בטחונם יזכרם ויברכם. יברך את בית ישראל כו' יברך יראי ה' כו', ועוד יוסיף ה' עליכם ברכתו, ע"ד ספר מסילת ישרים העבודה תחילתה השתדלות וסופה מתנה, וע"י בטחון שלכם עליו. לעומת זה יוסיף לכם ברכתו עד שיאמר עליהם מפי כל אדם כן ברוכים אחת לה' עושה שמים וארץ. וכל עיקר חיבתו ית"ש להבוטחים בו יען כי ניתן להם הבחירה והם בחורים

בו ית"ש לכן בוחר בהם. וזה השמים שמים לה'. ר"ל המה מוכרחים במעשיהם, אבל הארץ נתן לבנ"א לעשות כרצונם, והמה בוטחים בו ית"ש. ואמר תדע שגדלה מעלת הבחירה שהרי המתים שלמים יותר מהחיים. עכ"ז כיון שמת נעשה חפשי אין באפשרתו לקנות עוד שלימות כי זה לא יושג אחר המות, וזה לא המתים יהללויה ולא כל יורדי דומה אבל אנחנו נברך יה מעתה וע"ע:

פסקה ג

אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני כו'. רמב"ם (ה' תענית פ"א ה"ב) ודבר זה הוא מדרכי התשובה שבזמן שתבא צרה ויגון ויזעקו עליה ויריעו וידעו הכל שבגלל מעשיהם הורע להם ככתוב עונותיכם הטו כו', זהו שישגרום להם להסיר הצרה מעליהם, אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה מנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה מקרית, ה"ז דרך אכזריות, וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים ותוסיף הצרה צרות אחרות, הוא שכתוב בתורה והלכתם עמי בקרי והלכתי אף אני עמכם בחמת קרי, כלומר כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו אם תאמרו שהוא קרי אוסיף עליכם חמת אותו קרי עכ"ל. וזהו שאמר המשורר בתוספת ביאור מליצותיי. כי הטה ש"י אזנו לי(לשמוע בדיוק מה בפי בזעקי אוי ואבוי) ובימי אקרא. כלומר אם ישמע ה' ויבין הגיגי כי אני תולה ומייחס את הצרה על הזמן שמתואר ימי, ואז כה אומר, אפפוני מצאוני מצד מנהגו של עולם, ולא אייחס את הצרות אל בורא עולם ושופט כל הארץ. אז גם מן הוא והלאה צרה ויגון אמצא בעתיד, ובשם ה' אקרא (וי"ו במקום אבל כמו ובן כסיל תוגת אמו) כלומר אבל אם אני קורא בשם ה' לא בימי, וכה אומר אנה ה' מלטה נפשי. זה יגרום להסיר הצרה מעלי, כי חנון ה' וצדיק ואלהינו מרחם:

פסקה ד

אנא ה' כי אני עבדך אני עבדך ב"א פתחת למוסרי. ר"ל אעפ"י שכל הנבראים עבדיך, לי ראוי להקרא ביחוד עבדך בן אמתך, יען פתחת למוסרי ונתת בידי הבחירה והרצון אל כל אשר אחפוץ. ואף על פי כן איני זז מעבודתך. על כן יש לי להחזיק טובה ולא למלאכים אשר המה מוכרחים במעשיהם ואינם בעלי בחירה, ודומים לשבוים האסורים בזיקים ורגליהם לנחושתים הוגשו, אין להחזיק להם טובה אם לא ילוסו כי הוכבד נחושתם. אבל יש להחזיק טובה על יליד בית ההולך לכל אשר יתהלך כי פתחוהו מן הזיקים ומן הכבלים. ואעפ"כ הוא נאמן רוח לאדונו לעבוד עבודתו, ומה עבודתי לך אזבח זבח תודה ובשם ה' אקרא. ולא ברחתי אעפ"י שפתחת למוסרי. ר"ל שהבחירה בידי:

פסקה ה

ואמת ה' לעולם הללויה. מאז"ל (פסחים ד' קט"ז) ואמת ה' לעולם מאן אמרו גבריאל אמרו, שבשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו בכבשן האש, אמר גבריאל לפני הקב"ה רבש"ע ארד ואצנן ואציל את הצדיק מכבשן האש, אמר לו הקב"ה אני יחיד בעולמי והוא יחיד בעולמו, נאה ליחיד להציל את היחיד. ולפי שאין הקב"ה מקפח שכל כל בריה, א"ל תזכה ותציל שלשה מבני בניו. כדדרש ר"ש הצידוני, בשעה שהפיל נבוכדנצר את חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש, אמר יורקמי שר הברד לפני הקב"ה, רבש"ע ארד ואצנן את הכבשן ואציל את הצדיקים הללו, אמר לו גבריאל אין גדולתו של הקב"ה בכך שאתה שר של ברד, והכל יודעין שהמים מכבים את האש, אלא אני שר של אש אלך ואקרר מבפנים ואקדיח מבחוץ, ואעשה נס בתוך נס, אמר הקב"ה רד, באותה שעה פתח גבריאל ואמר ואמת ה' לעולם הללויה. **ולהבין** אמאי לא בא יורקמי אצל אברהם, ועוד השינוי לשון אצל גבריאל אקרר מבפנים ואקדיח מבחוץ. ואצל יורקמי אצנן לבד. אך הענין ע"ד מדרש, חלל ממלכה ושריה, שהקב"ה החליף בשעת חורבן בהמ"ק שרים ש"מ. נמצא בימי אברהם היה יורקמי שר אש ולא בא להציל את אברהם, כי בימי אברהם אשר עדן היה העולם חושך לא ידוע ולא הבינו גבורות ה', ע"כ לא נתחייבו עונש מיתה המשליכים את אברהם לכבשן. אבל בימי חמו"ע היה יורקמי שר ברד ובא לצנן הכבשן, שהוא שר בדר. אך לאשר כבר נגלה כבוד ה' בכמה נסים, ואעפ"כ אמרו שלו על ה' והשליכו את חמו"ע לתוך הכבשן. לזה נתחייבו המשליכים שריפה. ולזה נצרך גבריאל לקרר מבפנים ולהקדיח מבחוץ. וזה ואמת ה' לעולם, אע"פ שגבריאל נחל שירותו ועבודתו עכ"ז דבר ה' לעולם תקום. והנה גבריאל עשה שני הפכים קרר מבפנים והקדיח מבחוץ. וזה כשניצולו חמו"ע מכבשן האש אמר נבוכדנצר ומי שים טעם די כל עם אומר ולשן די יאמר שלו על אלההון די שדרך מישך ועבד נגוא הדמין יתעבד וביתה נולי ישתוה כל קבל די לא איתי אלה אחרן די יכול להצלה כדנה. ולהבין אמאי בחר דוקא בזה העונש, ע"ד שידוע שנמצאים אנשים אומרים. כי מאחד פשוט א"א להיות שני הפכים. והיה גם טעות נבוכדנצר בזה. וכשראה שגבריאל עשה שני הפכים. לז"א מי שלא יאמין שהקב"ה עושה שני הפכים. הדמין יתעבד. ר"ל יפרידו ד' יסודותם כמו שאינו מאמין שהקב"ה מקשר שני הפכים יחד כן יתפרדו היסודות שנקשרים יחד בגופו. וכן נמצאו אז אנשים שלא האמינו שהקב"ה משגיח בשפלים. ועתה ראו שהציל הקב"ה לחמו"ע מן הכבשן אזי ראו הכל שהשגחתו

ית' נטויה להשגיח בשפלים. לזה מי שיכחיש האמונה הזאת, ביתו נולי ישתוה. ר"ל כי מי שאינו משגיח על ביתו היא מתמלאת רפש וטיט:

הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. כוונת המזמור להכריח ולברר איך הוא אמת שהקב"ה מצד אמתו מחוייב המציאות המציא העולם מהאפס ורצה להשפיע מציאותו לנעדרי המציאות והמציאם מהעדר. ולא עוד אלא שאפילו אחר המצאתם אין להם טבע קיים אלא עדיין הם מסורים בידו ית' לעשות בהם כרצונו כחמר ביד היוצר, ואפי' הטבע המוטבע בהם עומדים בו מצד הרצון האלהי הדבק בו, ובהבטל הרצון ההוא באיזה זמן שירצה הקב"ה יתבטל הטבע. ולכן כנגד החלוקה הראשונה אמר הודו לה' כי טוב, ר"ל ההודאה אמתית שראוי להלל לה' היא לומר כי הוא טוב, ומלת טוב מורה היותו מחוייב המציאות, כי הטוב הוא המציאות. והרע הוא ההעדר. ולכן נאמר בכל מעשי בראשית, אחר צאתו לאויר העולם, וירא אלהים כי טוב, ולהיות הקב"ה מחוייב המציאות נקרא טוב כי הוא הטוב ההחלט. ולכן רצה להשפיע מטובו וממציאותו טוב ומציאות לנעדרי המציאות. וראוי להודות לו ולשבחו על כך. ולא על זאת לבד ראוי להודות לו, אלא ג"כ שלעולם חסדו. כלומר שלא לבד בשעת הבריאה מהאפס עשה הקב"ה חסד עם הנמצאים, וכמו שנאמר אמרתי עולם חסד יבנה. אלא אפילו התמדת העולם על תלו והיותו מוטבע בטבעו, הוא מצד החסד עצמו שעשה הקב"ה עם הריות, שלולא רצונו ית' הרוצה בקיומו של עולם היה מחזירו לתוהו כהרף עין. באופן שלעולם ועד הכל מסור בידו ולעולם עושה חסד עמנו, באופן שראוי להללו באומרנו כי לעולם חסדו. והביא ראיה לזה באומרו יאמר נא ישראל כו'. יאמרו נא בית אהרן כו'. יאמרו נא יראי ה' כו'. ויובן עם מה שאמר התנא על ג' דברים העלם עומד. על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. ולכן כנגד העמוד הראשון אמר יאמר נא ישראל כו'. כלומר ישראל שהם קבלו את התורה יוכלו לומר ולהגיד ולהעיד כי לעולם חסדו, והתמדת וקיום העולם הוא חסד שעושה הקב"ה עם הבריות שאין הטבע קיים, שהרי התורה היא אחד מעמודי עולם דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. ואם ישראל שומרים התורה כתקנה העולם מתקיים. כדכתיב אם בחקותי תלכו כו'. ונתתי גשמיכם בעתם כו'. ואם אינם שומרים התורה ועצר את השמים ולא יהיה מטר כו', וכמה קללות כתובות בתורה. נראה מכל זה שלעולם ועד העולם מסור בידו יתברך לעשות בו כרצונו. א"כ נמצא שהתמדתו וקיומו הוא חסד שעושה בכל עת. וכנגד העמוד השני שהיא העבודה אמר יאמרו נא בית אהרן כו'. כי להם נמסרה העבודה ועשיית הקרבנות והקטורת, הם יוכלו להגיד ולהעיד כי לעולם חסדו. שהרי מתוך עבודתם היו מכירים ויודעים השובע

והרעב, וכמו שאחז"ל שבעמוד הקטורת היו רואים, אם היה עולה ישר היה שובע בכל העולם, ואם היה לו נטייה לאותו הצד דוקא היה השובע, וגם באמצעות עבודתם והיותם זריזים בה היה הקב"ה משפיע ומשגיח מטובו בעולם ובביטולה נתבטלה השפע וחסרנו כל. וכנגד העמוד השלישי אמר יאמרו נא יראי ה' כו'. כי יראי ה' הם חפצים ורודפים אחר מצותיו כמ"ש אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאוד. ומצינו שהמצות היותר מיוחדות ומכונות להקב"ה הוא גמילות חסדים, דגרסינן (בסוף פ"ק דסוטה) דרש ר' שמלאי תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה גמ"ח. תחלתה גמ"ח דכתיב ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור, וסופה גמ"ח דכתיב ויקבור אותו בגיא. והקב"ה רמז לנו בתורתו לרמוז לנו שאין העולם מתקיים אלא בגמילות חסד עם החיים ועם המתים לתת לכל אחד די מחסורו אשר יחסר לו. ובזכות כך הקב"ה נותן שארית וקיום לעולם, מדכמ"ד, שיסודות העולם עם היותם הפכיים זה מזה. עם כל זה מתמזגים ומתערבים זע"ז ונותן כל יסוד ויסוד חלק מה מטבעו לחבירו עד שמתמזגים זע"ז ונעשו הנמצאים המורכבים מארבעתם, ובזה יתקיים העולם. ולכן יראי ה' שהם רודפים אחר מצות גמ"ח הם יגידו ויעידו כי לעולם חסדו, והכל מסור בידו ית' בכל עת ואין טבע קיים לנמצאים, כי לכך רודפים אחר גמילות חסדים כדי שהקב"ה יעשה באופן שיגמלו היסודות חסד זע"ז ויתקיים העולם, כי הכל מסור בידו יתעלה:

פסקה ו

מן המצר קראתי יה כו'. בא להביא ראיה לדרוש הזה. ואמר בהיותי במצור ובמצוק שהמזל דוחקני ומנגדני קראתי לשם י"ה יתברך, להיות שבזה השם ברא הקב"ה את העולם שנאמר כי ביה ה' צור עולמים. ולהיות שהוא בראו יכול לעשות ממנו כרצונו ולשדד המערכה ולבטל המזל. וכן עשה שעניני וכיון שעניני ושידד וביטל המערכה בהיותי במצר, ע"כ יל"ל שאפי' במרחב ובזמן שהמערכה והמזל מסייעני אין לי לומר המזל סייעני וגרם לי הטוב הזה אלא י"ה יתברך עזרני וסייעני כיון שהיכולת בידו לשדדו ולבטלו. ה' לי לא אירא מה יעשה לי אדם. הכוונה לומר שעם היות שיש יכולת להקב"ה לשדד הטבע ומערכות השמים בשביל הצדיק. מ"מ נראה לכאורה שאין כח בידו לבטל הבחירה מיד האדם אם ירצה לעשות רע למי שירצה. אחר שהבחירה נתנה לאדם, וכמו שאמר התנא והרשות תנונה כו'. וע"ד ומאן הוא אלה די ישזבינכון מן ידי. וע"ד זוה"ק וישב, יפיל איניש גרמיה לאשא או לגובא דנחשין ועקרבין ולא יתמסר בידא דשנאוי דזעירין אינון דיכלין לאשתזבא ובג"כ אמר למען הציל אותו מידם כו'. אך זה הוא לאיש שאינו כל כך שלם, שיספיק זכותו לבטל הטבע אבל לא לבטל בחירת האדם. אבל האיש

השלם לגמרי יספיק זכותו שיבטל הקב"ה בחירת האדם בשבילו, וזה השם לי כו'. ר"ל אם אזכה שה' לי, ר"ל שיתפרסם ויתקלס שמו של הקב"ה שלם בשבילי, ולכן לא אמר כאן יה כמ"ש מן המצר קראתי יה. אלא הזכיר השם שלם אז לא אירא אפילו ממה שיעשה לי אדם שהוא בעל בחירה. וכל שכן מן הדברים הטבעיים, ולא זו לבד יהיה לי אלא שגם כן ה' יהיה לי בעוזרי ואני אראה בשונאי. ר"ל לא לבד יהיה לי אלא שגם כן ה' יהיה לי בעוזרי ואני אראה בשונאי. ר"ל לא לבד יצילני מידם. אלא שאראה נקמתם בעיני כמו במצרים שראו עיניהם נקמתם מהמצרים. ע"ד ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים. ולא די בזה אלא שראו בעיניהם. וזה וירא ישראל את מצרים מת כו'. וזה שירמיה אמר אראה נקמתך מהם כי אליך גליתי את ריבי. נראה שראיית הנקמה בחוש הראות הוה רבותא טפי. טוב לחסות בה' מבטוח באדם כו'. הכונה לומר שכיון שהכריח שהל מסור ביד הקב"ה לעשות כרצונו. אם כן לשוא הוא השתדלות האדם, לכ"א שלא יהיה האדם יושב ובטל. ע"ד יכול ישב ובטל. ת"ל בכל משלח ידך אשר תעשה. ר"ל שצריך התעוררות והכנה מלמטה. והקב"ה יצליח בידו. וז"ש טוב לחסות בה' מבטוח באדם. ר"ל מסבות בטחון האדם. ר"ל שיבטח בה' באמצעות האדם לא שיהיה יושב ובטל, ומ"ס זה היא מ"ס הסבה. וע"ד ארור הגבר אשר יבטח באדם כו' ומן ה' יסור לבו. משמע דוקא כשסר לבו מה' אבל אם לא סר לבו מה' לא יהיה ארור. אע"פ שיבטח ג"כ בהשתדלות האדם, והביא ראיה לזה מכמה פעמים שהיה במצור ובמצוק, ועם היות שהקב"ה היה עמו לא היה יושב ובטל אלא היה משתדל בכל מאמצי כחו וה' היה מצליח בידו. וכנגד הפעם הראשונה שהיא מלחמות גלית, אמר כל גוים סבבוני, שכן כתיב שם ויאספו פלשתים את מחניהם למלחמה כו'. וכן אמרו ז"ל שזה המזמור מדבר על דוד כשבא נגד גלית. ואמר בשם ה' שנראה מתוך הענין שעשה השתדלות האנושי, וה' הצליח בידו ששם בטחונו בו. וכמו שאמר אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון, ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות, הרי שבשם ה' אמילם אני עם השתדלות, ועוד ג"כ פעם שנית כתיב ותוסף המלחמה להיות ויצא דוד וילחם בפלשים ויך בהם מכה גדולה כו'. וכנגד זה אמר סבוני גם סבבוני לרבות ג"כ המלחמה שעה עם פלשתים שהכה מאתים איש, ויבא דוד את ערלותיהם, באופן שבכל פעם ופעם הייתי משתדל בכל מאמצי כחי בהיות מבטחי בהשם. ועוד ג"כ פעם שלישית רמז כאן למלחמת פלשתים שעלו על דוד אחר שמלך על ישראל, דכתיב ויעלו כל פלשתים לבקש את דוד, וכתיב שם ויכם שם דוד ויאמר פרץ ה' את אויבי וכו'. וכתיב ויעזבו שם את עצביהם וישאם דוד כו', שפירשו ששרפם, שהיו אסורים בהנאה. ולרמוז לזה אמר כאן דועכו כאש קוצים אשר

לא יצלח לכל. דחה דחיתני לנפול כו', כאן רמז הקשר שעשה אבשלום בנו ואמר דחה דחיתני בלשון נכח להקב"ה, לומר שמאתו יתעלה באה לו הצרה ההיא בשביל עון אשת אוריה החתי שלקחה לו לאשה, כמו שכתוב שם שאמר לו הנביא כה אמר ה' הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעך ושכב עם נשיך לעיני השמש הזאת. וכן היתה עצת אחיתופל, דכתיב ויאמר אחיתופל אל אבשלום בא אל פלגשי אביך ושמע כל ישראל כי נבאשת את אביך וחזקו ידי כל אשר אתך וכן עשה. שנאמר ויבא אבשלום אל פילגשי אביו לעיני כל ישראל. באופן שהצרה הזאת באה לו מאתו ית' על עונו, ולולא ה' שהיה לו לבדו הצילו לא באמצעות השתדלותו. כמו שעשה כמה פעמים במלחמת הפלשתים שהוא היה משתדל והקב"ה מצליח בידו. אבל כאן וה' עזרני הוא לבדו שכן כתיב שם אחר שנתן אחיתופל עצתו, ויאמר אבשלום קרא נא גם לחושי הארכי ונשמעה מה בפיו גם הוא כו'. וכתיב ויאמר חושי לא טובה העצה אשר יעץ אחיתופל בפעם הזאת כו'. וכתיב ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת חושי הארכי מעצת אחיתופל וה' צוה להפר את עצת אחיתופל הטובה כו', הרי שהצלתו היתה מאתו ית' לבד. וזהו וה' עזרני, עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה. הכוונה לומר שאע"פ שבאותו מעשה נתלבש הקב"ה בדין ובאכזריות, כמו שנאמר וה' צוה להפר את עצת אחיתופל הטובה לבעבור הביא ה' על אבשלום את הרעה. וזהו שרמז באמרו עזי שרומז דין ומשפט, כמו שנאמר ועד מלך משפט אהב, וזמרת נגזר ממלת זמיר עריצים יענה, מ"מ ויהי לי לישועה, הצילני והושיעני מידו:

פסקה ט

אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח. הב"י בא"ח סימן תצ"ד (הביא בשם האגור) וז"ל אסור להתענות במוצאי חג השבועות. דהוא אסרו חג, ובירושלמי קרי לה בנא דמועדא, ר"ל בן המועד. וכדי להבין לאיזה ענין נקרא בן המועד, ועוד אמאי קרי לה בגמ' דידן אסרו חג. ונ"ל דהנה המ"א כתב (בסימן תכ"ט) וז"ל. משמע בב"י דמותר להתענות באס"ח דדוקא באס"ח דשבועות אסור (דלא כב"ח) ופי' דבריו דהב"י כתב על דברי הטור שמפרש המס' סופרים דהתלמידים מתענין בה"ב לאחה"פ, וע"ז הקשה הב"י הא לא משכחת לה בה"ב לאחה"פ קודם ר"ח אייר, ותירץ דמיירי בימיהם שהיו מקדשין עפ"י הראיה ונמצא פסח אינו אלא ז' ימים, וא"כ משכחת לה היכא דהיה יו"ט האחרון ביום א' ואיכא בה"ב עד ר"ח אייר, ונמצא מוכח מכאן דמותר להתענות באס"ח, דאל"כ הדרא קושיא לדוכתא הא לא משכחת לה בה"ב דהא ביום ב' הוא אס"ח ואסור להתענות, א"ו מוכח דמותר. והנה יש להקשות על מ"א דלא מוכח מהב"י מידי, דהנה יש להקשות

על הב"ח שפסק דאסור להתענות דהוא נגד הגמ', דאמרינן (תענית י"ד ע"ב) מתמניא ביה עד סוף מועדא אתותב' חגא דשבועא דלא למספד ביה, ופריך נימא עד המועד ומועד גופא יו"ט הוא ואסור, ומשני ל"צ אלא לאסור יום שלאחריו, א"כ מוכח בהדיא דבאס"ח מותר להתענות דאל"כ קשה נימא עד המועד דיום לאחריו ג"כ אסור, ובשלמא מהא דתניא שבתות ויו"ט לפניהם ולאחריהם מותרין לק"מ די"ל דמיירי בזמן שבהמ"ק קיים, דאז היה מותר א' לא הוה שלמים באס"ח דעיקר הטעם של הב"ח הוא דבאס"ח עפ"י רוב קרבו שלמים, וא"כ בזמן הבית היכא דלא הוו שלמים אז מותר להתענות, אבל הך ברייתא מיירי כשאין בהמ"ק קיים כמשאז"ל (ר"ה י"ט ע"א) דהברייתא דבעשרים ותמניא בהי, היה בזמן שאין ביהמ"ק קיים דהא יהודה בן שמוע כו' ור"מ לאחר החורבן היה ע"ש, וא"כ ע"כ מוכח דהאי ברייתא דתענית ג"כ לאחר החורבן דאל"ה מאי מקשו הגמ' (תענית שם) יפוק ליה דהיה יומא דבתר עשרין ותמניא דהא בזמן שבית המקדש קיים עדיין לא היה יום טוב כלל, ואם כן מוכח בעשרין ותמניא, ע"ש. נמצא מוכח דמיירי לאחר החורבן, א"כ הדרא קושיא לדוכתא מאי משי לאסור יום שלאחריו הא בלא"ה אסור משום אס"ח. וצ"ל דדעת הב"ח דהנה עיקר הטעם מה שאמרו דיו"ט לאחריו מותר ויו"ט הכתוב במגילת תענית אסור לאחריו משום דיו"ט דאורייתא לא בעי חיזוק ומגילת תענית דרבנן בעי חיזוק. ולפ"ז י"ל דהא דאמרינן ביו"ט לאחריו מותר היינו בימיהם שעושין יו"ט רק יום ר' וא"כ א"צ חיזוק, אבל לדידן שיו"ט שני אינו אלא מדרבנן וא"כ בעי חיזוק, ולכן לדידן אסור להתענות באס"ח, ומשני הגמ' שפיר ל"צ ליום שלאחריו. והיינו לבני ארץ ישראל שעושין יום א' וא"צ חיזוק, וא"כ מותר להתענות, לכן אסור משום יו"ט הכתוב במגילת תענית, וא"כ לפ"ז לא מוכח מהב"י מידי, די"ל דסבר כהב"ח ושפיר משני דהא הטור מיירי לאותן המקדשין עפ"י הראיה, ולכן מותר להתענות באס"ח, אבל לדידן דיו"ט שני דרבנן אה"נ דאסור כמ"ש, וי"ל דמוכח דהא דעשו רבנן חיזוק היינו ביו"ט דעיקרו דרבנן כגון יו"ט הכתובים במגלת תענית, אבל יו"ט שני דכיון דמשום ספיקא הוא בזה לא עשו חיזוק, דהא ביו"ט של ר"ה מותר להתענות לאחריו, ואיכא מ"ד במס' ביצה דאף בר"ה משום ספיקא הוא, ולא הוה כיומא אריכתא, וא"כ אמאי מותר, א"ו דבהא לא עשו חיזוק, וא"כ אין נ"מ אם יו"ט הוא יום א' או לאו וא"כ שפיר מוכח מהב"י דמותר להתענות דלא כהב"ח:

ומה שקשה על הב"ח ממס' תענית י"ל דלק"מ דהא עיקר הטעם דאסור להתענות באס"ח הוא משום דבגלים היו מקריבין הרבה שלמים, ונאכלין לב' ימים וא"כ באס"ח אכלו שלמים, ובזמן הבית היה אסור להתענות, לכן גם עכשיו אסור. כמו שמצינו בר' צדוק

דלא תענה בט"ב שנדחה מפני שבזמן הבית היה יו"ט שלו שהיה קרבן עצים, אלמא כיון שנאסרו אז נאסרו לעולם, ולפ"ז היכא שחל יו"ט בשבת, כה"ג ודאי מותר להתענות, דאז לא היה שלמים באס"ח דע"כ הביאו בע"ש וא"א לאוכלו ביום א', לכן שרי להתענות, ולכן שפיר משני לא נצרכה אלא לאסור יום שלאחריו, ונ"מ היכא שחל יו"ט בשבת דאז מותר להתענות, אבל משום יו"ט הכתוב במגילת תענית אסור אף בזה. וי"ל דלכן קרינן ליה אס"ח לומר דעוד איסור לחג, דכמו דאסור להתענות בחג כך אסור להתענות ביום שלאחריו. והיכי עושין היכרא באיסור דלמא אם רצה להתענות הרשות בידו, ואמרינן דעושה היכרא באכילה ושתיה, ר"ל דמרבין בסעודה כמו ביו"ט, וא"כ נוהגין בו מנהג יו"ט, ולכן קרי לה בירושלמי בנא דמועדא, ר"ל דקדושתו הוא מחמת שהוא בן המועד, דכמו בן שיורש נכסי אביו כך אס"ח יורש השלמים שנשארו מיו"ט שאז אכלנו בו:

מזמורי הודיה

פסקה א

הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. ע"ד בעה"ק פכ"ד. כי האל ית"ש חכם רוצה ויכול, וזה גדול אדונינו להורות על הרצון כי גדול לעשות מה שירצה ואין מי שיעכב ע"י, ורב כח לרמוז על יכולתו, לתבונתו אין מספר להורות על היותו חכם. והנה נגד רצונו להטיב לזולתו כי רב חסד הוא, אמר הודו לה' כי טוב כי זה דרכו להיטיב ולא נשתנה ולא ישתנה, כי לעולם חסדו, הודו לאלהי האלהים כו'. שהמלאכים נקראו ג"כ אלהים אבל זה אצלם שם המושאל. והוא אלהי האלהים נגד תבונה שאצל החכמה קצובה וזה ואדוני חכם כחכמת מלאך אלהים לדעת כל אשר בארץ, ולא אשר בשמים. נגד היכולת המוחלט אמר הודו לאדוני האדונים אלו השרים של מעלה אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים. וכאו"א אדון על אומתו וארצו. ועכ"ז הוא אדון על כולם, להשפילם כשירצה ולהכניעם כמו שעשה במצרים. וע"ד וירא ישראל את מצרים מת, זה שר ש"מ שהורידהו מגדולתו. ותני והדר מפרש לעושה נפלאות גדולות לבדו, כי בזה הראה כחו ויכולתו לשדד המערכה לעשות נפלאות ונסים כמו שעשה לאבותינו במצרים. לעושה השמים בתבונה זהו נגד חכמתו, שהשמים המה אש ומים ופתכן זה בזה ועשה מהן שמים. אע"פ שהמה נגדיים זה לזה. לרוקע הארץ על המים נגד רצונו המוחלט. אע"פ שהטבע שהדברים כבדים יורדים למטה, עכ"ז הארם עומדת על המים, ועל הכל לעושה נפלאות גדולות לבדו, כי מלת לבדו נאמר על כל העולם שהכל ברא לבדו ע"ד כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה ה' לבדך, (מדרש) מלך בשר ודם מתקלס במדינה וגדוליה מתקלסים עמו מפני שנושאין במשאו, אבל הקב"ה אינו כן אלא הוא לבדו מתקלס

הוא לבדו מתהדר בעולמו. והראיה שאע"פ שהוא מנהיג העולם ע"י נערכת השמים הוא משדדן כרצונו, וע"ד מי אתי בבריאת העולם, וע"ד אחרים שמאחרין הטובה. וזה לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו. ע"ד מדרש (בראשית פ' ו') ר' עזריא בש"ר חנניא אמר לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד. א"כ למה נבראת לבנה אלא מלמד שצפה הקב"ה שעתידין לעשותן אלהות, אלו היה אחד עאכו"כ. לכ"א תחלה לעושה אורים שהם גדולים עכ"ז בראם שנים את השמש לממשלת כו'. כדי שיכירו שאין בהם כח, שהרי השמש אינו מושל אלא ביום והירח אינה מושלת אלא בגלילה, ובזה נודע שאינם אלהות. א"י הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו כו', ע"ד שידוע שכבודו ית"ש נקרא א"ס כי אין לו תחלה ולא סוף והוא לבדו היה והוה ויהיה, וכשעלה ברצונו הפשוט לברוא את העולם בחסדו. האציל מעצמותו יו"ד ספירות הקדושות עולם האצילות. ואח"כ ברא עולם הבריאה הנקרא עולם הכסא מתנשא ומרחף על עולם המלאכים, ועולם המלאכים נקרא יצירה, ואח"כ עולם העשיה, והכל מחובר ומקושר חיים וקיימים לעד בכח אור קדושתו. וזה הודו לה' כי טוב, בהיותו לבדו ושמו הגדול אחד עלה ברצונו הפשוט לברוא העולם בחסדו, וזה כי לעולם חסדו, ואח"כ מדבר בעולם האצילות ואמר הודו לאלהי האלהים, ר"ל כאשר האצל עולם האצילות נקרא אלהי האלהים, כי גם האצילות כולם אלהים שהאציל מעצמותו ית', אמר ג"כ שתהיה לעולמי עד ולכך אמר כי לעולם חסדו, אח"כ אמר הודו לאדוני האדונים נגד עולם הכסא שהוא מרחף ומתנשא על חיות הקדש, והוא משפיע ומחיה לעולם המלאכים הנקראים שרים ואדונים, שע"י יתנהגו הגלגלים מכח חיותו כח אור קדושתו, ואע"פ שהשרים ממונים לנהניג הגלגלים, ואעפ"כ הכל בכחו ורשותו ית"ש, וזה כל"ח, לכן אח"כ חשב כל עולם העשיה לעושה נפלאות גדולות לבדו, לעושה דייקא שעשה עולם העשיה וגם עושה בכל יום נפלאות. לזה כל"ח עולם העשיה. והכל בהשתלשלות זיו אור קדושתו אשר לעולם חסדו. ועד הנה סיפר במע"ב של עולם העשי' שהתנהג בלתי השתנות אבל עתה נתגלה יותר מהותו מהשתנות הטבע, לכ"א למכה מצרים בבכוריהם שהבנים הרגו לאבותם היפך הטבע. ויוצא ישראל מתוכם ששודד מערכת השמים שהיו מורים רעה לישראל והפך הכל לטובתם. וכן לגוזר י"ס לגזרים, שנשתנו סדרי בראשית והיו ג"כ העגלות מושכים הסוסים. ולמוליך עמו במדבר בארץ לא זרועה וירידת המן. ולמכה מלכים גדולים שהיה בשינוי סדרי מע"ב שהעמיד החמה למשה ויהושע, וזה הודו לאל השמים שהוא אל ותקיף שהוא אלהי השמים הכולל הכל ומחיה לכל, כי לעולם חסדו:

פסקה ג

אלו פינו מלא שירה כו' ועיניו מאירות כו' וידינו פרושות כו' ורגלינו קלות כו' אין אנחנו כו'. נראה ביאור דעת הקדושים מתקני זמירות אלו, בהקדם מאמר רבותינו ז"ל (ב"ב דף ו' ע"א) על פסוק אשר בשערה ישופני והרבה פצעי חנם, אמר רבה איוב בסערה חרף ובסערה השיבוהו. בסערה חרף דכתיב אשר בסערה ישופני אמר לפניו רבש"ע שמא רוח סערה עברה לפניך ונחלף לך בין איוב לאויב, בסערה השיבוהו דכתיב ויען ה' את איוב מן הסערה וגו' אזר נא כגבר חלציך אשאלך וגו'. אמר ליה מי פלג לשטף תעלה ודרך לחזיז קולות, הרבה קולות בראתי בעבים ולכל קול וקול בראתי לו שביל בפ"ע כו' שאם יהיו יוצאין שני קולות משביל אחד היו מחריבין את כל העולם, בין קול לקול לא נתחלף לי בין איוב לאויב נתחלף לי, עכ"ל הגמ'. ופירש המהרש"א כונת המאמר היות שאיוב היה כופר בהשגחה והיה אומר ארץ נתנה ביד רשע ופני שופטיה יכסה (איוב ט׳:כ״ד) ר"ל ביד רשע הוא השטן המתעה ומרגיז, ופני שופטיה זה הבורא ית'. ור"ל שעושה מסך מבדיל בין הבורא והברואים וז"ש שמא רוח סערה, הוא השטן ממלאכי משחית הנקראים רוחות המסערים את העולם, ע"ד עושה מלאכיו רוחות, עברה לפניך, ר"ל הפסיקה בין השגחה ובין המושגחים, ונחלף לך בין איוב לאויב. ואמרו ובסערה השיבוהו, ר"ל שהבינוהו מחכמת היצירה שהוא ית' משגיח אפי' בפרטי הדברים. ואמר הרבה קולות בראתי בעבים ר"ל קולות הרעמים, שעל רעך אחד אנו מברכים שכחו וגבורתו מלא עולם, ואלמלי היו שני קולות יוצאות משביל א' לא היה העולם מכילם והיתה נחרבת. ע"כ תוכן דברי המהרש"א. ונ"ל עוד ע"פ דברי רז"ל (בתענית פ"ג) מלאך הממונה על הגשמים רידיא שמו ויתיב בין תהומא עילאה לתהומא תתאה, לתהומא עילאה אמר ליה חשור מימך לתהומא תתאה אמר אבע מימיך, ואמרו ז"ל (ביומא פ"ק) ג' קולות יוצאין מסוף העולם עד סופו כו'. וי"א אף רידיא, ר"ל קול המלאך הממונה על הגשמים היינו אותן שני קולות שהמלאך אומר לתהומא עילאה ותהומא תתאה. ואלו היו אותן שני קולות יוצאות משביל א', ר"ל בפנים אחד, והיו המים יוצאין מתהומא עילאה ותהומא תתאה היו מחריבין את העולם כמו שהיה הענין במבול, מלמעלה נפתחו ארובות השמים ומלמטה נבקעו מעינות תהום רבה. והקב"ה משגיח על אותן הקולות שלא יצאו משביל אחד. וזהו שירת הים (בפרק שירה) מקולות מים רבים וגו' אדיר במרום ה', ר"ל מאותם הקלות של המלאך רידיא שמזה באים מים רבים ע"י שקורא לשני התהומות מזה מוכח שאדיר במרום ה' הנותן דרך ונתיב לכל קול וקול שלא יהיו שני קולות יוצאין משביל א', וזה ג"כ שירת המים שהם אומרים לקול תתו המון מים בשמים.

ר"ל לקול אחד בלבד נותן המון מים בשמים לירד לעולם שמזה יוכל העולם להתקיים, תמצא שמקולות אלו נתברר שבח ההשגחה הפרטית. וזה ביאור אלו פינו מלא שירה כיס, ר"ל ששירת הים היא על ההשגחה, ואלו פינו מלא שירה כים על ההשגחה פרטית שאתה משגיח עלינו לטובתנו, אין אנו מספיקים לברך את שמך על אחת מאלף כו' הטוב שעית כו', ור"ל שהשגחתך עלינו עברה ופרצה גבול השבח וההודאה בלי שיעור כי רבות עשית ה' אלהינו: ולשוננו רנה כמהון גליו כו', נראה ביאורו ע"פ מאמר רבב"ח (ב"ב פרק המוכר את הספינה) אשתעו לי נחותי ימא האי גלא דאטבע דספינתא כו' ומחינן ליה באליתא דחקיק עליה אהיה אשר אהיה כו' ונייח, עוד שם ורמיא לה גלא קלא לחברתה וא"ל חברתי מי שבקת מידי בעלמא דלא שטפית וניתי אנא ונחרביה א"ל פוק חזי גבורתא דמרך דאפי' כמלא חטא דחלא לית דעבר שנאמר האותי לא תיראו נאום ה' כו' אשר שמתי חול גבול לים, חק עולם ולא יעברנהו ע"כ גמרא, ופירש המהרש"א היות שהכתוב אמר המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון וכתיב והרשעים כים נגרש, נמצא שהרשעים נמשלו לים והרעות הבאות עליהם נמשלו לגלי ים כדכתיב כל משבריך וגליך עלי עברו, והצדיקים במעשיהם המגינים על הרעות נמשלו לחול הים המגבילים את הגלים שלא יעברו חוץ לגבולם וישטפו את העולם. וכן ע"י הצדיקים הקב"ה מפיר עצת הרשעים שלא יאבדו את העולם, ולפ"ז ביאור המאמר אשתעו לי נחותי ימא המה הנכנעים תחת עול הרשעים המה בדמיון יורדי הים, האי גלא דמטבע לספינתא כי מי שהוא תחת שיעבוד הרשעים הוא בדמיון ספינה המטורפת בים, ומחינן ליה באלותא דחקיק עליו אהיה כו'. היינו הבטחת התורה שחקוק בה מאמר הש"י אהיה כו'. כמו שדרשו חכמינו ז"ל אהיה עמכם בגלות מצרים כו'. וזה גם כן מה שאמר דגלא רמי קלא לחברתה מי שבקת כו'. ר"ל שהרשעים שואלים אם נשאר עוד מקום שלא הרעו וישרשו אחריו כדי שלא ישאר ענף ושורש כמאמר הכתוב (משלי ד':ט"ז) כי לא ישנו אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא יכשילו, וכשרואים שלא יוכלו לעשות כלה אומרים זה לזה פוק חזי גבורתא דמארך דאפי' כמלא חוטא דחלא, המה מעשיהם של צדיקים המגינים על הרעות כחול המגבילים את הים ואומרים לו עד פה תבא ולא תוסיף. וזה האותי לא תיראו נאם ה' אשר שמתי חול גבול לים. ר"ל אתם הרשעים האומרים בלבבכם לכו ונכחידם מגוי כו', איך לא תיראו מפני אשר שמתי זה לעומת זה מעשיהם של צדיקים לעומת רעותיהם של רשעים ומשימים גבול לרעות לבל יעשו כלה, אשר שמתי חול גבול לים. נמצא מזה מוכח ג"כ השגחתו ית' הפרטית דאפי' כמלא חוטא דחלא כו'. וזה ביאור ולשוננו רנה כהמון גליו. שהמון הגלים מודיעים השגחת השי"ת, פוק חזי

גבורתא דמארך. אבל אנחנו אם באנו להגיד בעמים עלילותיו ית' ולהודיע השגחתו מצד טובותיו עלינו. אין אנו מספיקים כו'. כי רבת שבעה לה נפשנו המים הזידונים. ולולא ה' שהיה לנו כו' אזי המים שטפונו שה אחת כו' ברוך ה' שלא נתננו טרף לשניהם, שכל קיומנו בזמן הזה הוא רק מהבטחתו יתב' אהיה אשר אהיה, וכדרש חז"ל אני שהייתי עמכם בגלות מצרים כו', וזה אין אנו מספיקים כו' ולברך את שמך. ר"ל שמך אהיה כו' יתב':

ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע. ע"ד פרק שירה שמים אומרים השמים מספירם כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע, ואחז"ל (בפ"ק דכתובות) דהכי קאמר קרא מעשה ידיו מגיד הרקיע ומאי ניהו מטר, וביאור המאמר נ"ל ע"פ דאמרינן (ב"ב פ"ק) במאמר שהתחלנו בטענת הש"י עם איוב, ואמר לו מי פלג לשטף תעלה. הרבה טיפין בראתי בעבים וכל טיפה וטיפה בראתי לה דפוס בפני עצמו כו'. שאלמלי שני טיפין יורדות מדפוס אחד מטשטשות את הארץ ואינה מוציאה פירות, בין טיפה לטיפה לא נתחלף לי בין איוב לאויב נתחלף לי. וזהו כונתם ז"ל ומעשה ידיו מגיד הרקיע ומאי ניהו מטר, ר"ל ע"י שאנו רואים שאין הארץ מתטשטשת, וזה מגיד כבוד אל שבין טיפה לטיפה לא נתחלף לו. וזהו ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע, שהרקיע והיינו מטר מגיד השגחת הש"י, ואנחנו לא נדע במה להודיע השגחתך. כמאמר הכתוב נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אין ערוך אליך אגידה ואדברה עצמו מספר:

ועינינו מאירות כשמש וכירח. ביאורו ע"פ מאמר רז"ל בהאי ענינא מן הסערה השיגוהו שנאמר ויען ה' את איוב מן הסערה אמר ליה הרבה נימין בראתי בראשו של אדם וכל נימא ונימא בראתי לה גומא בפ"ע כו' שאלמלי שני נימין יונקות מגומא אחת מחשיכות מאור עינו של אדם בין גומא לגומא לא נתחלף לי בין איוב לאויב נתחלף לי (עיין במהרש"א). נשמע מזה דמכח מאור עינו של אדם מוכרח השגחת הש"י שמשגיח אפי' בין גומא לגומא, ומזה נדע שהיוצר יחד לבם ומבין כל מעשה איש ואיש ופועל אדם ישלם לו. וזה (שמואל טז) כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב, (ע"ד כי לבי ראה) ור"ל שהאדם ישכיל מהעינים שמזה מוכרח השגחת הש"י שהשם יראה ללבב והוא בוחן לבות. וזה ביאור ועינינו מאירות כו', ר"ל שאלו היינו מודיעים השגחתו כמו העינים המוכיחים השגחתו יתב' אין אנו מספיקים כו'. כי כל פה ילאה לספר ולא תשבע עין לראות. כי תמיד עיני ה' אלהינו בנו להטיב לנו מראשית השנה וכו':

וידינו פרושות כנשרי שמים ורגלינו קלות כאילות, יבואר ג"כ ע"פ מאז"ל שם. הידעת עת לדת יעלי סלע, יעלה זו אכזרית על בניה בשעה שכורעת ללדת עולה לראש ההר כדי

שיפול הולד ממנה וימות ואני מזמין לה נשר שמקבלו בכנפיו ואלמלי היה הנשר מקדים או מאחר רגע מיד מתה. בין רגע לרגע לא נתחלף לי בין איוב לאויב נתחלף לי, חולל אילות תשמור אילה זו רחמה צר בשעה שכורעת ללדת אני מזמין לה דרקון שמכישה הרחם ומתרפה ויולדת ואלמלי מקדים רגע או מאחר רגע מיד מתה. בין רגע לרגע לא נתחלף לי בין איוב כו'. נמצא זמן הנשר שאינו מקדים ואינו מאחר רגע א', וכן מאילה עם הנחש שהאילה קלת רגלים אילה שלוחה והנחש קצוץ רגלים הולך על גחון, ואעפ"כ הקב"ה מזמינן כאחד ברגע א'. ומוכח השגחת הש"י אף על הרגעי'. וז"ש שאלו היינו משבחין עוצם השגחתך עלינו לטוב בשיעור רב מההשגחה כמו שנראה מנשרי שמים, שהקב"ה מזמינן ליעלי סלע, וכמו שנראה מקלות האילות שעם רוב מרוצתם הקב"ה מזמין להם ברגע אחד נחש הולך על גחון, אין אנחנו מספיקים להודות כו': ולברך את שמך על אמת כו'. הענין כמו שכתבו המקובלים על פסוק בידך עתותי כו' כל העתים והרגעים מדובקים זה בזה רגע ברגע עד שלא תמצא רגע אחד ביום שיהא פנוי מהשגחת הש"ת עלינו שאילו הפסקה ההשגחה רגע כהרף עין יאבדו כולם ח"ו. וע"ז רומז שמו הגדול שע"י גלגל אות רשון משמו יתב' לכל ארבע אותיות של שם הויה יעלה תתר"ף המה חלקי כל שעה מי"ב שעות שביום ובכל יום מתגלגל מי"ב צירופי הויה לי"ב צירופי הויה וכל אות מתגלגל מתתר"ף ולתתר"ף עד שלא תמצא שעה מכ"ד שעות שביום לשום רגע מתתר"ף רגעים שלא יהיו עיני ה' משוטטות ומשגיחות על כל הפרטים, נמצא שמו הגדול מורה שהוא משגיח על כל רגע ורגע, וזה אלו פינו מלא שירה כיס, והמון גליו, ומרחבי רקיע, ומאור העינים, ונשרי שמים, ואילות. שכל אלו מורים על השגחה פרטית. אין אנו מספיקים להודות את שמך, שמתגלגל מי"ב לי"ב ומתתר"ף לתתר"ף:

נרצה

אדיר הוא

פסקה א

אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב כו'. הענין שהמקדש הראשון וכן השני נבנו באמצעות בו"ד, בית ראשון נבנה על ידי שלמה המלך. לז"א ה' אמר לשכון בערפל, ר"ל שעזר ה' היה חבוי בהאמצעיים לזאת אין תקוה שיקום לעד, וזה בנה בניתי בית זבול לך, ר"ל אני בו"ד בניתי ועי"ז ידעתי שאין זה בית עולמים רק מכון ויסוד לשבתך עולמים, וכן משה אמר ידעתי שתביאמו ותטעמו בהר נחלתך ואמה בעצמך תבנה בית המקדש, אבל זה הבית המקדש הוא רק כמו נטיעה והכנה ומכון לשבתך שתפעל אתה ה'. שרק ידך יכוננהו

ולא באמצעות בו"ד, וזה מקדש ה' כוננו ידיך. וזה אדיר הוא שהוא חי וקים לדו דורי' כמאז"ל מאי אדיר דקיימא לדרי דרי ידענו שברחמיו יבנה ביתו בקרוב. שלא ימתין עד סוף קץ הגאולה, רק יקרב הקץ. אך אנחנו מבקשים שלא ימתין על מהרה דמארי עלמא תתנ"ב כמנין ונושנתם. לכ"א במהרה במהרה בימינו לעינינו בקרוב. ואח"כ מבקשים אנחנו על מעלת הבנין. אל בנה, ר"ל בעצמך תבנה לא כבית ראשון ושני. וא"ת להמתין עד שנהיה מוכשרים, ולז"א בנה ביתך בקרוב. לא בהמשכת הזמן:

חד גדיא

פסקה א

חד גדיא חד גדיא דזבין אבא בתרי זוזי חד גדיא חד גדיא. יתכן כי אחרי כל ההבטחות ימס כל לב ורפו כל ידים אשר אחרי כל הרפתקאות שעבר עליהם במצרים וכל התיקונים שתקנו האבות לבניהם במצרים עד שהגיעו לשלימות שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי וזכו למ"ת ולשעה קלה קלקלו הכל, ע"ד עד שהמלך המביסו נרדי נתן ריחו ונתבטל התיקון, ע"ד אני אמרתי אלהים אתם כו' אכן כאדם תמותון, א"כ יש לחוש להבטחת הנביאים שמנחמים לציון וירושלים ולישראל עם סגולתו אשר אנו מצפים ומיחלים לישועתו שיתוקן מיעוט הירח על דרך והיה אור הלבנה כאור החמה ויהיה ה' אחד כו' ולא יוסיפו בני עולה עוד לענותו כבראשונה, וחוששים שמא רק יום או יומים יעמוד התיקון ויבא ח"ו השטן בתוכם לבטל ולהרוס התיקונים כאשר עשה בשעת קבלת התורה, ואם עון אבותינו גרם לקלקל התיקון פן ח"ו יקרה לונו כמוהם, ומעתה אבד סברנו, ובא המגיד לנחם אותנו. שאז כל התיקונים שהיה לא היה ע"י הש"י עצמו רק ע"י בשר ודם ומה הוא עובר אף פעולתו עובר, אבל לע"ל שיהא התיקון ע"י הקב"ה בעצמו מה הוא חי וקים לעולם כן יהיה פעולתו נצחיי, ואז יקויים הבטחת כל הנביאים ע"י ההבטחה והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר.

ופתח ואמר **חד גדיא** כו'. והנה ידוע שעיקר בריאת העולם היה שיהא לאדם הבחירה ואת זה לעומ"ז עשה האלהים יצ"ט והיצה"ר וכל דרך איש ישר בעיניו, ולרמז על זה אמרה תורה ולקח את שני השעירים והעמיד אותם לפני ה' פתח או"מ. היינו ע"ד שהיצה"ר נקרא צפוני שהוא צפון בלבו של אדם ומפתה לאדם שמייעצו לטובתו, וזה זזני השעירים אומרים שמייעצים אותנו לבא לפני ה' פתח א"מ ויצה"ר מטעה לאדם, ע"ד אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות, ולזה אז"ל ולקח את שני השעירים שיהיו שוים במראה וקומה ודמים, באופן ששעיר בשעיר מיחלף. וזה ונתן אהרן על שני השעירים גורלות, היינו שכל כך משתוים המה פתוי היצה"ר לפתוי היצ"ט אשר לא

יתכן בשום אופן להכיר רק עפ"י גורל יתודע שגורל אחד לה', שהיצ"ט באמת הדריך אותנו לה' וגורל א' לעזאזל. והקריב אהרן את השעיר אשר עלה עליו הגורל לה', היינו המע"ט שנעשו בעצת יצ"ט המה באמת לה'. אלם מסיבת השתוותם נעשה הקלקול ולפתח חטאת רובץ. וזה ועשהו חטאת, להורות שהחטאים האלו אינם בעצם רק כוונתם היה לטובה. וזה והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד חי לפני ה' לכפר עליו. היינו לכפר על עצתו שייעץ לנו לרעה. ובדעתנו היה לטובה לשלח אותם לעזאזל. ר"ל אשר באמת נודע לנו כי כל עצתו לעזאזל. ואמר חד גדיא, ר"ל מתחילה קודם שחטא אדם הראשון היה כולו קדש לה'. ואחר שחטא נתערבו טו"ר כחדא ואמר ה' לקין לפתח חטאת רובץ כו', ויצא עוד חד גדיא השני והיו תואמים בסוד עשו ויעקב שני גדיי עזים, אשר ע"כ זבין אבא להיותם בחדא דרגא קנה שניהם בתרי זוזי בשוה בדמים. בעד כל אחד זוזא כדת ולקח שני השעירים בשוה. והנה בצדיקים אמרו רז"ל ומצאת את לבבו נאמן לפניך. שעשה מיצה"ר ר"ל מכל מעשה היצר רק טוב, ע"ד ולעבדו בכל לבבך בשני יצריך, ע"ד זוה"ק דא הוא פולחנא שלים כד אתכייפא האי יצה"ר מאן מנכון דמהפכין מחשיכא לנהורא ומרירא למתקא, וע"ד בכל דרכיך דעהו. והנה בצאת ישראל ממצרים, לא קמו בהימנותייהו ואמרו היש ה' בקרבנו אם אין וגבר היצה"ר להכניס בהם ספק אם הש"י משגיח עליהם.

פסקה ב

וזה **ואתא שונרא ואכלה לגדיא**. ע"ד מאז"ל (הוריות) כלב מכיר את קונו אבל חתול אינו מכיר את קונו. ובזה יבואר הטעם למה הכעיס תמרורים על עמלק יותר מעל המואבים שהחטיאום, ואמרו ז"ל קשה המחטיאו יותר מהרגו, ומכל שכן המצריים שמהם שחטו ומהם הרגו ומהם מעכו בבנין ולא החמיר עליהן למחות שמם מתחת השמים. והענין כי עמלק ראש לכל ע' שרים ע"ד ראשית גוים עמלק וכיון שראה שעלו ישראל ממצרים וינצלו את מצרים כמצודה שאין בה דגן ונשארו כולם פגרים מתים בלי חיות. כמבואר בספרים קדושים, מה עשה ויוגד למלך מצרים כי ברח העם, ואיתא בבעה"ט עמלק הגיד לו, וכשראה שגם זה לא הועיל והתשועה הגדולה אשר עשה ה' במצרים, התחכם בתחבולה גדולה לנצחם באשר קרך בדרך (עיין זוה"ק פ' ויקהל) שקלקל כל היגיעות שיגעו עד עכשיו וטימא משכן ה'. והכל מפאת שאמרו היש ה' בקרבנו אמר הקב"ה אתם אמרתם היש ה' בקרבנו חייכם שאני מוסר אתכם לכלב מיד ויבא עמלק כו'. כלב מכיר את קונו כו'. ולפ"ז שפיר מכ"מ אתם ראיתם כבוד ה' עין בעין ואתם אומרים היש ה' בקרבנו ואינכם מכירים את קונכם כחתול שאינו מכיר את קונו והכלב טוב ממנו

שמכיר קונו, לכן חייכם שאני מגרה בכם הכלב, ויבא מי שמכיר את קונו ויפרע ממי שרואה רבונו עמו תמיד ואינו מכירו ואומה היש ה' בקרבנו אם אין. מיד ויבא עמלק. ואלו לא היו במדרגות שונרא והיו מכירים רבונם היה נשאר קיים התיקון. אבל ע"י שהיו בבחינת שונרא חזרו וקלקלו התיקון.

פסקה ג

ולכן **ואתא כלבא ונשך לשונרא**, וע"י רעתו עשו תשובה ע"י משרע"ה,

פסקה ד

וזה **ואתא חוטרא** מטה משה שבו אין אחיזה למדה"ד והוא מטה עוז הרודה ומכה לאויבים **והכה לכלבא דנשך לשונרא** בכח זכות אבות ואמהות. ע"ד מחר אנכי נצב על ראש הגבעה. ודרשו הרים אלו אבות גבעות אלו אמהות. ומטה אלהים בידי וחזר התיקון כבתחלה.

פסקה ה

ואתא נורא ר"ל מדה"ד הקשה אש זרה. ע"י כי נעצר משה בשמים בלי לחם ומים, חולק לבבם לשנים, ויקהלו על אהרן בעז מצח, ותפסוהו ברצח, לאמר איפה אחיך הנביא, כמו כארי ולביא, אותך במשפט נביא, עשה לנו אלוה חומר, יהיה לנו שומר, עצת אהרן התמים, פרקו לכם הנזמים, ובאש השליכו הקמים, ומתוך האש והלהב, יצא העגל זהב, משמים הביט אל, כי סר ישראל, ובאלהי נכרה תנאל, אמר למשה רד, שחת עמך זד. ואחיך אהרן עד. בחימה משה ירד, לדבר אל חרד, ובלבו לאלהי הרוחות , שבר הלוחות, וזה **ואתא נורא ושרף לחוטרא** של משה וחזר קלקולם הראשון למקומו.

פסקה ו

ואתא מיא וכבה לנורא. ר"ל ע"ד ויקח את העגל וישרוף באש ויזר ע"פ המים וישק את בנ"י, ומשה זעק מרה, שובה ישראל בנפש ברה. ואז לב ישראל בכה, מוסר משה לקחה, ונפשה לארץ שחה. ומה עלה לרקיע, שם אמריו הגיע. את עמו להושיע, סלח נא לעמך. האר למו פניך, הלא שבו אליך. וכמקוה בור ומעין, נגר דמע העין. מחני אם אין, וה' ממרום ענהו כדברך סלחתי וחזר התיקון כבתחלה.

פסקה ז

ואתא תורא בימי ירבעם שעשה עגלים ונתעורר מחדש עון העגל ואף ה' חרה על כי תורתו עזבו, ואלהי הכר אבו. שלח נביאים וחוזים, עד מתי הוזים, דבר ה' בוזים. וזה התורא **שתא למיא**, מימי החסד אשר המשיך מרע"ה וכבה אז לנורא. ועתה ע"י ירבעם חזר הקלקול ופרח כראש משפט, ע"ד (מדרש איכה) כרפאי לישראל אמר הקב"ה באתי לרפאות את ישראל מעון העגל ונגלה עון אפרים עגליו של ירבעם, וחזר הקלקול

כבתחלה. ומאז מלכות ישראל דלה, מדור לדור זלה, כמעט קט כלה. מושל בבל בזדונו, הוא וכל המונו. שחתו ציון וארמונו, הרגו עם חלך, שרפו מקדש מלך, ותהי נציב מלח. וישראל לבבל ירדו, נעו גם נדו, בין אויבים עמדו, עד העיר ה' רוח כורש וארתחשסתא ויתנו רשות לעזרא הסופר לפאר את בית ה' בירושלם, ואז השתדל עזרא להעביר היצה"ר, כמאז"ל ע"פ (נחמיה ט':ד'-ה') ויקם על מעלה כו' ויזעקו בקול גדול אל ה' אלהיהם מאי אמור בייא בייא היינו האי דאחרבי' לבי מקדשא וקלייה להיכלא וקטלינהו לצדיקייא ואגלינהו לישראל מן ארעהון ועדיין קא מרקד ביננא כלום יהביתיה ניהלן אלא לקבולי ביה אגרא לא איהו בעינן ולא אגרא בעינן,

פסקה ח

וזה **ואתא השוחט**, שנמסר בידו יצה"ר דע"ז **ושחט לתורא** והשקיט המדה"ד וחזר הטוב לשרשו בסוד התיקון, אך לא ארכו הימים והיצה"ר שב למקומו ע,"ד (סוכה נ"ב ע"א) את פניו אל הים הקדמוני שנתן עיניו במקדש ראשון והחריבו והרג ת"ח שבו, וסופו אל הים האחרון שנתן עיניו במקדש שני והחריבו והרג ת"ח שבו,

פסקה ט

וזה **ואתא מה"מ ושחט לשוחט**. ר"ל שהושפלה עלית עזרא כמאז"ל (סנהדרין צח) תניא עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שניה, אמור מעתה ראוים היו ליעשות להם נס בביאה שניה בימי עזרא כביאה ראשונה אלא שגרם החטא שלא עלו כולם, וכמאז"ל (יומא ט') ע"פ אם חומה היא אם עשיתם עצמיכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא נמשלתם ככסף שאין רקבון שולטת בו, עכשיו שעליתם כדלתות (ע"פ רש"י) נמשלתם כארז שהרקב שולט בו, וזה בכוזרי (מאמר ב' כ"ד) כבר היה מענין אלהי מזומן לחול כאשר בתחילה אלו היו מסכימים כולם לשוב בנפש חפצה, אבל שבו מקצתם ונשארו רובם מגדוליהם בבל, וזה **ואתא מלאך המות ושחט לשוחט** כו', וחזר העולם לאחוריו, וכל זה היה הכל פעולות אנושיות ושוא תשועת אדם מה הוא עובר אף פעולותיו עוברים, ויומשך כך עד יקויים בנו מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה',

פסקה י

וזה **ואתא הקב"ה ושחט למה"מ**, כמאז"ל לע"ל מביא הקדוש ברוך הוא ליצה"ר ושוחטו כו', ואז יהיו שלימות אמתי, ויהיה ה' אחד ושמו אחד: